

1815.

7.

A KURUCZVILÁG KÖLTÉSZETE.

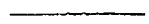
I.

RÁKÓCZY ELŐTTI KORSZAK.

(Több nem jelent meg.)

IRTA:

KIS SÁNDOR.

KOLOZSVÁRT,

NYOMATOTT A RÓM. KATH. LYC. NYOMDA BETŰIVEL.

1887.

18632

„Ha ki nem szereti, írja mássát jobban.“

Dálnoki Veres Gerzson.

ELŐSZÓ.

Midőn egy „rég eltemetve nyugvó kor siremlékeiből,” a kuruczvilág költészetének maradványaiból készülök áldozni a nemzeti kegyelet oltárán; midőn egy örökre eltemetettnek tartott dicső korszak történetéről akarok szívből szívbe ható érzéssel szólani: előre is ki kell jelentenem, hogy soraimban nem fogja megtalálni az olvasó sem egész történetét e dicső korszaknak, sem azt, mit a czimben jeleztem, a kuruczvilág egész költészetét. Mert a hosszú üldözés, meg a nagy nemzeti alvás korában, mikor a felsőbbség még a tárogatókat is megégettette, meg mikor maga-magáról is elfeledkezett a magyar: sok veszett el, sokat feledtek el azokból az emlékekből, melyek ma elcsüggedéstől óvó, lelkesítő, tette buzdító ereklyéink volnának, melyekből őseink lelkének érzelmei, eszméi világítanak meg haladásunk útját s hevitenék szíveinket.

A kuruczvilágnak még tán könnyebb lesz megírni történetét, mint költészetét. Mert amahhoz sok adatunk van, minők újabban: Szalay tárgyalása, Horváth kidolgozása, de legfőkép Thaly gyűjtése, az ő adataikban elég bőven fen vannak a nagy hadverők emlékei. De a török sippal össze-törték énekeinket is, melyekben a szív irta le a hazafiság nagy áldozásait. Hanem azért mégis maradtak énekeink, mintha csak a szirtek csüggedetlenül egymásra verték volna vissza hangjaikat, hogy el ne szálljanak az örök enyészetbe. Sok hang ellágyult, sok hang elveszett az összesből; de ránk maradt a dalok lelke, s mi abból, a mit reánk hagyott szent örökül a kegyelet, kiolvassuk, mert érezzük: miért küzdöttek, vérzettek, miért nem hódoltak meg, mit gondoltak, mit éreztek, mi volt a bujdosók honfiszivének igaz magyar nemzeti reménye.

Kevés, legalább eddig bizony hiányos, mi e nagy idők lelkéből, rettegve őrzött emlék gyanánt, napvilágra került; de arra elég, hogy fölmelegítse szívünket a legigazabb kegyeletre. E kis dolgozatnak főcélja az, hogy az olvasóval, de különösen a magyar ifjúsággal megismertesse azon eszméket, melyekben nemzeti szellemünk megnyilatkozott a kuruczvilág, e főséges forradalom, szerencsétlenül végződött, de mindörökre dicső emlékü szabadságharcz korában. Ha csak néhány lélekben is felébresztheti, megerősítheti az elv, jog és becsület nagy küzdelmének emléke iránt a kegyeletes tiszteletet: munkám elérte célját.

Megbirom-e, nem kérdeztem magamtól mikor hozzá fogtam; figyelemreméltó irodalomtörténeti ismertetést irtam-e, nem töprengek rajta: jót akartam. Ha tán nem olyan, minőt korunkban nálam tudósabbaktól várhatni, azt felelem Dálnoki Veres Gerzsonnal akárkinek is: „Ha ki nem szereti, írja mássát jobban.“ Én, megvallom, sokszor pirulva olvastam Thaly Kálmán „Adalékok a Thököly- és Rákóczy-kor irodalomtörténetéhez“ cz. gyűjteményének előszavában e sorokat: „A történetírókat, a költészet és irodalomtörténet barátait, a régi magyar politikai, erkölcsi és társadalmi élet tanulmányozóit a jelen gyűjteményre figyelmeztetni, ennek érdekét és értékét latra vetni — nem az én feladatom. Tegye meg ezt s hiszem, hogy megteendő a critica és irodalomtörténet; mert hogy némi jelentőséggel bírand az, — a két kötetet átfogatva — mégis csak hinni szeretem.“

Pirulva olvastam, mert biz azóta (1871. óta) ez irányban édes kevés történt. Pedig könnyen megmérhettük volna, mily kincs van egybehordva a két kötetben.

Nem is oly nagy ideje, mikor Kölcsey így irt e kor költészetéről: „Legrégibb dalaink, melyekben még nemzeti történet említetik, a kuruczvilágból maradtak reánk; ezekből a Tököli, Rákóczi, Bercsényi, Boné nevek hangzanak felénk, s ezekben a poétai lélek nyilvános nyomai látszanak.“

S Erdélyi idézván e sorokat így sohajt fel: „Sajnálatos, hogy e nyilatkozat igazságát a népköltési gyűjtemény nem czáfölhatja meg bőven régibb dalokkal vagy nem bírja erősíteni az idézett korbellekkel. Egy töredékecskét Gömörben még ma is tud a nép; hol a nagypipájú Szuhainak ma is él maradéka a Száraz- vagy Szuha-völgyön. Mi ebben a magyar nemzetről mondatik: „nagy pipájú, kevés dohányú,“ nem egyéb, mint a fájdalom sarcasmusa, s eredetét a hazai körülményekből veszi. E kis töredék egyenesen kuruczvilági maradvány.“ Mintha csak ezt sohajtaná: nincs több!

S ime azóta? No de az önzetlen és fáradhatatlan gyűjtő nem szorult az én magasztaló szavaimra. Én azért fogtam e munkához, hogy megismertessem azt a kincset, melyet ő gyűjtött össze. Ha dolgozatom ezen

első része talán nem is lesz egyéb, csak ismertetés abból a gazdag irodalmi kincstárból, melylyel Thaly Kálmán lelkes buzgalma ajándékozta meg korunkat, erre is feljogosítottnak tarthatom magamat e szavai által: „Ohajtandó lenne, ha akadna író, ki a kuruczvilág költészetéről, a jelen gyűjtemény alapján, aesthetikai szempontból is értekezne, viszonyítva azt más, régibb korszakok költészetéhez.”

Fogadja szívesen nagy tanításáért hálás köszönetemet abban, hogy kívánságának teljesítését én e csekély munkámmal megkezdem, vagy, ha már valaki jobban kezdte, jól-rosszul, de lelkesülten folytatom.

Lelkesít annak tudata, hogy e költészeti emlékeink történelmi érdekből is nagy jelentőségűek, mert láttatják a törekvések és események közvetlen hatását, de egyszersmind „élő tanubizonyosságot szolgáltatnak őseink irodalom-szeretetről és így magasabb műveltségéről.” Lelkesít annak tudata, hogy e költészeti emlékeink irodalomtörténeti érdekből is nagy jelentőségűek; mert a Vörösmarty, Petőfi, Arany és Tompa útja a nemzeties, majd népnemzeti irányú költészet megalkotásában nem új, hanem csak folytatása annak, melyet az elhanyagolt nemzeti szellem a kuruczvilág után félbehagyott, „de mivel ez: épen azért helyes és igazi út” s mert e költészetnek szelleme, nyelve, dalmérete általában oly ősi magyaros, hogy alapul és mintául szolgál az igazi magyar versköltés művelésének és fejlesztésének.

A kuruczvilág költészete nem műköltészet, nincs benne az utánzás mesterkéltége, de nem is népköltészet. Egyesíti a politikai törekvés a népet és e nemzetalkotó nemes elemet a nemzeti önállóság, függetlenség, szabadság eszméjében. Mindenki csak a közös fájdalmat érzi és ebben a maga fájdalmát; azért oly egyező az egyik bujdosó — a szegény legény — és a másik bujdosó — a főnemes magyar — éneke.

A nemzeti költészet mindenkor alkalmi; korszerűség a főjellege akkor is, ha nyomán terem a politikai történetnek, akkor is, ha a történeti átalakulásnak egyengeti útját. Épen ez a korszerűség magyarazza meg közvetlen és folyton, időről-időre meg-megújuló erős hatását; mert alkalmiságánál fogva nagy nevekhez, nagy ünnepekhez, nagy emlékekhez fűződik minden följegyzése, nagy törekvésekkel van összekötve minden eszméje. E népnemzeti énekek épen alkalmiságuknál fogva válnak a történetírás forrásaivá.

Sajátságos jellegű időszak ez költészetünk fejlődésében. A közelmúlt jellege: az egyénies megmarad ugyan, de míg előbb a lyrai elemet beleöltöztették az eposz vagy általában elbeszélő, tehát objectiv költés nagy köpenyegébe; most minden eszme külön műalkotássá iparkodik válni: a termelő erők szaporodnak, az alkotások erdeje áll előttünk. Szinte hihetlenül sokan irnak, énekelnek, s mégis majd minden ének olyan, mintha

egy szív érezte volna, egy elme gondolta volna ki, egy kéz irta volna meg. Hja, egyek voltak ők, kik egy zászló alá sereglettek; az ellenekre szakadozott atyafiakat egyesítette a közös baj és veszély, és a testvérek viszályát édes szeretetté változtatta a kesergésben elfáradott hazaszeretet. A tarogató és pengő aczél zenéje mellett felharsanó „Rajta, rajta!” riadó hangjában olyan kedve telhetett az ellenfélnek, hogy az irigység epéje szinte megfojtotta. Tán titokban otthon még a labancz is el-elénekelte a kuruczok riadóját; hát hiszen — ha idegenhez szított is — meg nem tagadhatta magában a magyart. Később meg közösen csináltak a vígan csufolódo labancz dalból szomorú éneket és együtt keseregték az elveszett haza gyászát.

E kor költészetének uralkodó eleme a hazaszeretet, ép úgy mint politikájának is. A költő együtt érez nemzetével. Nagynevű költők és névtelen énekesek egyaránt a hazafiság érzelmeit zengik. A kuruczvilág lyrája szintoly teli erejű mint a forradalomé Petőfinél; epikája pedig annak daczára is van, hogy a folytonos háboruszkodás nagyobb fajta epikai alkotásoknak nem kedvező. A kuruczvilágban nemcsak hogy nem hanyatlott költészetünk, hanem ellenkezőleg egy új irányban, melynek első lendületet a kitünő izlésű és merész, mindazonáltal a művésziesebb felé haljő Balassa adott, tovább fejlődött. S ez ugyanaz a nép-nemzeti irány, melyen a hanyatlás korában elsekélyedett, de a klasszikusok által kiáradott költészetünket otthonos medrébe terelték vissza: Vörösmarty, Petőfi, Arany, Tompa, Tóth Kálmán.

E meggyőződés vezet írásomban, melylyel nemcsak egyszerűen ismerettni, hanem egyszersmind méltatni is szándékozom a kuruczvilág költészetét; kimutatva történeti vonatkozásait, továbbá: miként hatottak a politikai eszmék és események a költészetre, s viszont voltak-e ennek eszméi, melyek a politikai történet fejlődésére hatottak; kik voltak művelői e költészetnek — a mennyire kimutatható — s végre mi benne tisztán politikai, mi nemzeti, mi népi elem, milyen a verselése és milyen a nyelve.

Mindezeket azonban a megérthetés biztosítása végett, iparkodom oly részletekbe osztani, hogy az olvasónak e hosszadalmassággal vagy elszagatottsággal terhére a tárgyalás ne váljék.

I.

Rákóczy előtti korszak.

Bevezetés.

A kuruczvilág szoros értelemben véve 1670-től 1711-ig tartott; tágabb értelemben véve már Zrinyi Miklós életének utolsó évében (1664. kezdődik és, ha Rákóczyék számkivetettségének azon éveit is hozzá számítjuk, melyekben lassankint végkép elszakadoztak a háza megmentésének utolsó reményszálai is — félszázadot tölt be.

Legfőbb alakja e kornak II. Rákóczy Ferencz. Az ő nevééről e kort két szakra osztjuk: I. Rákóczy előtti korszak és II. Rákóczy korszaka.

A Rákóczy előtti korszak költészetének jellemzését csak néhány vonásban bocsátom előre. Vannak emlékeink közt gyászdalok, vallásos énekek, felekezeti és párti pasquilok, pártos harci dalok, gúnyversek, siralmas énekek és elbeszélő költemények. Legérdekesebbek bizonyára azok, melyekben a kuruczok szenvedélyes tettvágya és melyekben a labanczok gúnyja és átká nyilvánul. De legmeghatóbbak azok, melyekben a forradalom legyőzötése után a bujdosók keserve magával vonja az egész nemzet rokonszenvét.

De fogjunk hozzá tárgyalásunkhoz, előre bocsátva mindenütt a költemények teljes megértéséhez legszükségesebb történeti adatokat.

A vasvári békekötéstől Zrinyi Miklós haláláig.

Az alattomosan készült gyalázatos és Magyarországra nézve oly árthatmas vasvári békekötés (1664. aug. 10.) felháborította a leghivebbek és legtürelemesebbek lelkét is. Zrinyi Miklós horvát bán, Vesselényi Ferencz nádor, Lippay György esztergomi érsek egy szívvel keltek a békekötés ellen. S midőn a gyanakvó kormány a zúgó ingerültség lecsendesítése végett — országgyűlés helyett — a király tanácsosait más főnemeseikkel együtt a király elé idéztette, hogy a béke pontjait meghallgassák: a magyar urak nem akartak részt venni oly gyülekezetben, melytől a meglevő veszélyes állapot megszüntetését nem várhatták. Lippay érsek elhatározta, hogy nem megy fel, mert ő hizelkedni nem tud s nem akar; azt nem teheti, hogy hite ellen hazudjék s helyeselje azt, a mit kárhozzatnia kell; ő esküvel kötelezte magát, hogy az országnak őszinte és hasznos tanácsot ad, hazaárulónak neveztetni nem akar, még kevésbé azzá lenni. Zrinyi másként határozott; midőn Vitnyédi István útjáról lebeszélni igyekezett, ezt felelte neki: „Conscia mens recti fama mendacia ridet, (a tiszta lelkiismeret megveti a hazug híreket), semmit sem vétettem; ha veszek, ártatlan, tisztességesen, az igazságért, nemzetemért veszek, hogy ezt a

törökkel való gyalázatos békességet nem javallottam, melyben nem voltam egyedül (és ebben nem voltam egyedül).“ De nem mehetett fel, mert pár nap múlva, november 18-án, a szigeti veszedelem halhatatlan költőjét, kora legkitünőbb hadvezérét, a fáradhatatlan hőst, rendületlen hazafit vadászat alkalmával — egy vadkan megölte.

Gyászénekek Zrinyi Miklósról.

A kuruczvilág nagy drámájának előjátékát a vasvári békekötéstől számíthatjuk. Ennél kezd nyíltan működni nemzeti önállóságunk ellen a bécsi kormány; a nemzet nagyjai jól értik a bécsi kormány törekvése céljait, de jogérzetük méltó erélyével fellépniök nem engedi a másik elenségtől folytonos rettegésben tartott hazaszeretetők. Zrinyi Miklós szívében, eszében és karjában volt — mondhatni — minden reményök; képzelhető a gyász, melylyel minden jó magyar szívét elborította halálának hire.

Két énekünk van róla halála évéből; mindkettő a kétségbeesés jaja kiáltása.

Egyik a „Gyászének Zrinyi Miklós haláláról“ cz. töredék, részletesen beszéli el viadalát a vadkannal. Ezen elbeszélő résznél nagyobb érdekű a költemény lírai eleme, a melyben a költő hiven tükrözteti a közös fájdalmat.

„Oh kék égen járó fénlő csillaggal,
Édes magyar vérem, nagy gyászra fordultál!“

E felkiáltással kezdi a költeményt, Zrinyi nagyságát magasztalva, halálán keseregve folytatja s tér át a vadászat elbeszéléseire, ezt így fejezi be:

„Jaj keserves eset! Az fekete földön
Groff Zrínyi feküszik félig már megholtan,
Mennei szerelem kit meglövő ottan,
Oh, mely sokan sírnak bizonynal e sorson!“

„Oh szegény magyarok, ez úron sírjátok,
Keserves jajszókkal ötet kiáltjátok,
Fekete ruhában ötet gyászoljátok,
Könytül orcátokat szünni ne hagyjátok.“

A vele volt urak keserve:

„Kegyes természetű groff Zrínyi Miklósunk,
Oh mikint lön dolga, ki volt vidámságunk;
Oh jaj, jaj minekünk újul hármás jajunk —
Ha derül vigságra az mi fényes napunk?!“

S mikor megindultak vele Csáktornya felé,

„Zokogva azt mondák: ki hordoz már hadat?!“

Következik a költő, Csáktornya, Vég-Légrád,
aztán a haza keserve:

„Jaj — Pannonia mond — nékem, hova legyek?
 Én szerelmes Zrínyim! nem tudom, mit tegyek;
 Te megholtod után én már miképp éljek?
 Ezután, óh Zrínyi! ki fejétől függjek?

Vajha én teveled most együtt lehetnék,
 Kellemetes Zrínyi, elhiszem: élhetnék
 Nagy örömben, szivem tudom megenyhednék,
 Sirás miatt könnyem árában nem ülnék.“

E valóban szivig ható részszel akár be is fejezhetette volna költeményét; mert a még folytatólag jövő hét és fél sor hangján, melyekben Zrínyi Péter siránkozik, újabb emelkedés nincs, ép ezért lehet sejtenünk, hogy a költemény jóval hosszabb terjedelmű volt, s a hiányzó szakokban nemzetünk azon korbéli jeleseit szólaltatta meg a költő.

Másik a „Keserv Zrínyi Miklós halálán“ cz. teljes egész, valóságos remek elegia, igazi költői alkotás tartalom, hangulat, szerkezet tekintetében egyaránt.

Három kezdő szakában elmélkedik, hogy a világ jelesei

„Az szörnyü halálnak kerültek horgára.“

S a közös fájdalom kitörésével így folytatja:

„Vedd föl gyászruhádat, Zrínyi familia!
 Megholt nemzedetnek ragyogó csillaga,
 Keservesen sirhatsz te is, Pannonia,
 Mert nincs országodnak immár pártfogója.“

s egy szakkal utóbb:

„Vedd föl gyászruhádat, szomorú országunk!
 Jó lakó-földünkről hamar elhullottunk,
 Szép fris palotából árvaságra juttunk,
 Kincses gazdagságrul pusztába szállottunk.“

mert:

„Régi bizodalunk ki azelőtt voltál,
 Közénk fekete gyászt, sőt jajt beplántáltál,
 Hirrel névvel köztünk ki mindent elhagyttál,
 Az földnek gyomrában immár beszállottál.“

És eszébe jut Zrínyi: a törökverő; s mély tájdalmában az akkor török birtokban levő magyar várakat szólítja meg:

„Örülj és vigadhatsz Kanizsa végvára,
 Gyula, Sziget, Szólnak, Esztergam és Buda!
 Megholt bástyátoknak kemény ostromlója
 Nincsen immár tovább az ki azt próbálja.“

Még két szakon át folytatja emlékezését, aztán Apollóval pöndített cziterát, hogy mézzel folyó szóval, keserű sirással kezdje el siralmát, s röviden (6 szakban) elmondátja véle Zrínyi esetét. És mintha ő sem bírná tovább hallgatni a szörnyü történetet, vagy mert lelkében még szörnyübb, kétségbeejtő gondolatok támadtak fel, közbevág:

„Szünjél Apollónak zöngedező lantja,
Szünjön Orpheusnak gyönyörű hárfája,
Kis fülemülének mézzel folyó szava —
Mirigygyé változék hajnali nótája!

Ne neveljen az föld oly embert világra:
Ki ne indíttassék nagy szomorúságra,
Sőt még ha szemeit veti országunkra:
Kész légyen érette menni az halálra!

Isten már hozzátok, császárok, királyok!
Jó Magyarországbán lévő uraságok!
Nincs már török ellen hatalompálcátok —
Jaj azért tinéktek, meg köll húdulnotok!“

Megmondja az okát bővebben is: mert a törökök között visszavonás
nincsen;

„De ha magyarok közt négy vagyon egy nyomban:
Tíz is találtatik ott az elrontásban.“

Nem ilyen volt Zrínyi!

„Kétszer szentölt vitéz nyilván Zrínyi vala,
Hadi okossággal sokat meggyőz vala.“ —

a töröknek soha sem volt barátja, s vad miatt is azért vesze, mert töröknek karját immár nem rettegte.

Majd a meghaltak adja ajkára a búcsu szavait:

„Isten hozzád immár, mézzel folyó ország,
Kinek ótalmáért ment tülem sok jószág,
Immár tülem elmúlt világi uraság,
Lelkőmnek hajléka az fényes menyország.

Életemnek végét immáron elértem,
Ki Jézus nevéért sok csatákat tettem,
Azért reám fordult menybéli kegyelem, —
Midőn én öcsémmel bátran vitézkedtem.“

A költő folytatja tovább a siralmak felsorolását, de újra eszébe villan, hogy ily nagy harczos nem harczmezőn, hanem vad által vesze:

„Oh mely csudálatos, Isten, a te dolgod!
Az te tanácsodban nincsen néked másod;
Most is el- kitevéd te miráculumod:
Hogy erdei vaddal öletéd hadnagyon.“

Utóbb mintha kételkedés szállaná meg, hogy ez nem is történhetett így (gyanuját azonban egy szóval sem említi, hacsak az „irigyek“ szóból nem kell következtetnünk az igazi gyanakvást.

„Nagy vadon erdőben kit kevés szem látott —
Csak Isten tudhatja miként lett halálad!

Oh ti vitéz szolgálak, miként lett halála
Az sok irigyek közt?... csak Isten tudhatja!
Harczon el nem esett még csak egy hajszála:
Mostan ti hívségtek halni bocsájtotta!“ —

Mielőtt ő maga megnyugodnék, a boldogultat szólaltatja meg, ki nem zúgolódik Isten „csudálatos tanácsa“ ellen, hanem dicséri:

„Dicsértéssel mennyben, örök Atya-Isten!
Hir, név és dicséret, glória terjedjen,
Az én nemzetemre győződelem térjen,
Lelköm is nyugodjék Ábrahám keblében!“

És erre maga is megnyugodva imádkozik a hazáért:

„Nyujtsd ki, szent Uristen, hatalmas karodat,
Ne hagyj elmerülni az te kis hajódat!
Zabolázd az pogánt, ronts meg ő karjokat,
Áldd meg szerencsékkel szegény magyarokat!“

Mivel Zrinyi megholt, ki bizodalmunk volt,
És szépen protegált' az Horvátországot:
Mutasd meg Ur Isten az te hatalmadat —
Pogány török ellen tarts meg magyarokat!“

Mert Te benned bizunk, és nem más senkiben;
Élők közt ez földön ki mult ez világbul,
Ki Te utánad volt legfőbb bizodalmunk,
Pogány török ellen erős protektorunk.“ —

Az ingerültség fokozódása és okai.

A tanácskozás megtörtént, de a kedélyek ingerültsége nem csillapodott, sőt a bécsi kormány embereinek újabb intézkedései egyre jobban megerősítették azt a nem alaptalan gyanút, hogy a kormány erőszakkal szándékozik elnémitani a békekötés ellen emelkedő szózatokat, s a német őrsegeket az alkotmányos szabadság s a nemzeti jogok elnyomása végett szaporítja a várakban, és a tűzagnák által köhalommá rombolt Székelyhid romjaiban a Lobkovicz által aláásott nemzeti szabadság veszedelmének előképét vélték látni.

Az ingerültség (1665.) terjedni kezdett a nép között is, mert a feyelmetlen német katonaság rablásai és zsarolásai annyira zaklatták, hogy inkább visszaohajtá a török meggyülölt uralmát. Az előkelők haragját meg a féktelen nyelvű császári udvaroncok gúnyja tüzelte, kik még a nemcsak hű, de a nemzet érdekeért kifogyaszthatatlan türelmű hazafiakat is lázadók czimével gyalázták. Mint igen jellemzetes feljegyzést idézem a német urak csufondáros beszédeiből ezt: „A magyaroknak is — így hetvenkedének — majd nem sokára letépik forgóikat, kucsmaik, kalpagjaik ékességét s megfékezik a szilaj népet; dolmányaik arany s ezüst gombjait olomgombokkal cserélik fel, cseh nadrágba szorítják száraikat s igát vetnek kevély nyakaikra.“

Ráadásul a vasvári békekötés szabad tért engedett a török dúlásnak is,

A lelkesebb urak — köztük Lippay Gy. érsekprimás, Vesselényi F. nádor, Nádasdy F. — hiába tanácskoztak, hiába tervezgettek, hiába szoltak igaz lelkök szent őszinteségével igaz szót a királynak: a bécsi udvar és a porta frigyre lépett ellenük, hogy török és labancz rabló kényekedve szerint bánhat az országgal.

Vesselényi nádor hiába sürgeti az országgyűlést, hiába vallja a valót, hogy a végkép elgyötört nép a legvégsőre is kész kétségbeesésében, melybe egyrésről a török zsarolása, másrésről a német katonaság féktelensége sodorta. (A pozsonyi értekezleten.)

A legkomolyabb hangú felterjesztések sikertelensége eltépte a királyi esküben edzett honfi-remény utolsó szálait: és a leghivebbek megkezdették az ország jogainak biztosítására azon tanácskozásokat, melyeket utóbb „Bécsben az elszakadás és lázadás czimével bélyegeztek.“

Petkó Zsigmond Bátorító éneke.

Csakhogy a közös veszélyt, alkotmányos ősi szabadságunk, nemzeti önállóságunk sőt nemzeti létünk veszedelmét a maga való nagyságában át sem tekinthette, sőt meg sem láthatta az egész nemzet, még kevésbé merhetett politikai elveinek, törekvéseinek nyílt kifejezést adni az, ki a kormányköröktől távolabb állva minden szavával több lefelkedőben ébreszthetett volna magára veszélyes gyanút. Mindazonáltal ama leghivebbek tanácskozásai zárt termeik falain kívül is elhatottak messzi, egészen a szegény nép szívéig. Ne kérdezzük, mi vitte el odáig: csendes szellő? dalos madár? — egy csodálatos erő: a hazaszeretet.

Egy 1666-ban készült Bátorító énekről kell e helyt emlékeznem, ez a versfejek betűi szerint „Petkó Séghmond munkáia“, mely az első kurucz támadás előtt négy évvel már harcra buzdít nemcsak a régi ellenség a török ellen, hanem a szabadság ótalmazására a „hajjas (vendég-hajjas) szomszéd“ ellen is.

Petkó költeménye hűsz, Balassa-féle kilencz soros versszak. Az utolsóban a régi verselők szokásai szerint magáról beszél.

„Az ezerhatszázban,
Hogy ezeket írá
Hatvanhat esztendőben,
Ekém után jártam,
S arra is vigyáztam
Hogy ehessen kenyérben;
Zabot is vetettem:
Mert lovat szerettem,
Vettem hasznát mezőben.“

Thaly véleménye szerint tehát „a kisebb nemességhez tartozó, s kenyérét — hajlamai és szüksége szerint — inkább hadi, tán végbeli szol-

gálattal kereső ember volt.“ E köteményének tartalma, tudatos belszerkezete, előadásának folyamatossága és könnyedsége kétségtelenné teszik, hogy Petkó a lovagláson, kardforgatáson, szántás-vetésen kívül egyéb dolgokhoz is avatottan értett, mint pl. a tollforgatáshoz és a — politikához.

Egyébként ez nem is oly meglepő arra nézve, ki az ő korának népét s e nép szellemi képzettségét nem az ellenséges írók csúfolódásai szerint itéli meg, hanem önzetlenül és örvendező büszke-önérzettel látja meg és mondja el a valót, hogy „azok a haragos kuruczok“ nem voltak ám vadak és bárdolatlanok, mert őseink irodalom-szeretetérlől és magasabb műveltségérlől — mint Th. megjegyzi — élő tanúbizonyságot szolgáltat az, hogy még „a legharcziasabb korszakok egyikében, e negyven évig úgyszólván folytonosan pusztító háború fegyvercsattogásai, ágyüdörgései közt, felgyújtott házaik világánál, elparlagosodott telkeiken s vadonokban és idegen országokon bujdosva is kedvelték az irodalmat, különösen a költészetet.“

Petkó köteményének elején Zrinyi halálát gyászolja :

1. „Panaszolkodással
Keserves jajszóval
Pannonia siratja
Magyarok országát,
Az ő kedves anyját
Hogy árvaságban látja,
Mert vitéz Márs apja (Zrinyi),
Az ki volt gyámola,
Immár ötlet elhatta.“

Valóban méltán is siratja, méltán is gyászolja mindholtig azt, ki házája becsületeért, szép zöld koszorújáért.

3. „Sok halálos bajt vivott;“ -

kit méltóságban senki meg nem haladott, de kinek dicsősége a királyokét meghaladta, a mint vitézeinknek

4. „Szittyiai vérnek
Hirek-nevek terjedett.“

A következő szakokban, az áldott és boldog földü hazát magasztalja, melynek régi szabadsága hirrel „az édig tündöklött;“ mely nemességnek és vitézségnek tanuló iskolája volt, mely minden javakban bővelkedett, és a 8-ik szak végén így kiált nemzetéhez:

8. „Nézd, már mennyi sok hía!

Mert:

9. Hiredben nevedben,
Ily sok szépségedben
Igen nagy csorba esett;
Nemes országodnak
Minden állapotja
S szabadsága elveszett.“

Panasza a reménytelenség között szinte a kétségbeesésig fokozodik, mert érzi, látja, hogy nincs segítség: „nem használ kiáltás, sem habhoz kapkodás,“ el kell pusztulnunk. Mert már, o „elrongyolt“ nemzetem.

12. „Nemcsak nyilvánvaló
Keresztény vér szopó
Pogány megrontja fiad:
De még hajás szomszéd
Mardosó kutyaként
Rád készíti agyarád,
Hogy téged megmarjon,
Javaiddal birjon,
Elnyerhesse hazádat.“

Ime a költő e szakaszban nyíltan hirdeti a „leghivebbek“ között titkon készülő ellenállásnak, összeesküvésnek s bekövetkezendő fölkelésnek okát.

S ha ennyit mert, mer többet is; mielőtt alvó nemzetének tört vetnének nyakába, megkísérti felrázni nyugalmából. Előbb a török ellen izgat :)

14. „Mind egyenlő szívvél,
Teljes értelemmel
Egyaránt vitézkedjünk!
Elveszett hazánkért,
Özvegyek-, árvákért
Szívesen iparkodjunk,
Az pogány töröknek,
Reánk törő népnek
Csúfjai hogy ne légyünk!“

A 16. szakaszban meg már kissé leplezetten, de azért eléggé érthetően a másik ellenség ellen:

„Ne szánjuk éltünket,
Önteni vérünket
.....
Elveszett szabadságért
Bátran vagdalkozzunk.“

Istenbè veti bizodalját, hogy bár kevesen vagyunk, kétségbe esnünk nem szabad, mert Isten

„Csudálatosképpen
Veri az ellenséget.
Ha mink is jók leszünk
És egymást szeretjük, —
Elhidd, megsegít minket.“

A 18. szakban Isten segítségét kéri, hogy az „ellenség romlása“, hi-rünk terjedése“, „országunk megépülése“ által tanulja meg, lássa ellenségünk: „mely jó az mi Istenünk!“ — s végre a 19. szakkal így fejezi be költeményét:

„Íly igyekezetre,
Szép vitézkedésre
Segéljen az Ur-Isten!
Valamit elvesztett
Szegény magyar nemzet —
Mindent vissza nyerhessen!
Még az én két kezem,
Puskám hegyes töröm,
Pogányban kárt tehessen!“

Ugyancsak Petkó Zsigmond műve a „felhajnalló kuruczvilág első riadója“ a „Gondolkodjál, szegény magyar“ kezdetű hazafias katona ének is, melyben „azonban a megbékült török elleni gyűlölet egészen háttérbe vonul: de annál élesebben, tüzelő buzdításban, nyílt felhívásban a bosszúharczra, nyilatkozik a végbeli vitéz hazafias érzülete a szabadság-felforgató, magyar hirnév-homályosító németek ellen.“ (Th.)

Mint hogy keletkezésének ideje jóval közelebb áll az 1670-ik, mint az 1666-ik évhez, tartalmáról bővebben majd később a maga helyén lesz említés.

Az összeesküvők.

1666. első napjaiban — nagy kárára a magyar ügynek — Lippay érsek meghalt. Utóda az udvai érzelmű Szelepcsényi György lett.

1667. márcziusában, a király engedelmével, Beszterczén tartott nádori szék alkalmával a bajok orvoslásának módját akként határozták el a magyar urak, hogy elfogadják a török pártfogását. „Ha a németek — mondák — nyugalomuk díjául nem kételkedtek darabonkint oda dobni a töröknek az országot: miért ne volna szabad a magyarnak' is kardját valahára hüvelyébe tennie, s a töröknek kezét nyujtva, másfél század inségei után nyugodnia, habár paizsát veszti is el Ausztria?“

Az összeesküvés feje Vesselényi Ferencz, cancellárja Nádasdy, titkára Boér Ferencz, hadvezérei: Horvátországban Zrinyi Péter, a Tiszánál ennek veje Rákóczy Ferencz.

De a nemzeti mozgalom főintézője Vesselényi márczius 28-án meghalt.

Az összeesküvés, melynek Vesselényi halála után Nádasdy Ferencz és Zrinyi Péter lönek fejeivé, gyászos véget ért.

Nádasdy már 1667-ben kezdett eltérni társaitól s titkon arra törekedni, hogy, ha sikerül a béke helyreállítása, ezt az udvar az ő művének tekintse, s érdemének jutalmául majd nádorrá tegye.

Zrinyi Péter örökölte ugyan a nagy Zrinyiek vitézségét, de nem volt meg benne az elhunyt Miklós „magasztos lelkülete s jellemzilárdsága.“ A nemzeti közös cél mellé még egyénit is tűzött maga elé, hogy majdan a porta segítségével diadalra jutva Magyar- és Horvátországok ő maga, Er-

délynek és a tiszai vidéknek pedig veje Rákóczy Ferencz lehessen a fejedelmévé. Titkaiba még 1667-ben beavatta sógorát, Frangepán Ferenczet.

1670. márcziusában ki is lüzték a lázadás zászlaját Horvátországban. A felizgatott felvidék szintén megmozdult.

Petkó Zsigmond másik költeménye.

Petkó Zs. imént említett „Gondolkodjál, szegény magyar“ kezdetű költeményét ezen időszak történeti emlékei közé sorolhatjuk. Mikor a költészet még hagyományos szokás szerint kísérfője, legtöbbször csak követője, jegyzője a történetnek, a politikának, valóban sajátos jelleg benne az, hogy célja a politikai hangulat előkészítése.

A költemény tizenkét négysoros szak; a sorok tizenháromtagúak (4+4+5). Tartalmában amaznál kevesebb az elmélkedő, több az eszméltető és buzdító elem; határozottan ódai költemény, vagy hagyjuk meg a nevét: riadó.

A költő látja a veszélyt, melynek elhárítása-gondja im 1670-ben a forradalom zászlajának kitűzésére kényszerítette a nemzet nagyjait, figyelmezteti nemzetét, hogy ne nyugodjék bele egykedvűen sorsába, gondolkodjék, vigyázzon magára, régi jó hírére, szabadságára, melyet ha most elveszít, soha vissza nem nyer:

1. „Gondolkodjál, szegény magyar, végre hova lész?
Ez világ, ki mint egy tenger, téged megemészt,
Rakva hálóval és törrel, majdan békerit, —
S onnét régi szabadságra soha már nem térsz,“

emlékezteti, hogy vitéz elei

3. „Ellenségtől az országot megóttalmazták,“

s hogy

4. „Nem szántak szabadságokért vért kiontani,
Nemzetiért, hazájáért bátran harcolni,“ —

nemességüket vitézségen szerzék, czimerüket „karddal irták, szép piros vérrel“

5. „Annak pecsétit megnyomták hirrel és névvel —
Sokan értek megfizettek fejk-vétellel.“

Eszméltetve figyelmezteti népét hibáira, hogy a haza szabadságával, a maguk hire-neve fentartásával, a nemzet erejének megújításával mily kevesen törődnek, pedig hát:

7. „Az mely ország egymástul kezd elhasonlani:
Nincs reménység, megépüljön, — el kell romlani!“

figyelmezteti kötelességére, hogy karját vitéz módra kell forgatnia, vagyónából a végek biztosítására és „az nagy Istenért“ rabjainak megszabadításáért kell áldoznia. 6—9. Végre az utolsó három szakban nyíltan iz-

gatja nemzetét a hon lelkében dúló idegen ellen, hogy „ne legyen ellenségtül (a némettől) ő tanácskérdő“ — de sőt inkább — vegyen rajta hatalmat. 10.

11. „Kiki immár vegye elő éles fegyverit
Koronáért, igaz hitért, az szabadságért,
(Jó) hirünkért, nemzetségünk maradásáért,
Ne kimélje vrontástul erős karjait!“

S befejezésül buzdítja a vitézeket, hogy a „henyelésnek békit hagyván“ üssék meg a rézdobokat, fújják meg a trombitákat és harcoljanak tigrismódon.

Magyarország romlásáról és az új mozgalomról szóló énekek.

Van e korból (1670) két felette nevezetes költői emlékün; egyik a „Magyarország utolsó romláshoz közelgető állapotját kesergő ének“, a másik „Kurucz dal Székelyországba.“

A Magyarország romlásáról szóló politikai ének nép-nemzeti irányú költészetünknek tartalom, belsejének, stíl és verselés tekintetében egyaránt remeke. A költő nem elmélkedik a régi nagyság és dicsőség emlékein, hanem szivigtható érzéssel festi a hon siralmas állapotát, melybe nemcsak az idegenek, hanem azok is döntöttek, kik az idegenekkel egyetértettek; ezek az árulók viszik rabságba s ejtik halálba a nemzetet, de mégis bizik Istenben, hogy a magyart elveszni nem hagyja, hanem végtére — ha későre is — megsegíti nagy bajában; mind elveszti, megemészti árulóit.

Az egész költeményen bizonyos elegikus hangulat vonul át, de a vád, melylyel könnyelműségeért, hogy önkeblén kigyót nevelt s maga vert vasat lábaira, szinte zokogva illeti nemzetét, s a hit, melynek erejével a honárulónak vesztét megjósolja, ódai lendületűvé teszi. Költői szépségekben oly gazdag, stilusa oly tiszta, hogy e tekintetben főképp költészettörténeti emlékeink legbecsesebbjei közé tartozik.

Idézem az egészet:

1. „Tűz-víz között
Megütközött
Kis-Magyarország,
Végromlásra
S hervadásra
Hajlott szép virág!
Jaj, mire jutál,
Hogy el nem futál!...
Kívül-belül
— — — — (hézagos.)
Mint egy asszú ág!

Mert immár
Érted jár
Mindenfelől nagy veszély,
Elöl tűz
Hátul új
S kerget az víz, mint a szél;
— — — — (hézagos)
Mert nem méz
Az mit neked
Hátad megett
Barátod beszél,

2. Mint ledőlt fa,
Kin valaha
Nagy bátorsággal
Az madarak
Fészket raktak
Oly vigassággal,
És már dőléshez
Készül eséshez,
Gyökerei
Felfordulni
Készek azonnal...
Leszegik
Tördelik
Szállásadó gallyait;
Elhányják,
Nem szánják
Tűzre vetni ágait;
Vagdalmják
S azt mondják:
Nem kár vágni,
Felbárdolni
Minden tagjait!
3. Ily keserves,
Veszedelemes
Most az te ügyed;
Ez világban
Oly habokban
Forgasz, elhigyjed,
Melyekben halál
Kétfelé kaszál:
Mert nem tudod,
Kit uralnod
Vagy kit kell félned?
Ki szánja,
Ki bánja,
Ki neveti bajodat;
Ki rontja,
Ki tartja
Privilegiumodat.
Nem látod
S nem tudod
Hogy kell hinni
S kire bizni
Szabadságodat!
4. Mézet vártál,
S ám találtál
Keserű mérget,
Édes ízben

Mint rút vízben
Elnyelsz sok férget.
Mert ártásodra
És bántásodra
Az álnok szív
Mint felvont ív
Mindent felkerget.
Noha most
Szép színt oszt
Festett szóknak pompája:
De megront,
Bút rád ont
Még ő terhes igája!
Mert úgy jár,
— Elhidd bár! —
Hogy végtére
Keserűre
Válik nótája.

5. Nyavalyádnak,
Melyben hajtnak
Most mindenfelől,
Mi az oka?...
Jaj practica! —
Ámbár vedd elől;
Mert veszélyedre
S nagy inségedre
Te véredben,
Kebeledben
Kigyót neveltél!
Tápláltad
S hizlaltad
Árulódat károdra.
Vétettél:
Mert vertél
Vasat saját lábodra!
Ódd magad;
Mert meglát'd,
Hogy fiaid,
Árulóid
Visznek rabságra.

6. Oh idegen,
Immár régen
Meghült álnok szív!
Ki hazádhoz,
Jó anyádhoz
Nem lehetél hív!
Mérget forraltál
Kit fel is adtál;

Csak elnyelhessed
 S megemészthessed —
 Míg megfojt az ív,
 Romlását,
 Vég-kárát
 Hogy nem szántad hazádnak:
 Hogy ily jajt,
 Szörnyű bajt
 Szerzél édes dajkádnak!
 S ha Isten
 Van mennyben:
 Mindezekért
 Keserves bért
 Ád még magádnak!

7. Te pediglen
 Vénségedben
 Megromlott haza!
 Keserves kint

Nyelsz, óránkint
 Nyögvén óhajtvá.
 S talán azt véled,
 Hogy immár téged
 Nem fiaid:
 Árulóid
 Ejtenek halálba?...
 De ne félj,
 Hitben élj;
 Bizd Istenre dolgodat!
 Elhidd bár,
 Órát vár,
 S megsegíti bajodat;
 S végtére
 Későre
 Mind-elveszti,
 Megemészti
 Árulóidat!"

Ámen.

Nem épen magyarázatul, inkább csak figyelmeztetésül emelem ki a remek mű egy-két kiválóan jeles helyét: hogy a hazát mindenfelől, tehát török és német részről egyaránt veszély fenyegeti; kiket a nemzet önként kebelébe fogadott, most a „ledült fának“ leszegik, törtelik „szállásadó galyjait“; ellenük maga magát megvédeni nem bírja, de nem tudja, melyik iránt érezzen bizalmat, melyiktől féljen jobban, melyikre merje rá bízni „szabadságát“, mikor egyik sem szánja, de mindegyik „rontja.“

Maga a költő szándékosan agyon hallgatja a török barátságot, de annál határozottabban jelenti ki bizalmatlanságát azok iránt, kik szép ígéretekkel törekszenek magukhoz vonni a magyart, hogy még jobban leigázhassák; azokat nevezi árulóknak, kik álnok szívvel, nem szánva hazájok „mulását, vég-kárát“, mintha csak a német udvar hű szolgálivá szegődtek volna, maguk is elősegítették a jogfosztás munkáját. Ebből világosan látható, hogy a különben nem forradalmi hangú költemény keletkezése és czélzata — bárki írta is — nagyon közeli összefüggésben van a kitörni készülő „kurucz-világ“ szellemével.

A másikat, a „Kurucz dal Székelyországban“ cziműt Szeőke Amb-rús írta, anno 1670. Csak ennyi:

1. Székely föld
 Mindig zöld,
 Hazám ott —
 Szivem ott.
 Jaj be szép
 Székely nép!
 Székely vér,
 Magyar ér.

2. Kicsiny vagy:
 Mégis nagy
 Hüvség ott;
 Hideg vagy:
 Mégse fagy
 Szived ott!"

Rövid bár — jegyzi meg róla Thaly — de gyönyörű apotheozisa a székely hűségnek és hazaszeretetnek. Őket ugyan a távoli fölkelés hullámai nem érintették, de „a szabadságért zászlót emelő magyarországi testvérek küzdelme a távol Székelyföldön is viszhangot keltett.“ Ekkor emelte fel a szabadság zászlóját a tiszai részen I. Rákóczy Ferencz. „Érzék önkénytelenül, hogy Magyarország bukása Erdélyt is előbb-utóbb maga után vonná.“

Az összeesküvés s a fölkelés következményei.

De itt alig indította a szerencsésnek ígérkező fölkelést Rákóczy, midőn Zrinyit és Frangepánt árulás, ingatagság és német ármány kelepcebe kerítették; s midőn elfogatásuk hire hozzá is elhatott, a május 1-én megtartott tállyai gyűlés után kénytelen volt hadi népét szétbocsátani s Munkácsra anyja védelme alá menekülni. Ő ugyan kegyelmet nyert, de mily áron! bündijul 400 ezer frtot fizetett, váraiba német őrséget eresztett, trencsényi jószágait pedig a kamara birtokában kellett hagynia.

A fölkelés főrészesei közül sokan Erdélybe, Apaffy fejedelem oltalma alá menekültek, köztük Petróczi István is.

Ő róla már e helyütt bővebben is emlékezhetünk, mert a kuruczvilágbeli költészet összefoglaló és méltató tárgyalásában neve újra előkerülend, leánya, az első magyar költőnő, Petróczy Kata Szidonia, költészetének ismertetésénél.

Petróczi és kaszavári báró Petróczy István (e néven: második) ekkor Felső-Magyarország legtekintélyesebb és legvagyonosabb független főurainak egyike, ugyanitt az üldözött protestáns felekezet ügyének tántoríthatatlan védője a dúsgazdag Thököly Istvánnak sógora, mint buzgó hazafi nem csak hogy részes volt a megindult s hirtelen ily szomorúan végződött fölkelésben, hanem a megállapított terv értelmében a Felső-Vág vidéki nemesség élén neki kellett volna elfoglalnia Trencsén várát és a bányavárosokat. Zrinyi és Frangepán elbocsátásának hírével tanácskozni sógorához Thökölyi Istvánhoz sietett Árva-várába; de Rákóczy fegyverletétele után menekülnie kellett — Erdélybe, hol a Thökölyiek és Gyulaffyak ágán nagy rokonsága vala. Felesége Thökölyi Erzsébet grófnő, már 1659-ben elhalt, három gyermekét (Jánost, Istvánt és Szidoniát) még sikerült maga után küldetnie s itt őket is biztonságba helyezni. Itthon, mint pártütőnek és felségsértőnek összes javait a császár részére lefoglalták.

A német kormány elfogatta Nádasdy Ferencz országbirót is.

1671. április 30-án Nádasdyt Bécsben a városháza egy földszinti

termében, Zrinyit és Frangepánt Neustadtban, a fegyverházban lefejezték azon törvényszék ítélete folytán, melyet az udvari rendelet szavai szerint „tetszett ő császári felségének a vele született osztrák kegyelemből, törvényes perfolyamat s nekik (a foglyoknak) védelmet engedni, e végre... megbízott törvényszéket alakítani...“

De Lobkoviczék lelketlensége nem elégedett meg az elítéltek jószág-, méltóság- és fejvesztésével, hanem Nádasdynak még fiait is megfosztották nemesi rangjoktól, Zrinyi özvegyét Frangepán Annát Gréczben a Jakabos apácák kolostorába zárták leányával együtt. Fiaikat pedig a jezsuiták házaiba adták nevelésbe.

Thököly István nem vett részt a fölkelésben. De gyanuba fogták s a király parancsára 1670. nov. 20-án Árva-várát, hol betegen feküdt, Eszterházy Pál körülzártá. Thököly István harmadnap meghalt. Fia (a 13 éves) Imre, kit a vihar sejtelmében már előbb Likava-várába küldött, mihelyt értesült atyja haláláról, Erdélybe menekült.

A mozgalom részeseinek megítélésére Rothal gróf elnöklete alatt tartott pozsonyi törvényszék a vádlottaknak még örököszeit sem kímélte. Atyáik, rokonaik bűneért valamennyit jószágvesztésre, néhányukat halálra ítélte. Az örökké vig Bónis Ferenczet és Fügedi Nagy Endrét ki is végezték, a többiek ítéletét azonban börtönre változtatták.

Az 1671. márczius 21-iki udvari rendelet újabb törvénytelen adókat ró nemesre és nem-nemesre, úrra, polgárra, parasztra egyaránt, melyek között ez ideig egészen ismeretlen a „fogyasztási adó“ (accisa.)

Széchenyi kalocsai érsek és Szelepcsényi érsek-primás hiába emelték fel óva intő szavukat, hogy majd a dicsőség-szomjas ifjú nagyvezir ellen aligha lesz hajlandó vérét ontani a véres verejtékkel szerzett vagyonából kifosztott magyar nép; esdeklésök előtt a Lobkoviczok és Kolonicsok lelketlensége elzárta a „kegyelem, szelidség s igazság minden útját,“ s az adót fegyveres erőszakkal is hajtották. De azért nagy biztosságuk tudatában is megszeppentek a hatalmas főpapok bátor fellépésén, s hogy figyelmöket a politikai ügyektől eltérítsék, a protestáns felekezetek ellen valóságos irtó háborút rendeztek, melynek első nagyon jelentős következménye a tulajdonképeni kuruczvilág, e nagy nemzeti és szabadság háború véres hajnalának teljes meghasadása lón.

Papvilág Magyarországon.

Érdekes történeti énekünk maradt fenn költői emlékeink közt a német és részben papi reactio e szánalmas korából; czime: „Papvilág Magyarországon.“ Szánalmas emlékezetűnek nevezem e korszakot, mert a

később kitört vallásfelekezeti féktelenségeknek első indítója lett az udvari politika cselszövénye által, holott épen ez időben már a nemzet érdekeiért legmagasabb állású főpapjaink oly bátor és határozott szót mertek emelni, minőt Zrinyi Miklós óta senki sem hallatott.

De lássuk énekünket. A maró gúny fájdalmas szavával jellemzi a kort, melyben az egyházi, de nem magyar, beavatkozás az idegen uralkodó még idegenebb udvari politikájával egyetértve kénye szerint hatalmaskodott a magyar nemzetet töltözött az idegen katonasággal együtt a nép javaival, de a haza mentésére semmit sem áldozott, sőt még vesztére tört. Az ellenök méltán zúduló harag vagy tán helyescbben nevezve: elkeseredés általában támadja a pápista papságot, s uralmukat „papvilág”-nak czimezi:

„Papvilág magyart rág,
Mert nála uraság.”

Jelmondás van a 32 négysoros versszak kezdőbetűiben rejtve. Szenvedélyes hangja nem ment a túlzástól, de felekezeti álláspontjából nem mindenütt igaztalan.

1. „Pillises fejeknek hódolt magyar nemzet:
Mire hogy magadat eszedben nem veszed?
Hol van régi okos hadviselő eszed —
Hogy papok igáját nyakodba ereszted.”

Igy kezdi az ismeretlen költő politikai énekét, aztán részletesen számlálja el okait, hogy miért kel ki a papok ellen, s azt a 6-ik szakban így végzi:

„Minden practicát kezd, minden dolgához kap...
Ha ördög nem viszi — végben viszi az pap!”

S rögtön utána — mint valami szónok — újra bizonyítgatni kezd:

17. „Az ország dolgárúl papok dirigálnak
Törvényt, causákat azok indicálnak;
Világi tisztekben papok válogatnak:
Csak azt nem nyerik meg, az mit nem akarnak.
8. Gondviselő urunk vala palatinus:
„Mostan gubernator egy hitvány plébánus.”

A palatinus Vesselényi Ferencz volt; a „plébános” pedig Szelepcsényi György, esztergomi érsek s kir. helytartó, kit e helyütt méltatlanul vág gúnyolódásával, ha magát az egyént akarta váddal illetni, nem pedig a hivatalos állást. De még tovább megy: a papság politikai hatalmát oly nagy befolyásúnak tekinti, hogy e miatt kell a magyar erejének alászállni; mert még a királyt is:

10. „A mostani királyt pap tartja fékszárnál”

s így vádja ellenök: hogy esküjét, mely szerint

12. „Országunkban nem bánt senkit üldözéssel,
Hanem három vallást megtart békeességgel.“

megszegették a „szegény“ királyllyal, ily okon:

11. „Eretneknél hittel az mi fogadtatik:
Nem szükség megállni.“

Ezentul egészen a 19-ik szakig nem a költőt, hanem az izgató szónokot halljuk beszélni, főkép ott, hol fenyegetve emlékeztet „Régi Magyar László“ (I. Ulászló) királynak esküszegésére, „Julián, pap vala főoka“ (17) érte pedig az „igaz Isten“ „erős büntetése“: a várnai veszedelem.

18. „Győzedelmet azért most is ellenségen
Leopold nem vehet semmi nemzetségen;
Pusztul birodalma, húzzák minden helyben:
Győzhetetlen császár győzetik mindenben.“
19. „Magyar magyart azért rontja országában,
Azért támad annyi had birodalmában,
Keresztyén keresztyént rontja országunkban, —
Pogány öröme elveszünk magunkban.“

A többi szakban terjengő lazasággal ismétél és festi az üldözött protestánsok helyzetét, befejező imádságából, mint nagyon sikerült részt idézhetjük a 27- és 28-ik szakot:

27. „Ügyét magyaroknak, *Magyarok Istene,*
Az ki Scythiábúl voltál ki-vezire:
Szánd meg! . . . Légyen elég ennyi büntetése —
Add meg szabadságát, régi segítője!
28. Rettentő ostora ki sok népnek vala,
Tizenkét országnak parancsoló ura:
Ne engedd végtére Istennek jobb kara —
Németnek, papoknak hogy legyünk jobbágya!“

Végre a toldalékul csatolt 31- és 32-ik szakban megmondja, hogy mikor s miért írta költeményét, de az „authornak nevét“ még a versfejekben sem meri elrejtteni, fél:

„— megemészténé papoknak fullánkja.“

Czeglédi István haláláról.

A politikai és vallási reactio e szánalmas emlékü idejéből van egy ennél terjedelmesebb 69, négy soros szakból álló költeményünk, mely történelmi és korrajzi tekintetben is érdekes ugyan, de még becsesebbé teszi az előadás hangulata és stílusának sajátos jellege, melynél fogva a krónikás verssek sorából kiemelve e korbéli vallásos költészetünk emlékei közé sorolhatjuk.

Czime:

„A Jézus Krisztus
hű tanúbizonyságának
nagy hirű s nevű

Czeglédi Istvánnak, a kassai keresztyén helvetica ecclesiának hűségese lelkipásztorának életbeli sok szenvedéséről, árestálásáról, Pozsonyba

citálásáról és útjában, nagyszombati búzavetések között lett boldog kimúlásáról, és Pozsonyba tett tisztességes temetéséről iratott

Siralmas versek.“

A protestáns lelkészi rendből a bosszú első áldozata Czeglédi István, kassai pap volt. Midőn a fölkelés fejei a gyermek Thökölyivel Erdélybe menekültek, s itthon „gr. Csáky Ferencz kassai tábornok buzgalma megtölté a kassai és eperjesi börtönöket a honmaradottakkal, kiket poroszlói és a jezsuiták kezei utolérhettek,“ 1670. szeptemberében mint rebellist, ki — vádlóinak igaztalan állítása szerint — 1670 elején „a fegyverkező protestáns rendek részéről hadi segílyt kérni“ járt Erdélyben, börtönbe vetették a „tisztán egyházának és a tudománynak élő jámbor és szelid kassai papot, Czeglédi Istvánt is. Szigorú rabsága a különben is gyenge testalkatú ember erejét annyira megrongálta, hogy midőn 1671. májusában Pozsonyba a vértörvényszék elé idézték, útközben június 5-én Nagyszombat határában meghalt. A vértörvényszék híráinak megdöbbenését így festi a költemény:

49. „Megtudták, hogy eljött Czeglédi; de holtan. . .
Ugyan megbódultak főrendek magokban.“

Majláth Miklós, a kamara fiskusa, a kir. közvádlo „szinesképen — magyaroknak mondja :“

50. „Protestálunk bizony, mert nem vagyunk-oka!
Nem küldöttünk papért; nem tudom ki dolga. . .
Ki hozott ily szégyent urunknak házára!
51. Parancsolom azért néktek, magyar rabok:
Koporsót testének mindgyarást hozzatok,
Ugy temessétek el, a mint ti tudjátok;
Azt ne költsék reánk, *hogy üldözők vagyunk!*“

Eltemették az április 30-án lefejezett Bónis Ferencz sirjának átel-
lenében a pozsonyi köztemetőben.

Mint említém, a mű legnagyobb bece előadásának hangulatában és stílusának bibliás jellegében van; de ismertetésében fel kell említenünk egy-két vonást korrajzi jellegéből is.

A költemény két részre oszlik; első része (1—53. sz.) Czeglédi történetét beszéli el, közbeszöve jellemzését, egy beszédét hiveihez és búcsúzását feleségétől; második része (54—69. sz.) vallásos elmélkedés a magyar nemzet sorsán, helyzetén, át- meg átszöve bibliai eszmékkel, az Apocalypsis miszticizmusával s a bűnbánat és hit enyhítő érzelmével.

A 2-ik versszak ezen soraiból:

- „Im értettünk immár a külső urakról,
S azoknak hallatlan martyromságokról“,

következtethető, hogy énekünk szerzője vagy maga irt már előbb Zrinyi

Péterek gyászos történetéről, vagy másnak ily szerzeményéről emlékezik, mert ugyanazon szót használja a maga énekéhez bekezdőül:

„Jere *értsünk* most már egy lelkipásztorról,
És annak keserves historiájáról!“

A milyen szelid, önmegadó, jámbor és áhitatos vallásos „lelki vitézül“ jellemzi elbeszélése főalakját, ép olyan az ő hangulata és hangja, melyen a történetet, Czeglédi beszédeit, úgyszintén a maga érzelmeit és eszméit előadja. Hü rokonérzés, mély fájdalom, a hit napfényével enyhén világitott borongás, de nem a szenvedély viharos fellege, költőnk lelkületének képe. Szinte csodálkozunk gyöngédségén e tárogatós világban, ha e kor többi emlékeivel hasonlítjuk össze „siralmas verseit.“

3. „Kassa várossának hú prédikátora,
Hú Czeglédi uram, Krisztusnak szolgálja,
Szent-Irásnak útja, Isten trombitája,
Lelkeknek dajkája, s titkoknak sáfárja,“

ki

5. „E szegény hazánkban bocsátott munkákat,
Nem henyélt hijában, sőt tudományokat
Eresztett, Rómával állott sok harczokat,
Mert lelki vitéz volt, s a törésen állott“ —

békével türte a gyalázatot; midőn a kor divatos vitázó módján bivalnak, tuloknak gúnyolták, még e czimeket sem tekinté gyalázatnak, elfogadta mondván:

10. „Igazán mondjátok, hogy én bihaly vagyok:
Krisztus igájában mert sokat elbivok;
Az is reám illik, hogy vad tulok vagyok:
Mert római jármot sok izben elrontok.“

Mikor kötözve vitték az utczán, sirva kísérő hiveihez könnyezve szólt s az Ur-Jézus szenvedésén találva enyhülést, arra kérte hiveit, ne ütközzenek meg benne, mert tudhatják, hogy nem rossz életeért szenved eze- ket, — s miután buzdította őket, hogy hitükben állhatatosan megmaradjanak, végre ellenségeihez intézi szavait:

22. „No már, ellenségim, csak hozzám lássatok,
Mert a Krisztusnak én ért búzája vagyok,
Megérttem, és innmár, csak megarassatok, —
Megadják a bért is, csak várakozzatok!“

Költői szépségekben leggazdagabb rész a haldokló bucsübeszéde feleségéhez, hi hiven kísérte utolsó útjában, mikor a vértörvényszek elé vitték. Elénk állítja e beszéd a haldokló ember, férj, apa, lelkipásztor és „lelki vitéz“ egész valóját. De hosszas dicsérgetés helyett inkább idézem kiválóbb részleteit:

32. „Kedves atyámfia, édes hites társom!
Élnék érettetek, mert dolgoztok szánom;
Krisztushoz is volna lelki kívánságom,
S e kettő közt nagyon nagy szorongatásom.

33. Kelj fel és öntözd meg elepedt nyelvemet,
Tedd feljebb megbádogyadt hideg kezeimet;
Nem soká hurczolod gyötrelmes testemet, —
Mert elküldte Isten mennyből követemet.
34. Fizesse meg Isten jó dajkaságodat,
Hogy nem szántad értem sok munkásságodat,
Ilyen messze útra törvén tagaidat, —
Ritkán láttam értem jó nyugodalmadat.
35. Nagy jutalmad vagyon, asszonyállat, mennyben,
Kit számodra tartand Krisztus jobb kezében,
Meg is adja néked a nagy ítéletben, —
Csak légy állhatatos a Krisztus hitében!
36. Oh! ha megnyílnék most, asszonyállat, szemed,
Meglátnád: mennyi sok angyal áll környüled;
S talán megképzének a te gyengeséged, —
Elrejtetett most az, imé, te előtted.“

Vigasztalja, gondoskodik róla és gyermekökről, hogy majd siessenek „Páthmosz szigetébe“: Erdélybe menekülni; inteti a lelkipásztorokat, hogy „a gyenge nyáj körül jól forgolódjanak“, aztán még az Apokalypsisből vett néhány képpel meglebbenti a jövő tátyolát, . . . de nem várakoztatja a lelkére váró angyali tábort, végzi bucsúzását, lelkét Krisztusnak ajánlja s

48. „Testéből a lelke csendesen kimúlék.“

Elbeszélvén temetését a II. részt, az üldözés fájó érzetének sohajjtásával fűzi az I-höz:

54. „Oh ti fejünk felett forgó magas egek —
Be-ártalmas idő, a melyet szültetek!“

Nem zúgolódik, nem átkozódik, ép azért annál megrendítőbb rövid panasza:

55. „Van-e olyan bánat földön, mint a miénk?
Hol vagyon oly *eset*, mint a mibe *esénk*!“

Isten verését látja a kemény szívű németzen; kit „jajra hiv az Isten, és ő mégsem sir:

56. „Oh magyar nemzetség, be kemény a szived!
Imé vér az Isten, balgatag, nem érzed.
Pirongat, fedd az Ur, mégis nem szégyenled. . .
Félek, hogy ne jöjjön végső veszedelmed!
57. Csecsemő-gyermekhez vagy bizony hasonló,
Nincsen édes-anyád, sírnod igen méltó;
Hints port a fejedre, légy gyászban boruló,
Nem illik nevetned, mert vagy jajra méltó.
58. Csudánál csudább ez, magyar, hogy mégsem félsz,
Te ellenségeddel mégis hogy tunyán élsz,
Kösziklá sziveddel hogy te még így sem birsz;
Jajra hiv az Isten, magyar, hogy mégsem sírsz!“

Av 59-ik szakban az 1671-ben kivégzettekről emlékezik, a 60-ikban pedig az Apocalypsis 12. R.-nek képeit alkalmazza az új egyház és ellen-ségeinek ábrázolására, azon hittel, hogy a nagy jövődőlés most van be-teljesülőben, — egyházára alkalmazza képét a szülő asszonynak, kit ama nagy véres sárkány, ama régi kigyó üldöz, kéri Istent, hogy mint amaz asszonynak,

61. „Kinek szép aranyos koronája vagyon,
Sőt tizenkét csillag tetejében vagyon,
Nap az öltözete, lábán a hold vagyon —“

adjon sasszárnyat, repítse a pusztába, ott viselje gondját; a szült fiat pe-dig emelje fel mennybe, adjon királyi kezébe vas vesszőt, hogy gonosz ellenségét összetörje.

Ez utóbbi kapcsán, mielőtt az Apocalypsisből vett képet befejezte volna, egy könyörgéssel:

65. „Uram, áldott Jézus! erőtlének vagyunk,
Sok lelki-paráznák vannak, kikkel vivünk;
Te a mennyekben vagy, mi itt alant sirunk,
Vigy hazánkban immár, mert csak oda vágyunk!“

az önvád és bűnbánat megjelentésére a „lelki vőlegény“ példázatának alap-ján szerkesztett kis énekben esedezik az Üdvözítő kegyelmeért:

66. „Oh, mi szerelmetes lelki vőlegényünk, —
Zörgetté ajtónkon, s álomba merültünk;
Harmat is fejedre, s váraozál értünk,
De nem győzél várni, elmenél mellőlünk.
67. Jaj, kimenénk egyszer, s elhala a szívünk,
Ajtónk hasadékán, hogy utánad néztünk:
Hol vagy szerelmesünk? nagy kiáltást tettünk,
Kivánságod miatt épen elepedtünk.
68. Jövel vissza azért, óh gyönyörűségünk!
Im zörgetésedre ajtó-nyitni jötnük;
A sok tövis közt már ugyan megsértődtünk, —
Hogy éppen elfogyott lilioni színünk.“

Az utolsó szak (69.) könyörgésében folytatja és fejezi be a fentebb idézett apokalypsisbeli képet:

69. „Vidd által lelkünket már ama rút vizen,
Kit sárkány okádott lelkünk, hitünk ellen;
Parancsolj a földnek, hadd igya el menten. . . .
Jövel, Uram Jézus! jövel hamar! — Ámen.“ *)

*) Mind a két szentirati eszmét célja szerint átdolgozta. Az Ap.-ból a 12. R. 1. 2. 3. 5. 14. 15. és 16. verséből találunk benne átvételt; a »lelki-vőlegény«-ről vel példázat a tiz szűz példázatából (Máté 25. R. 1—12) keletkezett.

1) Mulier amicta sole, et luna sub pedibus eius, et in capite eius corona stella-rum duodecim;

2) et in utero habens, clamabat parturiens, et cruciabatur, ut pariat.

Az első bujdosók.

Az első bujdosók az Apaffy fejedelem ótalma alá Erdélybe menekült magyar urak és nemesek Petrőczy Istvánt és Szepesi Pált követségül küldötték 1671. januáriusában a portára, hogy ez vegye ótalma alá, pártfogásába Magyarországot és segítse lerázni az elviselhetetlenné vált német igát. És, bár Köprili Ahmed nagyvezér ígéretei nem voltak megbízhatók, a hazájok és vallásuk védelméért rajongva lelkesülő bujdosók kivonák hüvelyéből kardjokat és 1672. augusztusának végén Petrőczy „mint a vén sas, vezette két szép fiát, Jánost és Istvánt, a kuruczok főlemelt zászlói alatt, harcolni a szabadságért ki a tiszai sikságra.“

Petrőczy István, Kende Gábor, Szuhay Mátyás a régi kemény vitéz és Szepesy Pál a nagy diplomata, mintegy 800 bujdosó lovassal indult Magyarországra, itt Husszejn aga 500 váradi gyalogos törökkel csatlakozott hozzájuk, de csakhamar 15000-re szaporították a fölkelők seregének számát a zászlaik alá csoportosan gyűlő eléguetlenek. „Mint hogy a fölkelők majdnem kivétel nélkül a protestáns hitfelekezetekhez tartozának, kik a vallási sérelmeik miatt dühösek, a szerzeteseket kegyetlenül üldözni, a „pápista kutyák“ javait rabolni, pusztítani kezdék, a háború egészen vallási színezetet ölt vala magára; úgy hogy Perényi Ferencz indítva érezheté magát, hozzájuk kérdést intézni: valjon a kathol. vallás hiveinek kiirtására fogtak-e fegyvert? Ezen esetre bennök is ellenséget várhatnak magokra; mig ha a szabadságért küzdenek, társaikká csatlakoznak.“

A harcz megkezdődött, folyt változó szerencsével és végződött a fölkelők szétszórásával, kik aztán részint Erdélybe, részint a nagyváradi törökök földjére menekültek.

---

3) — draco rufus magnus —

4) et draco stetit ante mulierem, quae erat paritura, ut, cum peperisset, filium eius devoraret.

5) Et peperit filium masculum, qui rectorus erat omnes gentes in virga ferrea; et raptus est filius eius ad Deum et ad thronum eius;

14) et datae sunt mulieri alae duae aquilae magnae, ut volaret in desertum in locum suum, ubi alitur per tempus et tempora et dimidium temporis a facie serpentis.

15) Et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam tanquam flumen, ut eam faceret trahi a flumine.

16) Et adiuvit terra mulierem, et aperuit terra os suum, et absorbit flumen, quod misit draco de ore suo.

Vége magának ennek az átdolgozásnak eszméjére valószínűleg a 17. v. e szavai vezették: qui — habent testimonium Jesu Christi. (•kiknél vala a Jézus Krisztusnak tanúbizonyságtétele. • K. G.)

Kurucz tábori dal.

A mit a „Magyarország Végromlásáról“ szóló politikai énekben csak elrejtett célzatképpen olvasunk, nyílt kifejezést nyert az 1672-iki „Kurucz tábori dal“-ban, s így ez egész világosan megadja magyarázatát annak, mit föntebb csak jeleztem, hogy mennél jobban érzik a bujdosók a német kormány politikájának veszélyes voltát a nemzetre, régebbi elleneségük, a török iránt annál engesztelékenyebbé válnak, de egyszersmind annál erősebbé fejlődik bennök a harag és gyűlölet amaz „árulók“ irányában, kiket az udvari kegy „mézes szókkal“ megbódít, ugyannyira, hogy a „labanczot“ még a külső ellenségeknél is rosszabbnak tekintik. De a fölkelő hadak küzdelmének kettős célja volt: a nemzeti és vallási szabadság, ez utóbbi okozta, hogy eléggé meg nem erősödhettek, sem most, sem egész addig, míg az általános elégtelenség II. Rákóczy Ferencz zászlói alatt nem egyesítette a nemzetet; még akkor harczuk főjellege vallási volt; de ennek jelentősebb nyomait költészeti emlékeink nem tartották fenn. Hogy a protestánsok a pápistákat „faisten-imádók“-nak neveztek, csak afféle pasquilszerű vonás, mint mikor a „Labancz gúnydal“ Szepessy Pált „Régi hires Magyarország új királyának“ titulálja.

A „Kurucz tábori dal“ már forradalmi költemény, hatása nem volt tovább-tartó, mint a rövid életű első fölkelés; oka az, hogy csak pártos harczy dal; ép ezért történhetett, hogy a fölkelés elfojtása után rögtön győzött maradandósága fölött a vele tökéletesen ellenes pártos dal, a Labancz gúnydal. Amaz a szenvedély romboló féktelenségével, emez a káröröm vérigható gunyolódásával támad.

A szegény-legény kurucz érzi, hogy

2. „Két pogány közt egy haztért ömlik ki vére“ —

mert

3. „Rajtunk német dúl, rajtunk török jár,
Tűz-vassal pusztul ország és határ;“ —

de azt is látja, tudja és most már világgá meri kiáltani, hogy melyik a nagyobb ellenség:

„Ez az istentelen német annyi kárt tött már:
Hozzá képest hogy mit sem tött török sem tatár!“

Legjobban fáj neki, hogy képes a magyart (4.) mézes szókkal megbódítani:

5. „Mindent ígér, de csak szorultában, —
Semmit bé nem vált, ha szabadjában;“

azért:

„Az németnek — ebhitűnek fogadásában
Ne bizz többet, mint az ebnek ugatásában!“

Ő nem is bizik, még a benne bizó labanczot is hitetlennek, „pogánynak“ tekint; szerinte a német:

6. „Pusztítani jött, nem segítségre, —
Hogy elfoglalja országunk végre;
Álnoksággal nemzetünknek esküdt vesztére“ —

a vele czimborázó labancz magyar pedig :

7. „— — — kiöl mindent édes hazánkban, —
Vágd tehát még az magyart is *társaságában!*“

Az utolsó három szak harcra buzdító a német tábor ellen, de még utolsó szavaival is a labanczot vágja :

10. „Verjük által az labanczot a másvilágra,
Úgy ad Isten békességet édes hazánkra.“

Labancz gúnydal.

A „Labancz gúnydal“ sem határozottságban, sem erőben nem mérkőzhetik amavval; hatását nem a benne vallott elveknek, hanem csupán időszerűségének és néhány találó és sértő volta daczára is sikerültségeért szellemes és tetsző Ξ nyos megjegyzésének köszönheti; ilyenek :

6. „Jaj már minékünk rebelliseknek“

és :

12. „Pál Szepessy titulussa mikor változik:
Nagy pipájú,
Kevés dohányú
Pálnak hivatik“ —

meg a már idézett sor:

13. „Régi híres Magyarország új királyának.“

E részletei később is oly sűrűn felelevenednek költészetünkben, hogy végre az egykori labancz gúnydal soraiból kesergő nemzeti ének alakul :

- „Jaj már minékünk magyar nemzetnek,
Kik feltámadtunk, rebelliseknek;“

kezdetű énekben; a „nagy pipájú, kevés dohányú“ jelző meg egész nemzetünkre átvive közszólamkép maradott fenn.

Végre az „új király“ nevezet ismétlődik az 1683-ban Thököly ellen irt labancz gúnyversben is :

1. „Hallottad-e hírét az új királynak,
Istentül elszakadt hazánk fiának?“ —

Hogy a labancz gúnydal mért van épen Szepessy ellen intézve, okát abban lelhetjük, hogy „az 1677-iki bujdosóknak ő vala legszövívőbb vezére, — s társai közül őt a diplomatia terén senki, a hadi pályán is csak az egy régi kemény vitéz, a vén Szuhay Mátvás előzte meg“ (Th. K.) Ezért haragudtak ő reá leginkább, még a pápisták üldözését is legfőképen neki róják fel bűnül; ezért óhajtják neki a gúnydal végsoraiban, hogy :

„Isten verje,
Veszzen feje,
O Nagyságának!!

Közbe a többi vezérről sem feledkezik meg, előfordul a versben Zákány István, Petrőczy István és Kende Gábor neve is.

Az erőszakosság.

Az 1672-iki fölkelés elfojtása után a főpapok és különösen a jezsuiták igazolását látták a protestáns üldözés jogos voltának, Lobkovicz és minisztertársai pedig elérkezettnek látták az időt, hogy Magyarországot régi alkotmányos szabadságától megfoszszák. Sikerült is nekik „az ország bajainak orvoslása, a zavarok gyökeres kiirtása, a nemzet engedelmességre bírása végett“ eltörölni a nádori és kir. helytartói tiszt nevét és hatóságát s 1673. február 27-én Ampringen János Gáspárt, a német rend nagymesterét, Magyarország teljhatalmú kormányzójává kineveztetni.

És elkezdődött országszerte a haszonleső erőszak vagy egy szóval a rablás uralma: kivégzések, számkivetések, jószágelkobzások csekély ok miatt, sőt minden ok nélkül is. „A nagy gonddal szitogatott vallási fanatizmus és politikai villongás a nemzetet két pártra osztotta“; kurucz és labancz kárörvendve nézte egymás pusztulását. Volt is mit látniok. Ampringen a nemest és nem-nemest egyaránt türhetetlen adókkal terhelé, az accisákat kiméletlen szigorral szedeté. A német tábornokok, különösen a véres emlékezetű Kobb, „a bujdosókra formaszerinti vadászatot intézének, az elfogottakat karóba vonatták, kerékbe törették s a halál más kínos nemeivel végeztették ki. A jezsuita Korneli diadalörömmel számlálja el gr. Volkra, a szepesi kamara elnöke, jezsuitáinak és dragonyosainak vitézkedéseit a felvidéki protestánsok üldözésében. Mi lehetett ilyeneknek legközvetlenebb eredménye, mint a visszahatás: busásan torolni meg minden bántalmat, jogtalanságot? Csakhogy az így fejlett vallási vakbuzgóságnak és gyűlölködő felekezeti versenyésnek sem a jezsuiták térítői buzgalma, sem a fenyegetések és erőszak nem vethettek véget, sem a protestánsoknak nem lehetett azokat a maguk céljaira alkalmasan felhasználni. A hatalom az utóbbiak papjait és tanítóit törvény elé idézte 1673. szept. 25-ére Pozsonyba, azon kijelentéssel, hogy „akár jelenjenek meg, akár nem, a törvényszék a vádló keresete szerint törvényt látand.“ Vád volt elég, hogy az önkény halálra ítélje mind a 33-at, kik megjelentek. De Leopold felségi kegye oda módosította az ítéletet, hogy életök, sőt szabadságuk is sértetlen marad, az országban is benmaradhatnak, ha lelkeszi és tanítói hivatalukról örökre lemondanak s nemcsak hűségben maradnak, hanem azokat is, kik a lázadásról gyanúsak, feljelentik a kormánynak. A kik erre nem hajlottak, hanem készebbek voltak a másik

kegyelmet, a számkivetést választani, azokat úlevéllel látták el s kötelezték, hogy az országból családjaikkal együtt egy hónap lefolyása alatt kiöltöznek, különben a hűtlenség vétkébe esnek.

Hasonló ítéletben részesült az 1674. márczius 5-én tartott pozsonyi rendkívüli törvényszék előtt megjelent 300 prot. pap és tanító is. Ezek közül május végeig felénél több aláírta az egyik vagy másik fajta téritvényt; a többiek börtönbe kerültek; s kik még itt sem hajlottak a hódolásra, a fenmaradt 66-ot Nápolyba és Triesztbe gályára vetették.

Költészeti emlékek az erőszakosság idejéből.

E szomorú idő emlékét megőrizte a költészet, melyben az üldözött és rabságba vetett protestánsok keserve megnyilatkozott. Mint az előbbi században a török pusztítás és elnyomás idejében a haza, a nemzet pusztulásán elhorongó lélek hazafias érzelme egygyé vegyülve vallásos érzetével, legtöbbször az utóbbinak hangján szólalt meg, ezen panasolta el bűjät, gondját, bánatát, s vallása szent tanításaiban keresett és talált enyhülést, buzdítást, vigasztalást: most (1672—75.) a vallási üldözés e korszakában a győztes és mindenre kész hatalommal szemben egészen tehetelenné vált üldözöttek elgázolt jogaikat, elvesztett szabadságukat, megrontott életüket, kiirtott véreiket szintén vallásos énekekben siratják el. Nincs ezekben szitkozódás, átok, földi bosszúállás fenyegetése, még a magok erejébe vetett bizodalom sincs meg bennök; csak siránkozás, önmegadás, Isten akaratján — végzésén — való megnyugvás, vigasztalódás a Szent-Irás példáiban és tanaiban, imádság a szabadulásért, remény és hit az Isten igazságában és a szenvedésekért jutalom az örök üdvösségben — ezek képezik énekeik tartalmát.

A fenmaradt énekek rövid ismertetése s néhány idézet világosabban fogja mutatni irányukat, szellemöket és hangjokat.

Üldözött protestánsok éneke.

Az „Üldözött protestánsok éneke“ (1672.) 24 (illetőleg a szokásos évszámjegyző szakkal együtt 25) versszakból álló vallásosének tartalma: Isten irgalmasságának dicsőítése, bünbocsánatért való esengés, ó-szövetségi példákön való vigasztalódás, az üdvösség, a megszabadulás hite — az Isten fia által.

1. „Uram Jézus Krisztus, siess már eljönni,
Most már az mi lelkünk kész elődben menni!
Mi atyánk Úr Isten, ha úgy kell meglenni,
Hogy az te Fiadért halált köll szenvedni.
3. Érettünk az Krisztust mennybül segítségül
Alá küldéd hozzánk az Te szerelmedbül,

- Vagyon módod benne mennyei erődből,
Tartsd meg hiveidet az Te kegyelmedből!
5. Mi édes Urunknak szép piros véreért
Légy kegyelmes, Uram, minékünk mindezért,
Bocsásd meg bűnünket az Jézus Krisztusért —
Te szent egyházadnak megmaradásáért.
9. Istennek Fiáért, ő igazságáért,
Mi édes Urunknak egy áldozatjáért
Légy kegyelmes, Uram, vére hullásáért.
Tartsd meg juhaidat az ő érdemeért!
11. Igazmondásodban számláltad előnkben,
Szent parancsolatid beirtad szívünkben,
Szent Fiadért kérünk mi könyörgésünkben:
Adjad, — bémehecssünk az örök életben!
14. Mi Idvözítőnknek szép mondása szerint:
Valamely órában az bűnös rám teként,
Meghallgatom ütet mint megszürcült szegént;
Hallgass meg minket is; ne lássunk soha kint!
18. Ne féljünk sárkánknak hegyes fogaitúl
Sem a darázsoknak mérges fullánkjoiktúl:
Dániel sem féle az oroslányoiktúl
Dávidot megtartá Isten az Saultól.
22. Az ki ez világban szentül akar élni,
Sok bút és bánatot köll annak szenvedni,
Keresztviseléssel szívét vigasztalni, —
Az örök-életben azután bémenni.
- 23 Tekintsd meg az könyvet, forgasd meg szivesen: *)
Istennek egy Fia bizony szenvedésben —
Vala az keresztfán, keserűségében —
Mi is hát szenvedjünk az mi életünkben!
24. Nem az gazdagokért, hanem megtérőkért
Jött alá mi Urunk az választottakért,
Pusztában elmaradt szegény juhaiért:
Tömlőcz fenekében nyomorgó rabokért.“

Rab praedikátorok éneke.

A „Rab-praedicatorok éneké“-t a tömlőczbe hányt lelkészek (én úgy gyanítom a tartalomból, hogy tán: tanítók) valamelyike írta 1674-ben

23. „Szent-Jakab havának első hetében
Belincsvárának nagy-mély tömlőczében.“

Még e helyütt történelmi nyomozásokba bocsátkozni ugyan nincs okom, de azért gyanításom támogatására a tartalom magyarázata érdekében megemlítem, hogy, habár az első sor:

„Oh Sion leányá, keserves anyám! . . .“

*) L. Is. XXXIV. 16: Requirite diligenter in libro Domini et legite.

és a 3-ik szak, mely az Apocalypsisre hivatkozik:

3. „Talán az Istennek ez ő tetszése,
Az fenevad felől jövendölése,
Kit megpöcsétle az Pathmus szigete:
Hogy most telnék bé az Ur ítélete“

meg az Izrael népéről és Pharahóról vett hasonlatok azt sejtetik, hogy lelkész irta, én nem lelkészt, hanem tanító-féle egyént sejtök szerzőjéül; mert bár „az szegén rab-praedicatorok éneké“-nek van nevezve, egyáltalában nem ének, nincs meg benne a praedicator költők szónokos előadása sem a pásztor nélkül maradt ecclesiának sorsán töprengő aggodalom: az egész költemény alig egyéb, mint a fogságban sinlyök helyzetének, sanyargattatásának versbe szedett, részletes elmondása. De azért nemcsak az elején találunk határozottan költői lendületet, mint pl.

2. „Mi az oka, hogy most te árváidat,
Ez világ nem szánja juhacskáidat?
Üldözés szele fújja szent zászlódat, —
Majd elborítja kicsiny hajócskádat.“ —

hanem az egészen végig érezhető a költői emelkedettség.

Annak igazolására — mit már fentebb említék, — hogy még a magok erejébe vetett bizodalom sincs meg bennök, idézhetem a 4-ik szak e két sorát:

- „Ne nézz ez inségben a te erődre,
Nyujtsad panaszodat Isten eleibe.“

Hitének erős voltát jellemzi a 6-ik szak:

- „Az kik azt állítják, hogy kedvés dolgot
Tesznek Fölségednek szent áldozatot:
Magok fejökre hoznak kemény átkot —
Mert fogva tartják az szent igazságot.“

Aztán elpanaszolja, hogy „sirás, keserűség és nagy óhajtás“ vagyon rajtok „kemény vasozás,“ mily nehéz és rút foglalkozással emésztik erejüket; elképzelteti velünk, mily érzés fogja el szívöket, midön az idegen népek közt eszökbé jut a szép magyar társaság, a hivek közös ájtatosága — és elhagyott családok — szép gyermekeik —

9. „— ha Isten még egyszer ezeket
Meghagyná látnunk — hogy nevelnénk őket!
10. Akkor vidulna meg elbágyadt lölkünk,
Sirástól megszönnék könnyező szemünk.“

Helyzetük festésében legsötétebb vonások: hogy, midön már „csak nem bele hálnak az mészkeverésben“ estve visszavetik őket a tömlöczbe, de:

13. „Ott is a tömlöczben nincs nyugodalmunk,
Nem jön az nagy bűzben szemünkre álmunk,
Az sok raboktól való szorultságunk, —
Sokan étszaka csak mind talpon állunk.“

És ez :

15. „Elaléltunk immár az nagy éhségben:
Hárman miközülünk az nagy inségben
Kik megholtanak vason a tömlöczben.“

Azonban a szenvedés meg nem ingatja :

20. Noha mi hitünkben eladattunk:
Ur Jézus Krisztustól de megváltattunk;
Ha ez inségben meg kell is halnunk,
De néma bálványnak mi fejet nem hajtunk!“

mert, ha a halál meghozza a szabadulást,

22. „Akkor mi is együtt több martyrokkal
Mennyben énekelünk teli torokkal;
Csak azt imádnánk az szent angyalokkal:
Ki megkoronáz örök boldogsággal.“

Végsorában az olvasót is buzdítja az állhatatosságra :

23. „Az ki olvasod: légy hű mind végiglen!“

Árván maradt magyar Sion.

Szintén 1674-ből való az „Árván maradt magyar Sion leánya“ kezdetű és 16 négysoros szakból álló panaszos és könyörgő ének, mely költői tartalom, belső és külső forma tekintetében egyaránt ez időbeli legkiválóbb költeményeink egyike. Ép azért kivonatos ismertetés helyett tanácsosabbnak vélem e helyütt idézni az egészet:

1. „Árván maradt magyar Sion leánya,
Számkivetett fiúknak édes anyja,
Hogy ótalmát késni látja,
Istenéhez buzgó szavát így nyújtja:
2. Im egyedül Istenem, rád maradtam,
Az hegyektől, halmoktól megcsalattam;
Minden ember hazug látom;
Tekints réám, mert csak te vagy ótalmam!
3. Ellankadott várakozásban lölköm,
Alig tudom, honnan jön segedelmem;
Naponként újul sérelmem,
Majd elfogyok, ha meg nem szánsz, Istenem.
4. Sok szép idők sokszor elmúltak immár,
Az melyekben szabadulást népem vár;
Elmúlt az aratás, az nyár:
Az mint látom, mégis késik az határ.
5. Jaj szívemnek bánatja oly szapora:
Mint az földnek apróra morzsolt pora;
Istennek csipős bora,
Bűneimért juttatott siralomra.
6. Szemeimet siralommal áztatom,
Nyoszolyámat könnyeimmel úsztatom,

- Nincsen sohal vigasztalóm,
Barátim is elhagytanak, jól látom.
7. Fiaimmal sok tömlőczök megtöltek,
Az kik közül némelyeket megtöltek;
Kedves napjaim elköltek,
Én szemeim sűrű könyben merültek.
8. Tekints azért a tömlőczben Józsefre,
Holt fain siralkozó Rákhelre.
Az veremben Dánielre,
Szent nevedért búslakodó Illyésre.
9. No bocsássad az fenevad fogára,
Gilliczédnek lölkét ne add prédára,
Tekénts reám ily sokára,
Siess hozzám üdvösségemnek ára.
10. Elégöld meg az siralmas napokat,
Csöndesítsd le az tengeri habokat;
Szabadítsd ki az foglyokat:
Kik nevedért viselik az vasokat!
11. Én elhittem: pusztában bujdosását,
Följegyzette Istenem óhajtását
Szenteinek sok siralmát,
Tömlőjébe szedte könyhullatását.
12. Majd bételik az Édomnak pohára,
Én elhiszem: nem késik már sokára;
Öröme fordul bánatra —
Kaczagása akkor jut siralomra.
13. Ártatlanul kifolyt Ábelnek vére,
Nagy zöngéssel mert az Úrhoz fölére,
Sűrű panaszt tön az égre, —
Bosszúállást ekképen kíván végre:
14. Oh Ur-Isten! az ki szent és igaz vagy,
Büntetésre tehetséged igen nagy:
Ellenségim sokak, ne hagyj;
Szenteidnek vérekért inniok vért adj!
15. Siralommal béborult magyar Sion,
Ime halljad, mely keservesen sirjon;
Gyászos ruhát visel, ihon,
Hogy tégedet az siralomra hijjon.
16. — Sirok én is, ki ez verseket írák;
Sok gondok közt magamat erre bírák,
Szomorúan pöndül lyrám
Mindaddig, míg rám nem néz igaz Birám. *)

*) A megérthetés biztosítása végett jegyzem ide, hogy e valóban hatalmas, erős eszme és kép, melylyel a befejező rész kezdődik: 12. »Majd bételik az Édomnak pohára stb.« Isaiás próféta XXXIV. könyvéből van átvéve és alkalmazva. — »Egy valamely Birodalom, mely az Isten Házának ellensége, Édomnak neveztetik. É'sa. 34.; 5. Melynek nagy veszedelme, és végső elpusztulása megjövendöltetik. É'sa. 34: 5—17. (1. Magyar Coucordántzia. Első darab, 203. l.) Is. XXXIV. 5. Quoniam inebriatus est in coele gladius meus, ecce, super Idumaeam descendet, et super populum interfectionis meae ad iudicium.

Protestánsok üldöztetéséről.

A „Protestánsok üldöztetéséről“ szóló költemény iránya, eszméi, hangja és nem egy helyt kifejezésének hasonlósága által a „Rab-praedicatorok énekével nagyon közeli atyafiságban látszik lenni. Lehet, hogy egy a szerzője mind a kettőnek. De az bizonyos, hogy tanult fej és valódi költői tehetség munkája. Nemcsak hogy nagyon ismeri a Szent-Irást, mint általában e korszak protestáns tudósai, de a belőle vett példák páratlanul ügyes felhasználásával minden vonásában érthető s könnyen áttekinthető képet rajzol hitfeleinek a maga korabeli helyzetéről. Lássunk ezekből néhányat:

9. „Tömlöczben nyögnek szent Pál és Szilás.“
11. „A szerelmes Rákhel két fiát siratja.“
12. „Péter, Jakab, János sirnak a tömlöczben.“
13. „A kegyes Micheás tömlöczben vettetik.“
14. „Illyés Jézábeltől kinra kerestetik.“
25. „Némelyek vitetnek az ítélőszékre,
Némelyek közüllök az három ifjakkal,
Kiket kényszerítnek oly éktelenségre,
Többé ne szólának a Jézus nevébe!
26. De ezek nagy bátran nékik így felelnek:
Jobb nekünk mindenben engednünk Istennek,
Inkább is akarunk kedveznie ennek,
Hogysem mint mulandó világi embernek!
27. Némelyek közüllök az három ifjakkal,
Bátran így felelnek Sidrákkal, Mzsákkal:
Bár nyomorgattassunk tűzzel, vízzel, vassal —
De Bált nem tisztelünk soha térdhajtással!
28. Azért imé, mostan kezetekben vagyunk,
Lássátok Krisztustól de mi el nem válunk,
Semmit vallásunkban mi hátra nem hagyunk,
Soha néma Bálnak mi térdet nem hajtunk!“

„Az Isten anyaszentegyházának nyomorúságos sorsán és keserves állapotján való siralom“ költőjének fejlett műérzékéről még jobban meggyőződünk, ha műve belső szerkezetében a vegyes — lírai, elbeszélő, buzdító oktató — tartalmi anyag változatos elrendezését, nyelvének, — főképp a lírai részekben — ékességeit, mondatainak sorok és szakok szerinti teljességét és verselésének rhythmikailag correctnességét figyelembe vesszük.

Mindezek megvilágítására e helyt elégnék tartom a tartalom rövid átpillantását a jelentősebb aprós részek idézésével.

A költő szive Sion gyászának láttán eleped bánatában, sirásra hja a „fejünk felett forgó magas egek“-et, a fellegeket, a „földi és mennyei sokszámú seregek“-et, maga a „seregek Ura“ hívja őt e bánatra, ki „minden fejet juttat gyászos koporsóra“; hisz’

5. „Ki mondana akkor ékes melódiát,
Midőn menny és föld fú palinódiát?!“
Jaj! mert homályban jár ecclesia ege. . . .“

Sir maga a Sion leánya is

7. „Sűrű könnyeivel orcáját áztatja,
Sok száz ember közzül nincsen egy barátja,
A ki bánatjában őtet vigasztalja!“

Ezután a Szent-írásból vett példákkal festve elsorolja azoknak üldöztetését, szenvedéseit, kik

18. „— — Ur-Jézusnak választott szolgálai,
Szent tiszteletének hűséges tanúi,
Az Anti-Krisztusnak kikkel fogházai
Szintén megtöltettek, rakottak tömlőzci.“

Sion leányainak „búval teljes szive,“ a börtönökben sinylődők során kesereg legjobban (32.), de buzdítja őket, hogy bármit kell is szenvedniök az „egy igazság“-ért, hiven harcoljanak, a Mihály angyallal félre ne álljanak, — panaszt, zúgolódást mind hátra hagyjanak, — mennyei korona leszen jutalmuk szenvedésökért és állhatatosságukért;

37. „Mert e jajos napok csakhamar elmúlnak,
A nyomorúságok ezentúl elfolynak,
De a mennyei jók örökké megállnak;“

s Urunk őket szent Atyjának akként fogja ajánlani, hogy

41. „— — mindenik megkoronáztassék,
Méltó dicsőséggel fel is öltöztessék,
Királyság, hatalom kezébe adassék,
Végzetlen jókban már részesültsék!“

A „Kevély Babilon“-t készen várja a „kénköves fordó“, mert szörnyű vétkei az eget érik már, Végezetül így inti az üldözötteket:

45. „No hát, Ur-Jézusnak bánatos serege,
A kit majd megemészti az üldözet mérge,
Vesd fel szemeidet a magas egekre,
Könyörögi, hogy az Ur szánjon meg már végre !
46. E nagy özönvizben sokáig ne hagyjon,
Sőt abból mint Nóét hamar kiragadjon,
Atyai oltalma melletted maradjon,
S végre országában nyugadalmat adjon.“

Gályarabságra hurezolt praedicatorok éneke.

A „Gályarabságra hurezolt praedicatorok éneke“ 1675-ből való, a Triesztben raboskodó protestáns lelkészek legjelesebbjei vesznek benne

búcsút volt hiveiktől, családjaiktól; mert reménységök, hogy hosszú rab-ság után valaha, idővel ecclesiájokat s édes cselédjeiket megörvendeztet-hetik maguk személyével — végképen elveszett, mióta olyan hir rémité őket, mely szerint a pápa parancsával a császár elrendelé, hogy a gályarabokat „csak titkon egy éjjel“ hánják a tengerbe. Készek a martýrom-ságra; nem tehetnek róla: „Isten decretuma!“ (9.) Tudják, hogy „rövid idő mulván“ elvégezik „amaz nemes harcztot,“ pályafutásukat; nem gyöt-rik már sokáig bádgyadt tagjaikat, azért renddel kezdik búcsúzásaikat.

A befejező (33.) versszak szerint „Trigyintum (Trieszt) várának nagy mély tömlöczében“ ekkor 47-en szenvedtek; a költő háromnak, névszerint: Séllyei István pápai, Komáromi István győri és Bátorkeszy István vesz-prémi lelkésznek búcsúzását foglalja bele verses munkájába. Mind a há-romban ugyanazon eszmék és érzelmek ismétlődnek: intik szolgatársukat, hogy a Krisztus nyájára jól vigyázzanak, — hiveiket, hogy az megüsmert hitben erősek legyenek, — hitveseiket, hogy miattok ne keseregjenék, ne gyötrődjenek, viseljék gondját árváiknak; — s vigasztalják, hogy nem hagyja őket Isten sokáig e keserves gyászban, velök együtt fognak vi-gadni Isten országában.

A jobbágyság helyzete.

Hát a szegény föld-népe? Az egymáson kölcsönösen kegyetlenkedő kurucz és labancz egyaránt zaklatta a különben is módfelett megterhelt szegény pórságot. A kuruczot, kihez szíve mégis csak jobban vonzódott, ingyen kellett élelmeznie és szállítania, de szintúgy az üldözésére kiren-delt katonaságot s német védelemre számító elbizakodott labanczot, mely-től jobban rettegett, mint török-tatártól. Ha véteni mert ellenök, emezek ki-fosztották mindenéből. Szegény nép! igazságot nem is kereshetett, nem is talált volna.

Legiszonyúbb sorsa volt ez időben a Tiszavidéknek, mert a bujdo-sók jobbára Debreczen és Eger táján tartózkodtak s onnét intézték be-csapásaikat.

Thököly fölkelésének előzményei.

Az előbbi viszonyok és állapotok általában nem sokat változtak azon diplomáciai mozgalmak és változások következtében, melyek Leopoldnak XIV. Lajossal háborúba keveredése után Magyarország kormányzását il-letőleg, nemkülönbén a menekültek külföldi összeköttetései érdekében tör-téntek. Ezeket itt mellőzhetőknek vélem. Csak néhány dolgot említek meg futólag.

A császár nagyhatalmú minisztere Lobkovitz 1674. okt. 17-én a

császár ellenségeivel folytatott czimboráskodás miatt megbukott. Kobbot, nehogy iszonyú kegyetlenségei a békéltetni akaró politikára ártólag haszanak, a kormány a felvidékről visszahitta.

Erdélyben Apaffy nagy embere Teleky Mihály, ki eddig a bujdosók ügyét minden módon pártolá, a bécsi udvarhoz szító somlyai főkapitány, Bánffy Dénes kivégeztetése (1674. nov.) után „maga vette kezére a gyep-lőt.“ Majd a felkelők vezérének, Vesselényi Pálnak megbuktatására tört, s csakugyan az 1675-ik évi ápr. 1-én készült szinyérváralji nyilatkozvány már öt vallja a felkeltek vezérének.

Spankau kassai főkapitány helyébe, ki 1675. júliusában meghalt, békéltető útasítással a bécsi kormány Strassaldót küldötte. Békéltető ígéretei nyom nélkül hangzottak el a kuruczok fájdalmas bosszúkiáltásában: „Veszzen inkább az ország, mintsem a németek rabszolgája legyen.“

1677. nyarán Strassaldó helyén a véres emlékezetű Kobb emelkedik fel hirhedt körlevelével, melyekben véresre festett akasztófa, karó és kerék vala ábrázolva. Egyedül a kassai piacon 62 magyar vérzett el bakó keze által, huszonkettőt vonatott karóba s negyvenet, köztük kilencz híres vitézt, fejeztetett le. De már ezt a magyarok sem hagyták bosszúlatlanul; a hogy lehetett, egy német ezred foglyain visszafizették.

Leopold azonban Gubasóczy János váci püspök nemes és hazafias ajánlatára hajolva, 1678. elején a kegyetlen Kobbot visszahivta s helyébe az emberséges indulatú, de a hazafiak óhajtása ellen mégis idegen Wrbna grófot nevezte ki. Gubasóczy előterjesztéséből a később előkerülendőkért is érdekes e helyütt e néhány sort idézni: „teljesítse ő felsége a várme-gyeknek több izben fölterjesztett kívánatait; mert csak akkor fognak hin-ni, ha már nyitva látandják a kegyelem tárházát. De a szelidség, irgalom és kegyelem eszközeinek alkalmazásában nem szabad késni, mert a török félhold felkelőben van, hogy megfojtsa a keresztényeket; a franczia kakas ébren működik, hogy szövetségeseit szaporítsa: a kereszténység hajdan erős védfalának végmaradványait is veszély fenyegeti, melyek ha ledől-nek, a szomszéd országokat is ugyanazon bajok árja borítandja el, mely Magyarországot elnyelte.“

A bajokon azonban a pozsonyi tanácskozás sem birt segíteni. A helyzet jellemzésére, mint mindkét részről érdekest, idézem Hocher birodalmi kancellár és Pálffy Tamás nyitrai püspök s kancellár szóváltását. Hocher heves vitában a magyarokat a felség iránti hűtlenséggel vádolta. Erre „Úgy hiszi — vág szavába a haragra gyúladt Pálffy — még senki sem felségsértő, ha Hocher akaratóval ellenkezik s az ő kevély parancsait megveti; ők az összes némettség közül csak az egy Leopoldot ismerik el királyuknak, kinek a magyarokkal együtt Hocher is szolgája. Ők nem keresnek Németországban előséget a németek felett; de azt sem türendik,

hogy ezek Magyarországon is elejökbe tétessenek.“ Ezután még Hochert legazemberezzve, Batthyány Kristóf indítványára a magyar főrendek hangos óvások közt, hogy „nekik a fölkeltekkel semmi közük, de ily gyaláztatot nem türhetnek“, valamennyien elhagyták a termet.

Erdélyben azalatt Vesselényi Pál visszavonulása folytán sikerült Teleki Mihálynak a felkeltek fővezérségére jutni, de mielőtt ténylegesen gyakorolhatta volna új hatalmát, bizalmát a seregnél elveszté s a felkelők, mihelyt Wrbna, kassai kapitány újabb hadi mozdulatairól értesültek, egy szivvel-lélekkal a még csak 21 éves, de testi s lelki tulajdonai által már is kitünő gr. Thököly Imrét, az árvai, likavai, késmárki és rosenbergi, most a fiskus kezén levő uradalmak, s anyja Gyulafy Mária után Erdélyben és Máramarosban is terjedelmes javak urát, ki most mintegy 500 bujdosó nemes élén vett részt a hadjáratban, kiáltották ki fővezérré, fejedelmökké. És Thökölyvel a kuruczok napja felragyogott.

Az „Actio curiosá“-ról.

A Thököly-féle kuruczvilágot érdeklő részek fordulnak elő az 1678-ból vagy 1679. elejéről való „Actio curiosa“ czimű szinműben. Minthogy azonban becüket inkább társalgási stílusa, mint laza tartalma érdekelné, e helyütt elégnék vélem izlettető mutatványul a Második részből Gaude és Borsequius beszélgetéséből néhány sort idézni.

A vándor Borsequius elmondja Gaude uramnak, a szinmű főalakjának, kitől mindenki kíméletlenül megkapja a magáét, hogy mi hírek vannak ő náluk s hogy ő bizony azt gondolta, már csak maga is a kuruczok közé áll, ha visszamegy; sok szegény legényt tud immár, kit ott előlvittek, ő már itten úgyis megunta az életét „Elmegyek, uram, — mondja — mert bánom nemzetem romlását.“ Erre Gaude uram:

„Dicsősséges Isten! Már ha bánod, fogd meg az Isten kezében a nyilat, hogy ne lőjön senkit is meg. Már csak menj el; szintén úgy cselekszel te, mint a kinek törött szíjra vagyon szüksége, s az ökrét leüteti, vagy hogy mint a ki hazáját siratja: a két szeme is kiapad, s az hazája is elvész, azaz, hogy egy kárból kettőt szerez, stb.“

Ennek bővebb ismertetése helyett itt említék fel két korjellemző költeményt, vagy inkább pasquillt, mind a kettő 1675-ből való ugyan, de valószínűleg ily fajta terméke több is volt e kornak.

Unghi lakodalom.

Az „Unghi lakodalom“ czimű latin-magyar gúnykölteményben bizonyos Belleváry nevű labancz panaszozza el, mily rütuul jártak ok a Viczmándy Sándor bátyjának a lakodalmán, mikor a kuruczok Dalos Mihály vezetése alatt éjjel megtámadták és kifosztották őket.

Viczmándy Sándor — beszél melancoliájában Belleváry — :

4. „ — — — nékem non erat amicus,
Titkon és nem nyilván fuit inimicus.
Noha megtréfálni intendebat secus
Játékossan, rajtam hogy esnék dedecus.
5. Et cum jam essemus mindnyájan vigabban,
Funderetur vinum immár szaporábban:
Adest nobis rumor, kin minden megdobban,
Clamor velut ignis hamarjában lobban:
6. Dalos Mihály itt van! dicunt, sunt praesentes
Sok kuruczok véle, contra nos frementes;
Immár mit csinálunk? lássunk, metuentes
Ha leszünk-é avvagy erimus pugnantes.
7. Stupefacti omnes, kezdének futkozni,
Hinc et inde passim hirtelen bujdosni,
Quilibet secreta magának keresni, —
Coacti sunt enim kerten kurta futni.“

Belleváry a kemenczére menekült, de rá akadtak, lerántották onnan és — folytatja:

12. „Funicalo forti jól megkötozének.
13. Baltaisque fortis megegyengetének.
Ex cirpata come sokat kitépének.
In dorsonem penig veréssel ütének,
Cum disgustu ahhoz jól megdöfölének.
14. Az kuruczok erant valde ululantes,
Vígak és jókedvők, super nos ridentes;“

ezután elmondja, hogy mint fosztották meg ruháiktól, javaiktól, pénzüktől, gyémántjoktól, gyöngyeiktől, minő sarczot fizettettek velök, és sok, pasquillba való durva tréfa beszéd után a 31-ik szakkal így fejeződik be a vers:

„Ezerhatszáz hetvenöt esztendő számban
Nyavalyámot irtam egy kisdéd házamban,
Kedveskedő Pünkesd-hava folyásában
Órben, az Ungh mellett, melancoliámban.“

Az világhoz szabott ének.

A másik: „Az világhoz szabott ének“ szintén 1675-ből való, amannál jóval komolyabb, általában keserű gúny hangján czivakodó labancz pasquill, mely a „terjedő kuruczszággal mindinkább izmosodó néphatalom tulkapásai ellen irányult.“ (Th.) Igazán költői képeinek gazdagsága, formabeli correctsége, csoportosítása és részben belső szerkezete is ez irányú költészetünk valódi műremekévé avatják a különben célzatos-ságánál fogva alantjáró szellemű politikai költeményt.

1. „Visszajár az idő, az világ elfordult“, —

így kezdődik; s a költő minden lebetetlent, mint pl.:

2. „Csillagok az földön, vadak égen járnak“, stb.

lehetőnek, megtörténhetőnek tart,

3. „Ha már pór és paraszt nemessel feltehet“,

és a mikor

6. „Békót penget lába a szép szabadságnak,
Az rabság ott sítál, hol tetszik magának.“

Mert hát mi is történik a kuruczvilágban!?

Érdeemes idézni:

8. Az szabó törvényt szab, timár ármálist ír,
Mint az pudli farka — olyan az nemes vír: — —
9. Varga varr tanácsot, a szűcs megcsinálja,
Az ország törvényét takács magyarázza,
Gombkető és borbély azt deliberálja, —
Bolond ember azért valaki megállja!
10. Csíszér, csizmadia az Tripartitumat
Talpbőrre foldozza az nagy decretumot;
Bárddal faragja ács az privilegiumot...
Hát ki becsülje meg az illy statútumot?
11. Az pór itt elébb ül az úri rendeknél,
Az ultimus status fejebb az elsőnél,
Jobbágy birságot vét urára ezeknél,
Ama fűzfa-polgár kedvesebb nemesnél.

Pedig hát:

12. Mennyi bátorság van polgárok szívében,
Hány réf okosság van polgárok fejében,
Mennyi igaz garas prókátor zsebében:
Annai igazság van ezek törvényében.

No mert ő szerinte ez az „ultimus status“ nem is értheti a dolgot; ily jog nekik: „szamar hátára arany-nyereg.“ És mégis ott van...

14. „Vedd jó néven eztet, a ki vagy nemes vér!“

Nem tagadom, mert a remek költemény olvasgatása közben valóssággal többször foglalkoztatott az a sejtelem, hogy ezt nem labancz, hanem kurucz alkotásnak kell tekintenünk. Nem mertem ellenkezni Th. K. véleményével; mert mint a keserű gúny komoly kifejezését bizvást labancz eredetűnek nézhetjük; de én bizonyos hetyke csúfolódásnak érzem az izét azon kifejezéseken, melyek nem pusztán a „pór és paraszt“, hanem kiválóan a nemesség (értem: a labancz nemesség) jellemzésére vonatkoznak, mint pl.:

1. „Az ég mindenestül az föld alá szorult“,
3. „Vert viszen veretlent, vak épszemőt vezet.“
14. „Disznónak az moslék, nem az finom gyömbér!
Agg ebet sem illet festett hintó-szekér“ stb.

S ha ez föltehető, az ügyes szerkezetből, inkább játszó, mint maró gúnyból az is következtethető, hogy eme két költeménynek egy kurucz kedélyben vala forrása.

Thököly fölkelése.

Az ifju vezér 20.000-nyi haddal indult meg, a diadal zászlóihoz látszék szegődni; Szendrőt, Tornát, Putnokot megvette, Kassa külvárosát felégette, Lesslie és Wrba egyesült hadait szétverte, megvette Murányt, visszafoglalta a bányavárosokat s Körmöczön a lefoglalt ezüst rudakból verette a „pro libertate et justitia“ (szabadságért és igazságért iratú pénzét. De a szentkereszti csatavesztés után hajlandó volt fegyverszünet iránt alku-
dozni. A béke megkötése nem sikerült, a háboru 1679. tavaszán megújult s a kuruczok szerencséje ismét emelkedett. Józsa István*), a hires papkapitány, ki ekkor Barkóczy fogságából szökött meg, mintegy 3000 kuruczczal meglepte Selmecezt s nagy mennyiségű aranyat, ezüstöt lefoglalt, majd Késmárkot sarczolta meg és Kis-Szebent pusztította ki.

Mindazonáltal a békét, vagy legalább is a fegyverszünetet mindkét fél legfőbb emberei határozottan óhajtani látszának, hogy egyrészt a be-
következendő nagyobb bajoknak elejét vegyék, másrészt, hogy a magok ügyének erősebb biztosságot szerezzenek.

Leopold Ampringen távozása után az elcsigázott ország megbékélte-
téséről komolyan kezdett gondolkozni. Thökölynek az előbb visszavonult Vesselényi Pál a fővezérletben ellenfeléül lépett fel, maga pedig már ek-
kor Rákóczy özvegyének, Zrinyi Ilonának, kezét elnyerni vágyakozott, sőt a szép özvegytől házassági ígéretet vevén, Teleki lányának visszaküldötte a gyűrűt, melyet fővezérré választásakor Teleki fondorlatára váltott, s így közel kilátásban állhatott előtte Teleki Mihály elpártolása is.

A fegyverszünet létre is jött, sőt a három főkurucz ki is békült egymással — de csak színleg. E fegyverszünetről s békealkudozásokról, meg Thököly és Zrinyi I. házasságáról szól a kuruczvilág első felének két legnagyobb s történeti vonatkozásokban, jellemzetességekben, de kivált az utóbbi, költészeti szépségekben is leggazdagabb költői emléke.

Thököly hadi tanácsa.

A „Thököly hadi tanácsa“ című, 103 négysoros szakra terjedő énekben költői érték ugyan kevés van, az egész nem igen egyéb verselt gyűlésnaplónál, de adatainak megbízhatósága és a dictio jellemzetessége mint történeti illetőleg korjellemező éneket igen becsesté teszik.

Leopold 1680. nyarának végén Sebestyén Endre leleszi prépost és választott erdélyi püspököt, ki iránt a fiatal kurucz fővezér egész biza-

*) Józsa Istvánról az Actio curiosa is megemlékezik s a mennyire Gaude uram durva hasonlatából jót olvashatunk ki, elég kedvezően (II. R.). Előbb tálljai plébános és egri kanonok volt. 1678-ban csatlakozott a bujdosókhoz, de csakhamar visszapártolt a császárhoz, 1679. októberében Thököly hajdúi elfogták és árulásáért fejével lakolt.

lommal viselkedett, a béke-alkudozás folytatása végett Thökölyhöz küldötte. Nehéz feladatának oly ügyesen megfelelt a gondos követ, hogy küldetésének sikerét — mint ezt a Szelepcsényi kir. helytartóhoz intézett tudósításában olvassuk — biztosan merete remélni. Mert „a gróf úr és övéi — írja — még most is hajlandók a békére s megbízatásom nem lesz sükertelen, ha a császári felség hadi és kamaratisztjei nem szolgáltatnak új okot elkeseredésre, . . . Magasságod nekem hinni fogja, ha mondom, miszerint elkerülhetetlenül szükséges, hogy az elviselhetetlen terhek alól kegyelmesen felmentessék a nép, s a tiszt urak felhagyjanak az elnyomással. Thököly emberét sok szép intéssel és üzenettel visszaküldöttem, várván a gróftól, hogy helyet jeleljen ki nekem; hol, mint ő is óhajtja, a törökök s az erdélyiek tudta nélkül velem találkozhassek.“ A találkozás meg is történt október 5-én Kaposon, s Thököly „a békére hajlandónak látszott azon feltétel alatt, ha az udvar nem fogja ellenezni, hogy ő Zrinyi Ilona kezével, ellenére az e tájban meghalálozott Rákóczy Zsófia végintézetének, a ház összes várait és uradalmait is birtokolhassa.“ E kívánság teljesítését ellenezték ugyan a császár tanácsosai, mert attól féltek, hogy a már is hatalmas „pártütő“ ereje és vagyona növekedtével még veszedelmesebbé válhatik a német udvar hatalmával szemben; mindazonáltal Sebestyénnek sikerült Thököly reményét fentartani s őt 4 havi fegyverszünet megkötésére rá bírni, melyet nov. 15-én Caprara a jolsvai táborban meg is erősített. E fegyverszünetet aztán 1681. június végeig meghosszabították.

Költeményünk valószínűleg a fegyvernyugvás felbomlásának idejéből való.

Linczből, hol ekkor Leopold legjobban szeretett tartózkodni, leérkezék „jó Sebestyén uram,“ a mint a poéta — bizonyosan a szeretet hangján — nevezi. Ő hallotta, de nem írja le, gyenerálisának mit (a béke kötésre minő ajánlatokat) hozott; tudja mind azt, „tábor eleiben hogy adta,“ mert ott volt, — „kihez ki mit -szólt“ rendben felírta — csak hogy nem a „gyűlés napló jegyzője,“ hanem a politikai viszonyokban egészen járatos figyelő és kiválóan jeles szónoki érzékű kurucz-magyar költő. Tisztább és határozottabban kifejezett elvi küzdelem előadását sehol sem találjuk emlékeinkben — még Tinódinál és Zrinyinél sem — mint ebben a költeményben. Valóságos történet az író egyéniségének érdeke nélkül adva: a kuruczvilág első feléből hagyományos epikánnak legértékesebb emléke. Sőt bátran mondhatjuk, hogy e tekintetben jóval fölül áll fáradhatatlan ösén, Tinódin, mert nem oly hamarkodó, és emelkedettebb.

A mű négy sornyi prologból, 3 szak (13 - 15) általános és 10 beszédből áll. E forma azonban inkább a költő leleményességét bizonyítja, mint azt, hogy egy előzetes tanácskozmánynak naplóját írta át versbe.

Thökölynek és főtanácsosainak nézeteit és elveit foglalja össze, de megvan a műnek alapeszméje: hogy a németnek hinnünk nem lehet, magunkat, hazánkat, egészen a törökre biznunk nem szabad; hanem higyenek a felkelők egymás esküjének — „tudják, egymás között kinek mit tart hite!“ — (Szűcs János v.), a ki ez ellen támadva tőlük elpártol, „vér-árulójának“ kell tekinteniök (Farkas Fábián vox), — és bizzanak fegyverökben, vitézségökben:

79. „Vitézség, harcpróba nekünk az életünk,
Ebben helyeztetett minden böcsületünk,
Ezzel terjedett el vitéz hirünk-nevünk —
Ezzel végződjék katona-kenyerünk!“ —

(Petneházy Dávid vox.)

Mert

103. „Sanguine fundatum est hoc regnum, sanguine crevit,
Sanguine succrevit, sanguine finis erit.“

(Veselényi Pál vox.)

Az alapeszme egységes voltára építem én ismételt véleményemet, hogy itt nem krónikás följegyzéssel, hanem tudatos költői alkotással van dolgunk; de támogatja e véleményemet az is, hogy — mint látni fogjuk — eszméi a tiz fővezér, a seregek és a 9 szónok beszédében (vox) akként vannak elosztva és rendezve, hogy sok helyütt nemcsak replikái, hanem drámai hatásúak, és megvan bennök az emelkedés fokozatossága. Ebből pedig a költő célját következtetjük, hogy — nem egyszerű verses feljegyzést, hanem — a nemzeti ügy, a bujdosok ügye mellett törekszik izgatni — a német ellen.

Kétségtelenül legtöbb jellemzetes van összefoglalva „Gyenerális Thököly Imre úr voxá“-ban (2–12). *) Az ő személyében e beszéd nem a Szuhay-féle „kemény vitézt,“ nem a Szepesi-féle diplomatát szemlélteti, hanem a maga és nemzete érdekeit ismerő, köteleességét tudó, áldozatra kész vezért; kinek lelkét a hűségre hívó királyi kegyelem s törvényes jogaink helyreállításának s biztosításának szép ígéretei már-már meghódítják, hogy a maga érdekeinek is célravezető végett — letegye diadalmas fegyverét, — de jellemét ez nem ingatja, nem hajtja meg: főemberei, serege elé terjeszti az ügyet, s reájok bizza annak eldöntését:

12. „Nyúljunk bosszuálló fegyferhez hazánkért,
Vagy térjünk hazánkban, ígért javainkért?“

S midőn ezt teszi, őszintén közli velök az ajánlatokat és feltételeket, hogy a „német császár“

4. Mindennek jószágát kész visszaadtni,
Kész régi hazánkat helybenállíttatni,

*) Ennek így kell lenni azért, hogy a többiek voxának argumentumai indokoltak legyenek.

Országos tisztóket kész lesz választani,
Országülését is kész még szolgáltatni;“

megszünteti a contributiót, az accisát, kiviszi a német katonaságot, csak

6. „Ecsődön és Szakmártt, Kassán és Patakon,
Diós-Györtt, Putnokon, Szendrőn és Ónodon
Kivánja, hogy némöt gyenerál maradjon,
Szükséges: Végekre német had oszoljon“

a végett, hogy több ótalmazója legyen országunknak a török ellen, — s vég-
re, hogy

8. „Vallásban, hitében senkit nem háborgat“ stb,

Maga megvallja, hogy neki nem keveset ígért ő felsége, de határozottan utána veti:

11. „Engem ajánlással német nem szelídít,
Lépes beszédével horogra nem kerít;
Szenvedtem, szenvedek tovább is közjóért,
Véletek, vitézek, harczolok hazámért.“

És e szavak hatása lesz döntő föntebb idézett kérdésére a seregek hangulatában:

13. Mint az égszakadás halmot, hegyet, völgyet,
Rettentő szélzúgás zavar és hat földet:
Kegyetlen tábor is nem vár semmi rendet,
Minden, ki kiálthat, kiált: *fegyver-t, fegyver-t!*“

A tábor lecsendesítése után Szepesi Pál emel szót. Az ő beszéde legterjedelmesebb (16—55), kifejti benne politikai elveit, beszédének minden sorában ott ragyog elméjének fényessége és gyújt, melegít szívének heve, az elbúsult, elkeseredett magyar hazafi és bölcs államférfi egyesül benne. Hogy hihetne a németnek, ki törvényeinkre Pozsonyban hitét adta és mégis

17. „— véres marokkal rontotta hazánkat,
— fegyvere alá tötte diplománkat?!“

Akkor szeretne bennünket, mikor „mind felkötöttük szablyánkat el-
lene?“ Nem elvett szabadságunkat akarja az visszaadni, hanem azért

22. „Nyujtja hozzánk kezét: hogy vihessen tüzre.“

Ezután replikáz Thököly beszédének részleteire: Czáfolja, hogy a német hadak országunk védelmére maradnának a végeken, hogy templomai-
kért a protestánsok kárpótlást nyernének; hogy az országos tisztségek fel-
állításában megbizhatnánk, mert hát

29. „Ollyat vészen elő, ki németet álljon“ stb.

szóval nincs más célja, mint, hogy

33. „— a mit haddal és eddig fegyverrel
Véghez nem vihett fortélylyal, erővel:
Szép könnyen elnyerné bátorságos színnel,
Barátság, szeretet, jóakarát képvisel.“

Ő nem hisz neki, mert

36. „Nincs azért németben barátság s igazság,
Nincs igaz szeretet, nincs állhatatosság;
Minden barátsága csak merő álnokság,
Hiti, s parolája: hazugság s csalárdság.
37. Mostan szükségéből tesz ajánlásokat,
Mert éröz másunnan szorongatásokat,
Érzi neutrális imperiálistákat,
Érzi megbékélt holland, spanyolokat.
38. Látja maga előtt az hatalmas gallust,
Látja az megsértött, sárban hagyott Dánust,
Látja keseredett vitéz brandenburgust,
Látja bosszúálló fegyverben a svécust:
39. Viszont oszágában lát támadásokat,
Maga körül penig nem talál hadakat;
Nem lát udvarában igaz tanácsokat,
Nem lát országában kincses kamarákat.“

Ezekért „fordítja pokroczát mérges munkájának“; de:

42. „Ab amico reconciliato cave!“

Szerinte nekünk a némettel egyezkednünk, vagy a németnek meghódolnunk nem tanácsos; inkább hódoljunk — ha már hódolnunk kell — a hatalmasabbnak: a töröknek,

48. „Kinek erejéből válaszszunk egy királyt:
Ezzel nem csinálunk első historiát:
Hijjuk ki magunkhoz nemzetünknek fiát —
Támaszszuk fel azon magyar Mátyás királyt.“

Abban, hogy a külső hatalmasságok a németért ellenünk nem támadnak, határozottan bizik; mert „van népünk, Urunk, fejedelmünk, más országban hatott hadunk, hirünk-nevünk, s hogy a német fejet hajtson, lesz a hadra pénzünk is elég: pézzel biztat a francia is, hoz az új király is, megholdúl az ezüst- az aranybánya is, fog nekünk adózni Morva, Slézia is.“

54. „Igy pénzünk tart nekünk, hadunk elég lévén,
Fényes portától is bizodalmat vévén,
Máfelül indítván taborát az *Delphin*:
Könnyen halászhatunk az zavaros vizen.“

Kende Gábor Szepesi Pállal vitáz, nem jelenti ugyan, hogy bizik a németben, csak illetlennek tartja új fejedelem választását,

58. „Kiváltképen hagyta törvénynek végzését
Megkezdi a király érzeni szerelmét:
Miért hijjuk pogány vagy más segítségét —
Ha magunk tehetjük hazánk csendességét?“

ő legfőképen azért nem óhajt a törökhöz csatlakozni, mert nem szeretné ez által a „körösztvény világ“ ítéletét magunk ellen támasztani; ha újra „szines szókkal“ fog tartani és csakugyan meg akar csalni a német,

„mérges poharatúl könnyed elállani,“ s akkor „hitünk s törvényünk“ ótal-
máért nem szólhat meg minket a köröszttyenség,

62. „Igy aztán két rossz közt válaszszunk kissebbet,
És két hatalmasb közt uraljunk erősbet;
Hamarább adóznék igy magyarnak német,
Hitszegéssel tovább nem csúfolnák hitet.“

Keczér Menyhárt történeti alapon fejt ki elvét és nézetét s
mindjárt a második szakban megmondja a maga egyéni határozatát:

64. „Kezdetünk romlani első Ferdinándnál:
Köll végződünk is utolsó Leopoldnál.“

Csatlakozik — szinte túlságosan — Szepesi Pálhoz; történelmi okot
eleget talál rá Erdély régebbi és Magyarország újabb historiájában; mert a
mit előbb Erdélyben mivel Bastá:

68. „Azt mivelé nálunk magyarok közt Wolkra,
Kolonics, Strázsáló, Spankó, Kopp, Kaprala,
Gyenerális Smidt, Virba, Spork és az Karafa.“

Még Bethlenről, Bocskayról, Rákócziról emlékezve intésül igy fejezi
be rövid voxát:

70. „Erdély mig németöt uralt és imádott:
Addig némettül csak prédára tartatott,
De mihelt töröknek fejet s fegyvert hajtott:
Azolta Erdélyben nem üt több dobokot.“

Harsányi György „könyvhistoriákból“ semmit sem szólhat, mert
maganál hordozza, mivel szólni tud; azelőtt a törökkel vivott, most a né-
met ellen harczol, a mióta ez hitét megszegte. Nem bizik a felségi ke-
gyelemben; van oka rá, jól emlékszik rá, hogy Rákóczy capitulálása után
miként „fogták, árestálták, vitték urainkat“ s őket miként üldözték, mint
árulókat.

Ép azért igy végzi rövid, de heves voxát:

76. „Nem hiszek én azért az ördög fiának:
Hiti-csavarító kutya loboncának;
Mi haszon, ám hidjünk császár szavainak:
Ezer az hazugság nyelvéen szolgálának!“

Petneházy Dávid, a nagy katona, voxából (77—82) elég idéz-
nünk még egy szakot, mely az egész költeménynek legegységesebb részét,
mondjuk szellemének magvát képezi; ez esküje:

80. „Teljes szent-háromság, az egy élő Isten
Minden próbáimban engem úgy segítlen:
Nem lakom némettel soha is egy helyben, —
Inkább társaimmal maradok fegyverben!“

Csak azt követeli, hogy a német tisztség és katonaság kitakarodjék
az országból; akkor lesz békeesség is egyezség is.

Szücs János voxá az előbbinek folytatása és részben kiegészítése. Isten, haza, becsület — e három eszme — vezérli őt. „Hamisan lecsöpült régi szabadságunkért“ tiz esztendeje harczol ő is, s a nemzet vére-ontásának hasznát csak abban látja, ha végre „kidobol“ a német tábora, ő addig le nem teszi fegyverét, s így végzi voxát:

86. „De addig, valaki szót tézsen felőle,
Hogy az mi táborunk a nélkül megtérne:
Magunk magunk között ki-ki megköveze —
Tudjuk egymás között kinek mit tart hite!“

Farkas Fábíán ugyanezen szellemben szól, de kijelenti egyszersmind bizodalját a német ellen a törökben:

87. „Hogynem az végekben törjük szablyánk élit,
Ha eddig szenvedtünk: várjuk még a többit;
Elvégzi a török hamar békességit,
Némettel fölbontja húsz esztendős frígyit.
88. Lész bosszúállásban akkor elég nézőnk,
Más nemzetségtől is elég segítségünk;
Szükséges, hódoljon mint Erdély, nemzetünk:
Igy harczol szivesen a török mellettünk.“

és végül:

90. „A ki penig velünk egyet nem értenc,
Vérárulójának tartani kellene,
Maga fegyver által pokolba ám menne —
Kinek jószága is prédára hadd kelne.“

Oly erős visszavágás Thökölyi beszédére, hogy szinte beillenék befejezésnek, ha

Ispán Ferencznek a sérelmek emléket megújító voxá hidján a határozó eszméhez nem kellene átjutnunk. Ő nem elégszik avval, hogy Zrinyi, Nádasdy, Frangepán és Rákóczi boldogtalan hiszékenységének gyászos következményét elsorolja, de még az ellenséghez (a némethez) pártolt Barkóczi Istvánt is megszánja, ki

97. „Németnek földünkön nagy eszköze vala:
Szükön jött levele, császár grátiája,
Kit adtak is neki: nem bírhatja, bánja.“

Ha nem ígér a császár, hanem ad, bizvást megtérhetünk — mondja:

99. „Máskép szándékunkból egy nyommá se lépünk:
Két szék közt a földre valahogy ne essünk.“

Végre Vesselényi Pál szól a honfiúi nyugodt bölcsesség meggyőző erejével: ha mind, a mit elvett, megtéríti a német:

100. „Igy mi fegyverünk is hazánkba megtérhet.“
101. Másként, mivel török segítsége nélkül
Erőt nem vehetünk magunk fegyveréből:
Mostan el ne váljunk nyujtott kezeitől —
Csináljunk magunknak pajzst erejéből.

S utoljára az egész tanácskozást befejező döntő erővel vágja ki a közérzelem határozatát:

103. „Nékünk halál, élet így leszen hazánkért;
Fegyverrel köll nyernünk, miért nem szóval?“ ezért:
„Sanguine fundatum est hoc regnum, sanguine crevit,
Sanguine succrevit, sanguine finis erit.“

És a főtanács elvei adtak irányt a háború folytatásának. Erre lesz alkalmunk visszatérni. Előbb lássuk másik nagy emlékünket:

Enek Thököly Imre és Zrinyi Ilona házasságáról.

Ez a költemény, melyben a költészet nemcsak egyesül kísérőképen a politikai történettel, hanem határozott politikai célzatot is rejt magában, Gyöngyösi István műve, azé a Gyöngyösié, ki, mint Vesselényi (nádor) udvari költője a loyaltást magasztalja, mint buzgó hazafi, — a ki előtt csak egy elv ragyog vezető csillagúl: a hon java — Kemény János dicsőítésében kaczerkodikni látszik az erdélyi, a magyar nemzeti törekvésű párttal, de csak látszik, mert ime 1683-ban — élte alkonyán megifjodva — Thököly politikáját szolgálja: kurucz költővé lesz. Művének célzata az, hogy „az ingadozókat megnyerje Thököly és a török szövetség ügyének, — hogy megszilárdítsa bennök a hitet e szövetség hathatós voltában, s hogy bizalmat ébreszsen a kurucz vezér személyéhez és politikájához.“ (H. A.) Nem nyomatta ki; nevét sem találjuk a fennmaradt két példányon, de őszintesége ellen ebből érvet nem szabad kovácsolnunk; mert hát a „hóhérok korá“-ban (mint Th. K. találóan nevezi Leopold uralkodásának idejét) az igaz magyar érzés hangján zengő dalosnak, a szilaj harczy kiáltás és szivig ható siralom költőjének nagyon is tanácsos volt a névtelenség homályába rejtőzni; a kuruczvilági költők java részét a névtelenség fedi.

E művével Gyöngyösi a kuruczvilág eposz-írója lett. Nem nagy értékű alkotás, de költészet-történetünknek nagy érdekű emléke. Compositiója — igaz, hogy — zavaros, és az allegorikus fátyol, melybe az által burkolja, hogy benne az egyes nemzetek symbolikus néven szerepelnek, még zavarosabbá lett. Különben is csak formája elbeszélő, a tartalomban uralkodó a lírai elem, mint a hogy Gyöngyösi maga elbeszélő álорczában tulajdonképen lírai költő volt. Ismertetni fogom a mű tartalmát részletesebben, kiemelve főkép legjellemzetesebb lírai részeit, melyeken át igazolt-nak látható azon feltevésünk, hogy az agg költő egyedül Thököly diadalaitól reméli s várja hazája boldogságát. De előbb némely történeti adatok közbevetésére terjeszkedem, hogy a költemény ismertetésében ne kelljen történeti magyarázatásokkal kitéréseket tennem.

Thököly házasságának előzményei.

1681. elején a porta hajlandónak mutatta ugyan magát Leopolddal szemben a béke megújítására, de ugyanekkor a magyar elégületleneket is egyre biztatta, s hogy maguk is mennél jobban készüljenek a háborúra, tetemes segítyt ígért a bujdosóknak. Tudta ezt Leopold udvara, s azért teljesedett a „magyar hűségés urak“ kivánsága. Végre (1681.) május 25-én megnyílt a pozsonyi országgyűlés, melynek tanácskozási tárgyai: „miként lehetne a belbékét valahára helyreállítani; a végeket jó karba helyezni; a hadakat, melyeknek bentartása szükséges, az országlakosok előtt tetszőbb módon élelmezni; s a hosszú háborgások alatt hanyatlásnak indult igazságszolgáltatást kellő rendbe hozni?“

Csakhogy ezen az országgyűlésen ép az nem jelent meg, a kitől a belbéke helyreállítása legjobban függött: Thököly; mert ő benne a török ígéretei már ekkor azt a reményt ébreszték, hogy „egy nagyobb szerű diadalmas hadjárat után mind magára, mind az országra nézve hasznosabban fogja a békét megköthetni.“

Házassága érdekében meg az udvar részéről vett ígéreteket annál megbízhatóbbakul nézhette, mennél több utat nyitottak előtte a békekötésre. De a franczia udvar is ellenállásra buzdította. Thököly tehát nyugodtan tervezhetett. Ibrahim budai basa biztosította, hogy a szultán őt s pártfeleit athnámé által védelme alá fogadta s gyámolításukat az erdélyi fejedelemnek, a moldvai s havasalföldi vajdáknak, a nagyváradi és temesvári basáknak határozottan megparancsolta.

Ő erre május 20-án megizente Capara kassai főkapitánynak, hogy a fegyverszünet letelte után a háborút megkezdi.

Az újabb fölkelés meg is történt, Apafi és Teleki a moldvai és havasalföldi vajdák hadaival egyesülten aug. végén Debreczen felé indult, seregök egyesült a váradi és temesvári basák segédhadaival s találkozott Thököly és Vesselényi Pál hadosztályaival. E mozgalomnak semmi nevezetesebb következménye sem lett, mint az, hogy a fölkelők közt Teleki boszúja és irigysége miatt felbomlott az egység, Thökölynek még a császár látva, hogy a török nyíltan a bujdosók részére állott, újabb békeajánlatot tett, melyben egyebek közt azt is kijelenté, hogy házasságát Rákóczy Ferencznével nem ellenzi. E fölött az egyezkedés 1681. novemberében kezdődött, s a következő év áprilisában úgy végződött, hogy a portától újabb biztatást, XIV. Lajostól pedig, ki Leopold ellen szervezkedett, buzdítást és pénzküldeményeket nyerve, számos bujdosó társaságában április 28-án Thököly Budára ment, s itt Ibrahim basával megkötötte a szövetséget, mely szerint: Thököly lesz Felső-Magyarország fejedelme, halála után a nemzet csak a protestánsok közül választhatja utódát; a szabadságaikban megtartandó magyarokat és horvátokat a porta fogja ó-

talmazni; mit a magyarok, bár török segélyvel, a németektől visszafoglalnak, az kezükön marad; a porta a magyarok befoglalásával köt békét; a magyarok köveit a portán olyan tisztességgel fogadják, mint a fejedelmekéit; Magyarország évenként 40.000 tallér adót fog a portának fizetni stb.

Mielőtt az ügyek ilyenén állása nyilvánossá lett volna, Thököly 1682. május 18-án magyar lovasok és német gyalogosok kíséretében visszatért Kaposra; június 15-én pedig fényesen megtartotta menyegzőjét Rákóczy özvegyével Zrinyi Ilonával Munkácson.

Thököly Imre és Zrinyi Ilona.

Ez az idő, ez a helyzet, ez a lépés viselte magában Thököly és az első bujdosók sorsának magvát.

Ma is repeső örömmézzel képzeljük vissza a költő emlékein e nagy esemény sok szép reményét; de annál nagyobb a fájdalom érzete, melylyel olvassuk szomorú történetüket. Mert mindenre volt remény—és minden elveszett: csak egy maradt meg örök-fényű emlékül, szívünk-lelkünk nagy büszkeségeül, a magyar asszony eszményi képe: Zrinyi Ilona, a szentlelkű II. Rákóczy Ferencz édes anyja:

„Magyarország legnagyobb asszonya: a fölmagasztosult lelkek, nemes szívek, a legdicőbb honleányok, leghivebb hitvestársak, legszeretőbb anyák, a gyöngé nőben legszilárdabb jellem, legszentebb önfeláldozás csodálatra méltó eszményképe: Zrinyi Ilona.“ (Th. K.)

Örömmel és avval az óhajással idézem tovább Th. K. szívet-lelket magával ragadó megemlékezését, hogy minden szava, minden gondolata kitörülhetetlenül bevésődjék minden hű magyar utód lelkébe:

„Van-e nő, kit a végzet boldogtalanabb és mégis oly főséges szerepre választott volna ki, mint téged? És van-e nő, ki szenvedéseit oly hősies elszántsággal, oly megdicsőült szellemi nagysággal bírta volna tűrni? Van-e nő, kinek lelkét annyi súlyos megpróbáltatás meg ne törte — s hitét kétségbeeséssé, Istenben való határtalan bizodalomból és megnyugvásból eredő vidorságot búbanatos komorsággá ne változtatta volna? . . . Sokat szenvedtél, sokat áldoztál, többet mint bármely magyar hölgy, — de vala nagy vigasztalásod, fényes kárpótlásod is; mert volt-e valaha magyar anyának nemesebb fia, mint tenéked, Magyarország legnemesebb asszonya? . . .

Százsor boldog te, a ki, midőn a sors s a férjedhez való hűség férfiszerepre kényszerítének, tied közt akkor sem szüntél meg nő lenni. A legmagasztosabb honszeretet s az ereidben lángoló Zrinyi-vér heve hőssé bírának varázsolni: de a kemény pánczél nem tón rideggé; te a kardok

csatlogása s az egetverő harczkiáltás között is a leggyöngédebb anya tudal maradni. Bámulatosan betöltéd szerepedet: de hivatásodról sem feledkezél meg.“ (Th. K.)

Valóban minden szenvedései daczára is nem szánalomunknak, hanem csodálatunknak tárgya e nő, kinek életében a társadalmi viszonyok szélsőségei támadnak egymás ellen, hogy eltiporják egy boldogságra teremtett női szív virágait: egyik felül fejedelmi rang, csillogó fény, pazar bőség és kényelem — másik felül nemzetségének kiirtása, családjának elszakasztása anyai keblétől s karjai közül, a számkivetettség sanyarúságai és a szegénység nélkülözései. Mégis e dicső asszony kedélyének gazdagságával, lelkének nagyságával, erényeink égi erejével a legválságosabb időben és a legégetőbb fájdalmak között is változatlanul erős tudott lenni.

Még a halált is meg nem rendülve fogadta: haldokolva reszkető kezeit az égre emelte, s a haldokló Krisztusnak a keresztfán és atyjának, Zrinyi Péternek a hóhérbárd alatt mondott szavait ismétlé: „Uram, a te kezeidbe ajánlom lelkemet“, — s e fohással: „Jőj el, Szentlélek Isten!“ költözött el sokat szenvedett lelke az örök boldogságba.

A Zrinyiek és Frangepánok vére, I. Rákóczy Ferencz választott erdélyi fejedelem felesége, Zrinyi Ilona élénk vallásos érzéke és keresztényi megnyugvása erős lélekkel és csöndes önmegadással tűrte a kegyetlen csapást, melytől atyjának vére igazságért az eget ostromolni égre szökelt. Anyai édes gondját és mindenre vigaszt lehelő örömét, azt a boldogságot, melyben Juliánna leánykáját és kis Ferencz fiát nevelni kezdé, gyászra változtatta 1676-ban férje halála. Megfosztotta a halál támaszától, s a gyöngé nőnek, ki legszebb gyönyörét gyermekei közt érezé, gondját most férfimunkára kelle fordítania: igazgatni nagy terjedelmű jószágait, gondoskodni várainak ellátásáról, sőt a harczok viharos napjaiban népeinek védelméről. Napánál, kinél biztosságot keresett, ármányosságot talált. Szive még tele volt atyja és unokatestvére gyilkosainak gyűlöletével, s ime öccsét, az utolsó Zrinyit, kitől nemzetsége dicső nevének fentartását várhatta, az udvari kegy idegenné nevelte: oly kedvességbe jutott, hogy a felség seregében tartóztatta, egy ezred élére állította, sőt már elkobzott javainak visszaadása is meg volt neki ígérve. Édes öccse szerencsésének örült is a jó testvér, talán ekkor még nem is sejtette, mily iszonyú lesz sorsa a nagyra született Zrinyi-sarjadéknak. Haza jött, vérében volt a vitézség s emlékezetében az, a mire nevelték; hajtotta a harczy dicsőség vágya, és csekély labancz kíséretével Borriban tett fogadásához hiven felkereste a kuruczokat, megütközött velök. És az ifjú, ki előbb hetykén biztatta labanczait, hogy „mit félnének ama disznópásztoroktól“, a vekei harczyt elveszté s maga is a kuruczok foglya lett. Erdélybe vitték, hol ép ez évben választották a kuruczok fővezérökké Thököly Imrét. Hajh, a

kuruczok közt jobb lett volna kuruczvá válnia és a nemzeti jogért küzdve ontani véré a harcz terén, mint a lelketlen a gyanú boszúálló börtönében ártatlanul szenvedni — a megőrülésig!

Thököly minden lehetőet elkövetett a fogoly megszabadítására. Miért? Irott adataink nincsenek, de a történet folyamata felel rá. A mint a hirszellője belippent az ifjú hős hírével-nevével, szépségének, erejének, vitézségének, lángeszének, ékesszólásának és hazaszeretetének hódító hírével Munkács várának ablakán s Munkács asszonyának szívébe: a rokonzet sohajával visszareppenhetett a bujdosók közé, honnan elment reményt keresni, hogy megsúgja az ifjú hősnek, a bujdosók vezérének, hol keresse a maga szívének és édes hazájának a legigazabb, legtisztább, legszeretőbb szívet.

Es a messze távolból csakhamar szót váltottak egymással. Még Erdélyben volt Zrinyi János, mikor már köztük a házasság ígérete megtörtént és Thököly visszaadta a ráerőszakolt jegygyűrűt Teleki uram leányának.

Házasságuknak útjában állott a fölségi udvar, mert ennek engedelmével nélkül Zrinyi Ilonának gyermekei gondnokságát és jegybirtokait kellett volna kockáztatni. De a szerelmes szív lángja megvilágította a botorkáló eszélyesség útját és ezer meg ezer gáton át — melyeket elszámolni e helyt fölösleges volna — végre három évi várakozás után célta ért a szerelmes pár.

Mily nagy nemzeti esemény volt e házasság, eléggé feltüntetik magok a száraz történeti adatok, de — hála a kegyelet örökösének! — van költői emlékünkhöz is róla, melyben ezek szive érzése nyilatkozik meg.

Száraz történeti adatul csak azt az egyet említem fel, hogy a bujdosóknak is legfőbb óhajta volt Thököly egybekelése Rákóczynéval mert az ő személyével a Rákóczyak, Báthoriak, Zrinyiek és Frangepánok tekintélye jogos örökül, Rákóczyné dús gazdagsága pedig hozományképen a fölkelők javára száll, melyekkel hadi szerencsájök biztosítását s a honmentését bizvástabb remélhették.

Térjünk vissza költeményünkhöz.

Gyöngyösi költeményének első fele.

Gyöngyösi alapjában lírai költő, a szerelem költője; de sajátágosan vegyíti a heves ömlengést ridegebb történeti reflexioival, sőt e művében különösen a symbolikus meg „fabulás“ apparatust a historiával és pompás leirással. Elbeszélésének hőse nem Thököly, vagy Zrinyi Ilona, hanem Venus, a szerelem istenasszonya, ki diadalra segíti az egymáshoz vonzódo sziveket házasságuk megkötése által, de előmozdítja a bujdosók szeren-

csejét is. Ismétlem azonban, hogy a mű első sorban politikai irányzatos költemény.

Két év történetét éneкли benne: kezdi Thököly 1682-iki téli hadjáratának befejezésével s végzi az 1683-iki kassai gyűléssel. Kortörténeti adatai valók, jellemzései — az egykorú felfogás szerint — hívek, a politikai közérzület megvesztegetlen határozottsággal vonúl át az egész művön. Hazafias elemű lírai részeiben felhasználja a régi és újabb sérelmek emlegetését, a boszúállásra buzdítást, az „elrongyolt“ haza panaszát, reményét, bizodalmtát és háláját. Dictiójában még a szárazabb történeti reflexikonon is a lelkesedés hevét érezteti. Symbolikus, allegorikus, példázatos és általában képbeszédes vonatkoztatásai, czélzatai oly összefüggők és összeillők, hogy homályosságot semmi tekintetben sem okoznak. Sőt művének talán épen abban van legmesteriebben alkotott jellege, hogy sem egyént, vagy nemzetet, sem pártot vagy helyet nem nevez a maga közönséges nevéen, hanem a hol symbolumot nem alkalmazhat, mindent oly jellemzően ír le, hogy abból rá ismerünk egyénre és nemzetre, pártra és helyre egyaránt.

Művét költőnk — Th. K. összevetése szerint — 1683. április vagy május hónapjában írta.

Terjedelme: 498 négysoros szak; részei: (a Háhn-féle kiadás szerint): 1) Venus beszéde Thökölyhez, Jason és Medea, Theseus és Ariadna példájával és Zrinyi Ilona arczképével (1—85); 2) Venus látogatása Zrinyi Ilonánál, Venus beszéde Zrinyi Ilonához, Venus Thököly életét rajzolja, Thököly dicsérete, Venus beszéde véget ér, Zrinyi Ilona válasza (86—289); 3) Venus újra Thökölyhez fordul, Thököly tusakodása, A nász-ünnep (290—317); 4) Mária hadba indítja Thökölyt, A válás, A hadjárat kezdete, A fölkelők fényes sikerei, Thököly fejedelmi pálcát kap (318—347); 5) A téli fegyverszünet, Thököly nejéhez indul, Thököly diadalútja s megérkezése, Protesilans és Laodameia példája, Thökölyné szív-szorongásai, A viszontlátás örömei (348—393); 6) Thököly és Zrinyi Ilona álma, Venus jóvendölése és tanácsa, Hermes ellen-beszéde, Venus válasza, Thököly lelki állapota, Thököly gyűlést hirdet, Gyűlés Kassán, Portai követség, A haza személye Thökölyhez és Zrinyi Ilonához fordul, Befejezés (394—498). —

Tartalmának elmondásában nem akarok kettős munkát végezni, azért a száraz kivonat helyett, a költő és műve jellemzésére már elmondottak igazoló megvilágítása végett a kialakított költői tartalmat foglalom össze.

1. „Az, ki régen fegyvert fogott hazájáért,
Küszködik is annak megmaradásáért.“

Thököly Imre, ki fiatalsága daczára, már — ekkor: 1682-ben — negyedik éve küzd a bujdosók élén a szabadságért. De megjelent szívében a szerelem: Venus így szól hozzá:

2. „— — —: Tedd le sisakodat,
Töröld meg az harci porbul homlokodat,
Old le oldaladrul felkötött kardodat — —“

harci kedvteléséhez csatolja hozzá a házasság élet örömét, az „egész plá-
néták“, a fejedelmek, kik ismerik érdemeit, nem fogják ellenezni házassá-
gát; csak Leopoldnak:

7. „Az egy Jupiternek van kedvetlensége,
Iparkodni is kezd *sasa* körmössége,
Hogy kezdett dolgozni benszakadna vége:
De nem engedi azt az *Hold* erőssége.“

a török. És gyors cselekvésre ösztönzi, mert

10. „Ha jókor mozdulhat az dolog eleje,
Az több részinek is úgy lesz jó ideje.“

Hol szép nyugodalmát megtalálhatná, tág rétségen nőtt közsiklás
halom,

11. „Fejedelmi lakás, sokaknak ótalom;
Oda régtől fogvást nagy a bizodalom“:

Munkács vára, melynek „egy szép özvegy“: I. Rákóczy Ferencz
özvegye, Zrinyi Ilona mostan urasága, kinek kedvetlen gondos árvasága:

12. „Mert az oly dolognak olyan a virága,
Míg nem gyümölcsözök abbul más vígsága.“

Tehetett fogadást, hogy „örökös gyászlója lesz hunyt világának“
de az Egeknek úgy tetszik, hogy végbe menjen ez a házasság.

Figyelmezteti, hogy bár harci pályáján jól előre haladt, egymagá-
nak nagy munka a célhozjutás, hiszen ime, kik véle voltak: „az dolog
kezdetin együtt forgó társok“: (20.) Teleki Mihály és Veselényi Pál elsza-
kadtak tőle, az ügy minden terhét reá akaszták, mert „az feltett pálmá-
hoz nem tudának jutni“ (22.) E pálma csak őt illeti meg, csak hogy el-
nyeréséhez segítség kell, olyan, minő Jasonnak volt Medea szerelme,

28. „Az melytől sokképpen élesült az elme.“

Tehát — folytatja:

35. „Az melyekre czéloz az te szándékoz is,
Nehéz út az, ha te könnyebbnek tartod is;
A míg hasznát éred, történhet károd is,
Szükség azért, légyen segítő társod is.“

Figyelmezteti továbbá, hogy hadi pályáján újabb kincsekre is van
szüksége, mert hisz az ő javait már rég vesztegetik. Neki kell a haza
sebeit orvosolnia. Látja, hogy védelmére kész sietni; de óva inti, hogy:

44. „ — lábütő követ nehéz félre vetni“ —

és:

45. „Nem jó csak Icarus szárnyain repülni;
Az ki az tengerben nem akar merülni;
Az magos dologhoz szükség jó' készülni,
Hogy ne kelljen onnét veszélyre szédülni.“

Ha Venusnak szavát fogadja, jó vezére lesz (a szerelem), hamarabb fogja elérni dicsőségét, melyért nemes vére buzog;

48. „Még most csak hajnalló dicsőséged ege,
Kit az irigységnek kereng sok fellege,
Felvirrad; oly hátó lesz annak melege,
Hogy minden balszélnek oszol fergetege.“

Igaz, hogy a szerencse kedvezett neki, mióta a kormány az ő kezére jutott, diadalmasabban lobogott a bujdosók zászlója, mint előbbi vezérek alatt, de „fortélyos útjához“ mégis Médeát kell keresnie, azt pedig — mondja:

55. „ . . . felleled az nevezett helyben;
Az melylyel mivelhogy voltál is már szemben,
Ősmered személyit s juthat jól eszedben,
Ki légyen az: (nemde) vehet szerelmedben?“

Megsúgja neki azt is, hogy annak a szive táján is „lest hánt“ már Cupido (56), ki nyilát közójök bocsátotta, s tüzet gerjesztett sziveikben már első együttlétük alkalmával. (Mikor? nem tudjuk.) Azóta nem is bírja feledni, de méltó is, hogy elméjéből soha ki ne vesse, sőt oda gyémánttal örökösen messe, mert bájaival csak egy istenasszony mérkőzhetik: —

63. „Elmúlt ugyan immár az tavasz életében,
De nyarának most van legkedvesb színében;
64. Az orczái rózsák, nyaka alabástrom,
66. Homloka liliom, az ajaka kláris,
67. Czedrus a dereka, tekintete ráró,
68. Egész testje hattýú, galamb engedelme,
Gerliczét követő társához szerelme,
Av hol kell, mint daru, oly szemes fegyelme,
Csendes erkölcsiben nincs negédes elme.
70. Ugy tetszik, az melyre lábai indulnak,
Azok helyén mindjárt virágok újulnak,
71. Szóláshoz készülő ajaka nyílása —
Ugy tetszik, hogy piros hajnal hasadása;
Vidám személyinek helybül mozdulása —
Mint az derült napnak az egen járása.
72. Tanult mindenekben, tanácsos másnak is —
73. Minden állapotja igen nagy méltóság:
Az földiek között egy istenasszonyság.“

Zrinyi Itona arczképének e költészeti szépségektől ragyogó, érzéssel áradozó sorait azért idéztem, hogy igazoljam, mit föntebb az ifjúlt lelkü öreg költő lirikus érzékéről s azon őszinteségről említék, melylyel kurucz-költővé lett. Mert ő, miként ezt Venus beszédének folytatása bizonyítja, biztosnak hiszi, s meri állítani, miszerint a kurucz vezérnek e házasság

által annyira fog öregbülni méltósága és hatalma, hogy minden ellenségét rettegetni bírja, „akaratoskodni az negédség nem mér“, „megtartja az rendet, kivel többet is nyer“, és így „megjavul még benne az korcsos vér.“ — Jóslata :

80. „Az Tiszánál fogják zászlódat felvenni,
Az Dunán is által fognak azzal menni,
Diadalmas próbát azon túl is tenni.“ —

Hazafiúi bánatoskodásáért, sok harczi fáradozásáért akkor majd egészen övé lesz a pályabér; de most egyelőre elég az, ha az egek ahhoz juttatják, kivel — a szerelem által — biztatják:

85. „Ugy az több dolgok is oly rendben hozatnak,
Hogy kezdett útjokban nyertesben folyhatnak.“

Elbeszélését Venus a következő szakaszban így folytatja:

86. „Voltam ő nála is, minap, egy hajnalban:
Nyugodt puha ágyon szép csendes álomban . . .“

A bájos alvó és ébredező leírásában annyi a dísz, annyi a kellem, mintha csak magának a költőnek zengené szerelmi hangulatát.

A felébredettnek (Zrinyi Ilonának) elmondotta, hogy ő az egek végzéséből jött, izenetüket hozza, mely szerint a ki iránt szívében már is titkos hevet érez, ahhoz öregbüljön kedve is —

100. „De hogy állapotját jobban is tudhassad,
És minden dolgait úgy általláthassad,
Hogy érdemeseknek azokat mondhassad:
Megbeszélem bőven, szükség, jól hallgassad.“

Megbeszélte neki hazánk hajdani nagyságát, fényét, „eréjét és szabadságát“: mikor

107. „Az királyválasztás vala hatalmában.
Az ki vesztegette azon szokásában:
Hogy ellene keljen, volt szabadságában;
Eltörte igáját, nem hagyta nyakában.“

Küszködött vitézül a „holdtisztelő“ népek ellen is. De

112. „Tántorog végtére elégtelensége, — —
Hanyatlani is kezd régi dicsősége;“

mert „idegen nemzetre (: a németre) juta az királyi istáp.“

115. „Töredez aranya szép koronájának.“

116. „Arany almáját is mocskosította sár;“

most „szokott törvényi“-től, alkotmányától akartják végkép megfosztani, s a védelmére „felkelő úri bajnokokat szomorú sors érte“:

118. Az vad Libitina elejté magokot,
Keserves prédára adá jószágokot.

119. Te vitéz atyád is, hazánk nagy bajnoka, — (Zrinyi Péter)
Melyért gyakran vérrel izzadott homloka, —

Elesék ott, mely lén szörnyű gyászod oka,
És árada azért könyvednek is soka.

240. Kedves bátyádnak is ő szép ifjúsága, (Frangepán)
Régi nemzetének egyetlen egy ága
Lemetszeték, — a mely sorsnak is balsága
Lén sérült szivednek nagy szomorúsága.
121. Szerelmes urad is, szived drágább kincse,
Forga nagy veszélyben, hánván balszerencse;
Hogy kemény rabságnak ne zárja bilincse,
Sok arannyal nyílt meg annak az kilincse.
122. Az kinek előtted most forgatom dolgát,
Alig kerülé el az is annak horgát;
De hallván zengeni halálos harangját
Elvonódék, s azzal menté attúl magát.“

(L. Thököly menekülése Erdélybe.)

Ezután Thöhöly ifjúságát rajzolja; ebből is lássunk néhány vonást, inkább történelmi becsüekből összefüggően, melyekből igazoltnak fog látszani, mit föntebb jegyzék meg költőnkéről, hogy őszinteségének meleg érzése még történelmi reflexioin is elárad.

128. „Nem forgott az előtt még soha műhelben,
Mikor már az arany villámlik az érczben;
Az gyémánt is látszik szökdicséllő fényben,
Az meddig nem volt is pallérozó kézben.
130. Ennek erkölcsin is kitetszett eleve
Dicsőségre vágyó nagy szivinek heve.
132. — miként az sas az nap nézésire
Ugy az dicsőségnek szép derült egére
S annak homály nélkül ragyogó delére
Függesztette szemit s vigyázott fényére.
136. Sok esztendeje van, hogy számki vettetett,
Akkor minden java prédára tétetett,
De nagy volta azzal nem kissebbítettett:
Ínkább mint pálmaág feljebb emeletetett;“

Mert látván hazája romlását, mások tántorgását:

140. „Magára vállalja annak orvoslását.“

141. „Jóllehet gyengének látszik még testileg,

(ekkor 24 éves volt)

De bízván fentnéző színe erejéhez,
Hozzá nyúl és vészi a gyepelöt kezihez.“

Elmondja, mily gyermek-ifjan állott a fölkelők élére s

147. „Azolta csak fárad, szorgalmatoskodik,
Az kezdett pályában izzad, tusakodik,

Hol tárgyát függeszti, oda iparkodik,
El is éri végre: úgy bajnokoskodik.

(1670—1682)
157. Abban pedig fordult tizenkét tél és nyár,

Hogy e romlott haza fegyver alatt van már;
De miolta kezén a kormány *ennek* jár,
Attul fogvást mégis nem éri annyi kár.

160. Senki nem is víve, mint ez, annyit végben,
Az felvett így mellett; —

164. Mert ő valamelyre fordította vasát,
Jól megtérengette ellensége sasát.“ —

Hogy pályáján nyertes lehessen,

167. „Fáradoz is abban teljes tehetséggel,
Nem gondolván semmi mézei inséggel,
Az mely szokott lenni gyakor nehézséggel:
Mert minden nyavalya köz az vitézséggel.“ —

176. „Nehéz is azokat gyűzni csak magának, —

177. Hanem *téged* kíván, hogy abban segítsed —
Az rá ehült *sasok* szemit szenderítsed.

178. Ha csendesedhetik felzavart hazája,
Nem leszen hasonló senki is hozzája;
Mint hogy így érdemli ily nehéz pályája,
Mindeneknél feljebb tétetik pálmája.

179. Ha pedig tovább is fegyverhez kell nyúlni,
Akkor sem fog kardja hüvelybe szorulni.“

Mert őt most a Hold (a török) vevé őtalmába; már pedig

181. „Valakit felviszen annak nagy hatalma,
Majd nem is kétséges van kész diadalma;
Az ő kezén forog most az arany alma, —
Az kinek ő adja, az *annak* jutalma.“

Mint hogy sokan kárhozzatják „a Holdot ülleni“ s „az Napot javal-
nák inkább becsülleni“, fáradott sokat a *sasok* uránál, illő engedelmet
tett méltóságánál;

118. „De nem veve többet ajánlott szavánál,
S az alatt némelyek ál praktikájánál.“

Emlékezteti (Zrínyi Ilonát) az ő atyjának, bátyjának s férjének ese-
tére, felhasználja ezt is, mondván:

194. „Ha sziveden nagyon s kívánod boszúlni:
Lesz abban is így mód, csak hozzá kell nyúlni.“

Utóbb dicséri (Thököly) származását, ifjúságát, méltóságát, hadi kép-
zettségét, vezéri bölcsességét, vitézségét, s mindennemű ügyességét.

242. „Egy szóval, mindenben tekintetes, jó, szép,

Tanult, elmés, okos, testben-elmében ép;
Méltóság követi valamely felé lép,
Méltán süvegelhet neki sok ezer nép.

243. Méltó, hogy ezt te is ne engedjed másnak,
Hanem vidd magadnak válthatatlan társnak;
Hosszú időt se hagyj az öszvejutásnak,
Mert az halogatás oka sok romlásnak.“

Ő maga (Zrinyi Ilona) is úgy könnyíthet gondján, és ennek ideje volna már;

254. „Avagy, mint gerlicze, mely elveszti társát,
Nem keresi tovább soha annak mását,
Örökké özvegyül újítja sirását,
Zöld ágra sem veszi azontúl szállását?”

259. Inkább illik hozzád az galamb példája,
Kinek nem örökös köntös gyászruhája.“

Inti, hogy e házasság által méltóságának lealacsonyodásától ne féljen, nem lesz közöttök ily egyenlőtlenség;

269. „Mert anyyra megyen *annak* méltósága,
Hogy országa is lesz, nemcsak más jószága;

270. Szokott eszközivel az fejedelemség
Készen várja.“ —

De csalódní sem fog benne, mert

271. „Szokás, hogy a tövis rózsát virágozzon,
De nem hogy tövisset az liliom hozzon.

272. *Ez* erkölcsinek is nincs semmi tuskéje,
Melytül sértethetnék arczádnak gyengéje.“ —

Venusnak adott válaszában Zrinyi Ilona elmondja késlekedése okait; Venus inti Thökölyt, hogy siessen házasságával, azután újra felkötheti szabályját, akkor aztán feljebb emelheti zászlóit, és a Hold ereje is hatóbb leszén.

Thököly „küszködik és erős bajt tart ő magával“; de végre enged; Venus szekeriben négy szép hattyu viszi az örömbé; az helynek asszonya látja nagy szivesen, — Venuson kívül jelen van Cupidó és Hymen is — és a szerelem diadalt nyer, a két szerető szív örök szövetségre lép:

313. „Vagyon ott *azonban* mindenütt nagy öröm.
Tapsol az szerelem, mondván: van nyert pöröm —
Másutt is, az kinek bátyáját én töröm,
Megveszem, ha azért szakad is sok köröm.“

Eddig tart a mű első fele.

Mielőtt a mű másik fele tartalmának áttekintéséhez fognánk, egy rövidke történeti kitérést kell tennünk a költemény gyorsan fejlesztett áthajlásának világossá tétele végett.

Thököly újabb fölkelése.

Nászára Thökölyi Saponarát is meghívta, s a bizalmasság és tiszteltet, melylyel látta, már-már arra engedett gyanút, hogy az udvar és Thököly között megtörtént a kiegyezés. De erről most már szó sem lehetett, mert a Thököly pártiak Munkácson még a mennyegző előtt megtartott gyűlésükön elhatározták, hogy a fegyverszünet letelte után rögtön újra megindítják a háborút. És még idejében a tizenhárom felvidéki vármegye nemességét felkelésre szólították, az ellenszegülőket pedig a törökökkel kötött szövetség elfogadására kényszerítették. Strassaldó, a császári hadak fővezére, sietett ugyan inteni e megyéket, hogy a felség iránti hűségükben állhatatosak maradjanak; de ugyanekkor 1682. jún. 25-én már Madács Péter, Thököly gyalogságának kapitánya, Rozsnyóra érkezett s felszólította a bányavárosokat, hogy, ha javaikat meg akarják kímélni, 14 nap alatt meghódoljanak a fölkelők vezérének.

Először is Kassát, mint a vidék fővárosát vették ostrom alá. A biztos győzelem reményében Thököly még az ostrom ideje alatt júl. 26-án az ország rendeihez körlevelet intézett, melyben tudokra adja, hogy az ország elnyomott szabadságának helyreállítása végett a török segítségével újra fegyvert fogott, felszólítja egyszersmind őket arra is, hogy fegyvert ragadva csatlakozzanak seregeihez, s jószág és fejvesztés büntetése alatt aug. 5-én legyenek táborban.

A kassai őrség sokáig erősen védte a várat, de végre is aug. 14-én az Ibrahim seregével erősödött fölkelők előtt meg kellett hódolnia. Thököly a polgárokkal a basának 30.000 tallért fizettetett. Erre meghódoltak: Eperjes, Lőcse, Szepesvár, Szendrő, Tokaj, szóval a felvidék nevezetesebb várai — de Füleket nem!

Innen aug. 16-án Thököly Füleket vára ellen indult, mely vár ez időben kapitányával a hadi pályán feltűnt ifjú Kohárral együtt figyelmök és reményök tárgya volt a kuruczoknak. Kohári bár óriási erő ellen: Thököly, a budai basa, Apaffy és Teleki egyesült hadai ellen, meg nem védhette a várat, de maga nem is adta fel. Két heti szüntelen ostrom tartáhatatlanná tette a várat, de a törhetetlen kapitány ekkor kinyilatkoztatta ingadozó yárnépe előtt, hogy később a vár omladéka alá temetkezni, semhogy életét hűtlenségen váltsa meg. De a várbeli nemesek és örök bántatlan kivonulás kikötésével a már rom várat feladták. Kohári nemcsak az alkut nem akarta aláírni, hanem Thökölyt szemtül-szembe pártosnak, török pribéknek szidalmazta, miért is fogságba került — Regécz várába.

Az új fölkelés ily gyors sikerei folytán elérkezettnek látta a török az időt arra, hogy ígéretét legbusásabb kamat reményében beváltsa. Ibrahim másnap az összegyűlt nemesség előtt a szultán nevében Magyar-

ország királyává kiáltotta ki Thökölyt, átadta neki az athnámét, mely a török pártfogásáról biztosítja, és a fejedelmi hatalom jelvényeit: zászlót, pálczát, kalpagot. Ő azonban a királyi czimet nem fogadta el, megelégedett a vezér — Magyarország fejedelme és kormányzója — névvel.

És diadalmas útján Thököly tovább indult. Eszterházi nádor maga is, meg a felséghez hű nemesség is csakhamar meghódolt neki. Petrőczy Istvánt Morva és Szilázia dúlására küldé, maga pedig a bányavárosokat foglalta el. Ekkor verette ama nevezetes pénzét, melynek egyik oldalán: „Késmárki gróf Thököly Imre, Magyarország vezére“; másikán: „Az Istenért és a hazáért“ felirat volt. Zászlója mindenfelé diadalmasan lengett; Patak, Ecsed, Szatmár kivételével a Vág vonalig minden az ő hatalmába jutott.

De a Vágon nem ment át, mintha féltette vagy megelégette volna diadalait. Akár egyik, akár másik volt az oka visszatérésének, az előnyös békére hajló vezérben ettől kezdve többé nem látjuk a joghatalmában biztosított nagyerejű, önzetlen fölkelő vezér erejét.

November folytán Bécsben megjelent követei urok számára Felső-Magyarországot is követelték fejedelmi czimmal; de biz ők decz. 1-én Lőcsére csak fegyvernyugvással tértek vissza, melynek főbb feltételei: hogy Thököly a portán közbejárand a békeügyben, hogy a bányavárosokat havonkint nyerendő 3000 német frtért kibocsátja; hogy a Leopold kezén levő 9 várnak ellátását nem gátolja s hogy a fegyverszünet felbontását 4 heti felmondás fogja megelőzni.

A fegyvernyugvás ideje alatt 1683. január 13-án Kassára országgyűlést hirdetett, melyen Leopold hiveinek is megengedte a megjelenést. Ezen a rendek a sereg élelmezésére 50,000 frtot szavaztak meg, a protestánsoktól elvett templomok visszaadását elrendelték és Szirmai Istvánt, kit a vezér a portára küldött, a békeügyben való közbenjárással megbízták.

Közbevetőleg még itt megemlíthető: hogy az udvar már ekkor tüzetesen foglalkozott Thököly visszaverésének módozataival; és az, hogy Thököly a kassai gyűlés eloszlása után február 20-án Lőcsére érkezett, hol neje őt egy fiúcskával ajándékozta meg, kit Istvánnak kereszteltetett, ki azonban néhány nap múlva, április 3-án meghalt.

Gyöngyösi költeményének másik fele.

A mű másik felének magvát ezen időszak történeti eseményei képezik; ennek természetes következménye, hogy benne kevesebb a költői eszme, a gondolatok s érzetek előadásának szinpompája, de több a historiai reflexio; uralkodó eleme pedig a politikai czélzatosság.

Az új házastársak „bizonyos napokat töltének egymással“; ezalatt Mercurius

315. „ — — — szárnyazván bokáját,
És keziben vévén kigyózott pálczáját,
Elröpül s csinálja annak nagy lármáját,
Hogy így vitte végben Venus itt munkáját.
316. Kin némely örvendez, némely komorkodik.
318. Az Mars is azonban dobját megütteti — —
Az leoldott szablyát megint felkötöttei.
326. Az bajnok kegyesse ezt szomorún hallja,
Nehéz elválások egymástúl, megvallja;
De az ég tetszése minthogy így javallja:
Mit tehet, — csak máskint az remény ne csalja.
329. Keserves elválta — egygyé lett két szűnek,
Melyet az szeretet igaznak tett s húnek;
Az nádméz is tetszik akkor keserőnek
S akármely orvosság halálhozó fűnek.
330. Ez is fájdalmasson hagyja el szerelmét,
Az is érzé asszony-szíve nagy gyötrelmét;
De alacsonkodás nem illet nagy elmét:
Veszi végre itt is magán gyűzedelmét,“ —

és Thököly hadba indul (Kassa ostromára).

(Ibrahim) 331. „Már az Hold hada is jön nagy erejivel.“

333. Minden felül bővül naponkint tábora.“

(Előbb a felvidék meghódoló hadával, utóbb Apafi és Teleki csapa-
taival.)

337. „Megnyilnak kapui az fővárosoknak —

338. Holdulnak az szerint más erősségek is,
Engedelmeskednek úgy az véghelyek is —

(Kassa — Eperjes, Lőcse stb. végre: Fűlek.)

339. Az mely vakmerőség kezdett tusakodni,
Jó szándékja ellen s akaratoskodni:
Megmutatja ott is, tud hatalmaskodni
És leütött szarván diadalmaskodni.“

(Ha a 316. szak e sorában: „Az irigység dül-fül, nyughatatlankodik“
a költő Telekire czéloz, a ki főkép azért haragudott Thökölyre, mert az
ő leányának visszaküldte jegygyűrűjét: akkor talán e sorok tartalmát is
Telekire és Apafira kellene vonatkoztatnunk. Valószínűbb azonban, hogy
e vakmerő ellenszegülő Kohári.)

340. „Az alatt laurussát elhozzák fejinek,
Kit az Hold készített ily jeles hívinek;

Bé is mutatják azt úri személyinek,
Hogy lássa jutalmát méltó érdeminek.

341. Az mellett zászlót is s fejedelmi pálczát
Adnak, hogy az ország özvebomlott ránczát
Vegye kellő rendben s újítsa zománczát,
Mert rút mocsok fogta annak arany lánczát.
342. Annál inkább minden süvegli s uralja,
Fejedelminek is ösmeri és vallja;
Az czondorlott haza azt örömmel hallja,
Bizván hogy megújul, ezzel, hervatt gallya.
343. És hogy lába vasát le lehet már tenni,
Osi szabadságát engedik felvenni;
Nem kelletik tovább bilincs alatt lenni,
S mint jármos ökörnek, iga alá menni.“

A képek és kifejezések erejében a költő szenvedélye nyilatkozik. Erősen hiszi, hogy a hon felvirulásának annyi szenvedés után végre „most jött el ideje.“ Mert Thököly

346. „Valamelyre fordul számos hadaival:
Fárad ellensége, az *Sas*, madarival;
Ez pedig híresül szép diadalmival,
Gazdagul népe is bő ragadmányival.
347. Az egész nyár és ősz jobb szárnyán viseli,
Sok szép nyereségit naponként neveli,
Gyűzedelmes híret az égig emeli,
Bővült méltóságát sok nemzet tiszteli.“

Már ez utóbbi kifejezése is eléggé mutatja a költő tiszteletét a kurucz fejedelem iránt, de még inkább a következő rész előadásán érezhető melegség, melylyel őt nejehez visszaindultában kíséri. A fegyverszünetre hajlást nem indokolja egyébbel, csak azzal, hogy „deresül az idő“ s „az mezei szállást eltiltja hidege.“ Ő tehát — s talán vele együtt akkor legtöbben — ezzel eléggé megokoltnak tekintették Thököly visszavonulását fél évig tartott diadalmas hadi munkájából. Említ azonban egy másik belső okot is, — de már ezt ismét a „szerelem költője“ beszéli — hogy vágyott már vissza „kedves szerelmihez,“ mert bár „szerencséje szépen virágzott,“

351. „De az bú azok közt töviset is hozott,
Mely az távollétel magvából származott.
352. Szive drágább kincsit nehéz volt elhadni,
Az szerint annak is ettől elmaradni,
Egygyé lett két szűnek két felé szakadni:
De nagy öröm léssen megint özveadni.“

Útja valóságos diadalmenet. A viszontlátás örömeinek leírása előtt,

hogy azt még érdekesebbé tegye, hosszasan (359—384) beszél Protesilaus és Laodameia példájáról és Thökölyné szívszorongásáról, melylyel

377. „Féltette kedvesit ellenségitül is,
Nevezetesebben az Sas körmitül is, —
Az kinek ha szárnya most alatt röpül is,
De repdes az néha fent az nap körül is.

378. Nemcsak az ellenség pediglen ellenség:
Az barátságban is van álnok szövetség,“ —

Ez utóbbi aggodalmas czélzás valószínűleg Telekit és ennek révén Apafit illeti:

Viszontlátásuk örömét

386. „Nem lehet leirni együgyű pennának“ —

keves szóval sokat mondva elbeszélte velök (388—391) a félév történetét, s ök

393. „Örülnek egymásnak, csüngvén már nyakokon.“

Röviden rajzolja boldogságukat, siet a történet fejlesztésével. „Éjfélkorban“ megjelenik előttük Venus, dicsérő szavaiban a költő nagy bizodalma nyilatkozik:

398. „Majd az egész ország kezd uralni már is;
Végbenviszi pedig csak egy vagy két nyár is —
Az sasok az ellen vigyázzanak bár is —
Hogy kezetek alá jön az több határ is.“

De még ráadásul a szerelem költőjének örömevel szól nekik „lát-ható dolgot,“ „nem hallomást“: hogy szerelmök „vén kívánt áldomost.“ Mennyi remény fog egyszerre születni az ő családi örömmel!

406. „Csakhogy, a mint indul az ég csillagzása, —
Kitül függ az földi dolgoknak mozgása —
Ha kellő idejét éri is nyílása:
Kétes hogy lész annak tartó virágzása.“

Első gyermekök születésével megjövendőli korai halálát is, hogy atól nem fog bokrosodni kezdett nemzetségük; bizik azonban és biztatja őket, hogy

408. „Ha ez elmúlik is gyenge plántájával:
Más fogja követni állandó voltával“

és hogy nemzetségük

410. „Nemes törzsökinek nem lész korcsos ága,
Holmi köz ág-bogot nem fajzik virága:
Az éghez közelít végre magossága,
Sok népet foglal bé árnyéka nagysága, —

411. Mely alatt azokat éri szép csendesség:
Megtér az jó üdö, az kívánt békesség,
Meggzúnik az fegyver, nem léssen ellenség,“ —

s így folytatja a pártköltő elragadott reményének szavával:

412. „Uj nemzetségre jut azzal nemzetségttek,
Felséges nevezet leend dücsöségttek,
Az melyhez immár is van nagy közlegégttek.“

(mert csak Thököly bátortalanságán mult a fejedelmi söt a királyi czim felvétele.)

Inti Venus Thökölyt, hogy kezdett politikájához hiven a Hold segedelmét tartsa meg, fizesse neki a megígért évi adót, küldjön hozzá „nagy rendő“ követséget, hogy

420. „Erősödjék azzal az kezdett szövetség,
Hogy úgy csalhatatlamb légyen az segítség.“

Erre mintegy maga magával kezd a költő politikai vitatkozásba, nem azért, hogy az ellenkező nézeteknek legcsekélyebbet is hinne, hanem azért, hogy utóbb ismételten s még erősebben hangoztassa a maga meggyőződését. Hermes ellenkezik Venus beszédével: nem tagadja, hogy a mit Venus mond, mind „úgy lehet“,

423. „De csalást az remény az aránt is vehet;

mert

- u. a. Tudni való, az Sas hogy még sokat tehet;
Ha most alatt jár is, de fellyebb is mehet.“

Röviden említve Velenczével, Rómával, az apró német fejedelmekkel rég erős szövetségét s hogy ezek a Sas-ért készek mindig fegyverhez nyúlni, mert biznak általa „szép nyereségekhez“, még a francziát sem tekinti újabb gondot adó ellenségül, bár a „Liliumszag tekeri orrokat“;

430. „De azzal biztatjuk ebben is magokat,
Hogy jó karban hozták már ott is dolgokat.“

Ezek ellenében, ha egyesülnek, mit tehet a Hold?

432. „— — az Holdnak van sok változása,
Nincs egy állapotban annak maradása:
Mert nem lehet annak oly állapotása,
Hogy ne érje teljes voltát apadása.“

433. Noha az étszakát néha vidámitja:
De abban is fényét hamar megcsonkítja;
Az te napodat is, félő, megvakítja,
S nem tudom, azután mint világosítja.“

E jellemzetes okoskodás többet ad, mint a terv kívánt. S e hatátszinte megérzik az átmeneten, mikor válaszában Venus Hermes beszédét remítésnek nevezi. Hanem aztán valóságos óratori apparatussal fog a czáfoláshoz: a Sas „maga is félti koppadástul fejit“; czimboráinak tehetése nem éri a Hold felségét —

438. „Mely, bár csonkítsa is néha teljességét,
De helyre állítja ez megént épségét.“

439. Nem fogy soha úgy el, hogy meg ne újuljon —
 És gyors járásiban tovább ne mozduljon.
442. Az régi dolgoknál kiknek van értelme,
 Tudják azok mely nagy az Hold segedelme.“

A tárgyaló rész magva e két sor — már többször ismétlődő eszméje a német ellen:

455. „Vesztett dolog hinni ott az reménységnek,
 Hol csak az szó-adást tartják elégségnek.“

Végezetül a szükség parancsával iparkodik ráhatni:

467. „Az mig már az fegyver czéljáig nem mehet,
 Addig csendességet az haza nem vehet:
 Veszedelem ugyan, de róla ki tehet!“

De Thököly lelkét e kétféle nézet telzavarta: ugyanis

470. „— — nem köz gondokat szerzének
 Az ő beszédeket vizsgáló elmének, —
472. Az fejedelmi bajnok itt azért hol örül,
 Hol meg keseredést érez szíve körül;
 Olykor orczájáról izzadást is törül,
 Tartván kezdett ügyét igen nehéz pörül.
473. Örül azon, hogy sok irégyi láttára
 Az szerencse kedve vévén jobb szárnyára,
 Venus mondásaként — viszi nem sokára
 Több dolgainak is óhajtott partjára.
474. De abban lehetett megszorodása,
 Hogy — az mint szól vala Venus varázslása —
 Kedves szerelminek első virágzása
 Nem marad meg, hanem lesz elhervadása.“

Lassankint csillapul lelke sok hulláma, s a biztató reménység Venus szavának fogadására hajlik. Menten országgyűlést hirdet (Kassára), itt a rendek is beleegyeznek,

483. „Hogy az fényes Holdnak kezdett uralását
 Kövessék tovább is, oltalmúl hívását.“

Eddig terjed az elbeszélés tartalma, még egyetlen lírai rész van hátra, melyben „az rongyolt Haza“ hálászózatát zengi el a hazafias lelkű poéta. Idézem az egészset, mint gyöngyét a korbelti költészetünknek, koronáját ismertetett műemlékünknek:

486. „Akkoron személye az rongyolt Hazának
 Meghajol, s lábához borúl új urának,
 S nagy özöne között szemei árjának,
 Ilyen szókkal nyílik ajtaja szájának:
487. „Hogy sokat beszéljek, az itt nem szükséges;
 A nélkül is tudod, nyavalyám bőséges,

Majd egy tagom sincsen immár egészséges,
Gyógyulásom pedig másképpen kétséges, —

488. Hanem csak te benned vagyon reménységem,
Hogy még helyre állhat valamint épségem;
Mert a ki eddig volt hogy már segítsegem:
Bővült attúl inkább, mint szűkült insecgem.
489. Te mint igaz vére édes nemzetemnek,
Jobban érzed kinját sokféle sebemnek,
Gondját is szivesbben viseled így ennek,
S azzal újulást adsz kívánt reményemnek.
490. Eddig is érettem eleget szenvedtél,
Megmutatván azzal, hogy híven szerettél.
Kérlek, minthogy immár kezeidre vettél,
Tovább se tégytadsd, a mit elkezdettél.
491. Mert az ha találna szakadni markodban:
Oh! mely szörnyű veszély követne újjobban.
Az utóbbi gonosz ugyanis, gyakrabban,
Rosszabb az elsőnél s üt hatalmasabban.
492. Tudom azt: a nagy seb hamar nem gyógyúlhat;
De ha ahhoz kezéd hasznos irrel nyúlhat:
Nem kétlem, hogy vara üdövel lehullhat
És azzal mostani fájdalma elmúlhat.“
493. Urátúl elmenvén, tére asszonyához,
Borulván annak is az szerint lábához;
Nem túrhethi — könyvet ád itt is szavához,
S azzal ily beszédet veszen ajakához:
494. „Te is, nemzetemnek drágalátos ága,
Szomorú igycmnek teljes vigassága,
Látván mint elnyomott ez terhek soksága:
Légy segédem, elhúnt napomnak világa!
495. Kettőtöknek egyes fáradozásával,
Lehessek még egyszer felderült orczával!
S jól indult dolgotok, kívánt folyásával,
Egyezzen tovább is Venus mondásával!“

A „kurucz király.“

Thököly helyrehozhatatlan hibát követett el, mikor biztos diadala fele útján megállva, időt engedett ellenfelének a megerősödésre. Gyöngyösi — mint föntebb láttuk — nem tartotta e visszavonulást nagy jelentőségűnek, de föltehető, hogy a tállyai gyűlés (máj. 25.) után az ő dús virágzású reményeit is megcsapta a politikai változat hidege. Ki négy évig hálványa volt a magyar nemzeti pártnak, mint kurucz fővezér, an-

nak most — mint athnámés fejedelemnek — rendeletével a rendek ellenkeznek, s ő kénytelen fenyegetni azokat, kiket előbb lelkesítenie sem kellett. Belopja magát lelkébe az elbizakodottság és nagyravágyás szelleme, s lelke a régi és újabb szenvedélyek hullámain nem bír eljutni célja révébe, hazája, nemzete szent ügye, melyért annyit küzdött, annyit fáradott, annyit áldozott: roncsolt hajóként jut az elhagyatottság sivár zátonyára, — neki pedig menekülnie kell a számkivetettség — szigetére, honnét visszatérése nem leszen.

A bécsi udvar idejében megtette előkészületeit Thököly követeléseit és a török ellen. Mikor a francia király XI. Inceze pápa intésére megszűnt fenyegetni a Rajna vidékét, gyámolát pedig már előbb megvoná Thökölytől; miután márczius 31-én Sobieski aláírta a szövetségekmányt, mely szerint „a lengyel király Bécs ostroma esetére 40000-nyi hadat ígért Leopoldnak segélyére küldeni, a császár pedig 1·200·000 frtot kötelezett szövetségésének“; minthogy a német birodalmi fejedelmek is bő segédelmet ígértek a császárnak, Eszterházy nádor annyira bizott a fölkelő vezér kudarczában, hogy ily nyilatkozatra merészkedett: „adjon a fölség 100·000 frtot az ő rendelkezése alá, ő azzal Thököly katonáinak nagyobb részét a császári zászlók alá vonandja“: a bécsi kormány Thökölyvel minden egyezkedést megszakasztott. Márcz. 18-án a nádor tudatta a vármeigyékhez intézett felhívásában, hogy „a török újon feni fogát édes hazánk ellen, de ő fölsége elhatározta a pogány ellenségnek nem csak ellenállni, hanem őt saját birtokában is megtámadni. Eljött az ideje édes hazánk felszabadulásának a pogány járma alól, ragadjon tehát mindenki fegyvert s mutassa meg igaz régi vitéz magyarságát.“

Eszterházy nádort jó szelleméért épen nem illeti meg a dicséret, de eszméje: hogy „most vagyon Isten által mód szegény hazánk pogány igája alól felszabadításában“, valónak bizonyult. A török óriási sereget küldött ugyan Bécs ostromára, melynek megvívásában vetette hatalma emelésének és biztosításának reményét Thököly. A „kurucz király“ útja — a Duna jobb partján — Rozsgonyig diadalmenethez volt hasonló. A birodalmi fővárost végveszély fenyegette. Kara-Musztafa már július 14-én Bécs alá érkezett. A birodalmi segélyhad és Sobieski serege csak augusztus 30-án egyesülhetett loth. Károly herczeg seregével. De az egyesült keresztény hadak Bécsét szept. 12-én felmentették. A futásnak eredt nagyvezér harmadnap Győr táján állapotodott meg és a csatavesztés okát Thökölyre és Ibrahim budai pasára hárítva, emezt — bár a szultán sógora volt — meg is ölette.

Labancz gúnyvers Thököly ellen.

Nem diadal-ének tartotta fent emlékét a bécsi győzelemnek a mi költészetünkben; csak egy gúnyvers, de ez nagyobb erejű, hatású és jelentőségű, mint ha kötet számra szállott volna át az utókorra a dicső-hymnuszok, kegyeszerző ódák ékesszavú serege. Akárki írta: szive-lelke magyar volt, igaz és őszinte, nyílt és határozott. Ismeri a politikai helyzetet, meg meri vallani a maga politikai elvét. Magyar abból a fajtából, mely a maga vérével daczoskodik, mintha — csak Thökölyvel szemben is — Mátyás-korabeli főnemes volna. Politikus abból a fajtából, mely Petúrral így beszél:

„ — — — görög, gubás, bojér, olasz,
Német, zsidó, nekem mihelyst fejét
A korona díszesíti, mindegy az;
Mert szent előttem a királyom.“ —

Gúnyos költeményének hangulatot nem a kinevettető, gyalázva bíráló elmésség; hanem a pártszenvédelem ad, mely itéleteiben túlzásra, kifejezéseiben durvaságra hajtja. De valódi költő.

1. „Hallottad-e hírét az új királynak,
Istentül elszakadt hazánkfiának?
Isméred-é — elhiszed-é, hogy az pogánynak
Kalaúzta — mert rád hozta, — csak tart prédának.“

Ez a kezdet nem szatirikus hang; minden szavának meg van és a versben is változatlanul megmarad a maga eredeti jelentése; és a mit mond, nem koholt s nem torzított, hanem történeti rideg valóság a következtetésig, melyen már a pártember szólal meg. Való, hogy Thököly „új király“ volt; bátran nevezheti „Istentül elszakadt hazánkfiának“, ki mint keresztény a pogány kegyével akarja megmenteni nemzetét, melynek a török vérontó ereje ellen végső kimerülésig kellett küzdeni, s utóvégre is igája alá kelle hajtania, meghajthatatlanságáról híres, erős és büszke nyakát. Kiknek zászlaján a Boldogságos-szűz képe ragyogott, kiknek harci kiáltása: „Uram-Jézus!“ volt; azok előtt félhold ragyogványú lófarkzászlót visznek, és nekik az „Allah!“ szóra kell indulni életre-halálra: Tagadhatatlan, hogy kalauzul szolgált a töröknek Bécs ellen, mert tény, hogy Kara Musztafánál a Mahomed szultán által kinevezett szeraszternél jún. 10-én 50 főbb nemes kíséretében megjelent Thököly Imre, s miután a nagyvezirnek Bécs vívását és tőből kiforgatását tanácsolta, a török táborban 800 főnyi magyar csapatot hagyott kalauzoló előhadul.

De a mily merev a labancz vád, ép oly kemény lehet ellenében az igazoló visszavágás. Thököly a királyi czimet nem fogadta el, s ha később gúnyból meg büszkeségből kurucz királynak is nevezgették, maga ezt soha sem használja, még célzatosan sem. Ha jobban bizott a török

segítő erejében, mint a német ámitásaiban, és nem rettegett annyira amannak szabályjától, mint emennek hóhérbárdjától: még Istentől nem szakadt el az a hazafi, ki bizni mer a maga erejében is, — mert Isten a bizókat segíti. Tény, hogy a töröknek magyar kalauzokat adott, de ő maga a maga útján, s nem a török szárnya alatt és holdas lófark-zászlója után indult meg arra a nagy harezra, mely, ha győzelemmel sikerül, új idők, nagy átalakulások útját nyithatta volna meg. Lehetett ő benne örzés, nagyravágyás, dacz és elkeseredtség; de arra még ez ideig nem adott okot, hogy bárki is vádolhassa oly gonosz akarattal, hogy a maga javáért nemzetét csak prédának tartja.

Egyébként ebben ne ítéljünk; halljuk labancz költőnket:

Az ő főntebb jelzett politikai nézeténél fogva előtte Thököly nem az, a mi Gyöngyösi előtt:

- hanem:
1. „Az ki régen fegyvert fogott hazájáért“,
- mert az
2. „Királya ellen az ki fegyvert vont“,
2. „Törökkel-tatárral békességet bont,
Nemzetébül — keresztyénbül ártatlan vért ont,
Templomokat — oltárokat éget, pusztít, ront.“

Elbeszéli aztán, minő készülétek történnek Bécs feldúlására, illetőleg elfoglalására, s rögtön átcsap az eredményre:

8. „ — De nézzed dolgának ily menetelét!..
Minthogy az királyra fogta fegyverét:
Nem segíté — megbünteté Isten erejét,
Szándékának — hatalmának ott veté végét.“

Ehhez hasonló komoly tartalmú és hangú még a 13. szak:

13. „Tudod, Istentül van minden hatalom,
Hogy légyen ez földön az birodalom;
De te loptad — mástúl vontad az diadalmat:
Királyt illet — tiéd nem lehet, magad is tudtad“ —

és a 17. szak:

17. „Maga hát esztelen és istentelen,
Kardot vont az maga nemzete ellen,
Királyt üldöz — pogányt küldöz, maga is jelen,
Vélek mégyen, — hogy kárt tégyen ez az kegyetlen.“

Néhány szakában költői hangon szólal meg a maró gúny, pl. ezekben:

12. „Az pünkösdi király, látd-é, mit játszik!
Mondják, hogy a tök is estve virágzik;
Reggel adták — estve kapták, mely szépnék látszik;
Voltod rakva — látd, nem hagyta; az koczka játszik.“
14. „Körmötlen macskának nehéz fát hágni,
Sánta ebnek Bécsset nehéz megjárni;

Körmötenül — helytelenül kezdél úr lenni —
Bánja immár szegény Thököly, mert nincs mit tenni.“

Azon szakok közül, melyekben a komoly és a' gúny hangja egygyé vegyül, legsikerültebb ez:

15. „Ki látott ily pusztá tött fejedelmet?...
Disznót bársonnyereg meg nem is illet;
Hazánkfia — látd, mint vágja igaz igyünket, —
Hidd el Thököly — hogy török öli meg az fejedet!“

A 16. szakban önti ki ellene mérgét, melyben „törökkel bélelt nyúzó, fosztó, pártütő, lator, kborló“ s még ezeknél is erősebb, durvább jelzőkkel illeti.

E gúnyverssel kapcsolatban emlékezem meg — de e helyütt csak röviden — néhány vonással a kurucz-világbeli költők egyik legkimagaslóbb, s talán legemelkedettebb szellemű alakjáról:

Koháry Istvánról.

Szitnyai és csábrághi gróf Koháry István, Fülekvár kapitánya, — mint már említettük — 1682. szeptemberében Fülekvár elvesztésével Thököly hatalmába került. A kurucz vezérnek sem nyájias szóval, sem fenyegetéssel, sem börtönnel, sem a lelki gyötres bármi nemével nem sikerült maga pártjára hajlítani a fogoly kapitányt. A „vasjellemű férfi“ tántoríthatatlan hive maradt „koronás királyának.“ Elveinek, politikai nézeteinek remek kifejezéseit találjuk „rabénekei“-ben, melyeket fogsága idején szerzett.

„Mi édes hazánknek“ kezdetű énekében az ő korabeli török-magyar viszonyról elmélkedve, így kiált fel:

14. „Örülj, tapsolj, pogány!
— Álnok, hamis, cigány —
Az magyart megcsaltad!...
Kedvedre nyergeléd
— Mindaddig kerüléd —
Meg is zabláztad.
Jobbágyoddá tetted
S igád alá vetted,
Láb alá tapodtad.“

Utóbb — elmélkedését folytatva, vádakát szór a törökkel szövetkezett Thököly-párt hiveire:

20. „Ah, keserves inség!
Szörnyű keserűség
Függni pogány markán;
Nagy terhes adója
S felvállalt igája
Van már magyar nyakán;
Jaj pedig, jaj annak —

Valaki pogánynak
 Ül szekere farkán!

21. Az ő jármát vonni
 Igáját hordozni
 Nem kicsiny mesterség;
 Jutni általmában
 S esni hatalmában —
 Keserű dücsőség!
 Jobbágyává lenni
 S kedvére szolgálni
 Nem is gyönyörűség.
22. Gyöplún hajtva sújtják,
 Sújtogatva hajtják,
 Ostor, korbács éri —
 Ebül vagyon dolga,
 Valakinek iga
 Nyakát hágja s töri,
 Nehéz adózását
 — Mint járom vonását —
 Keservesen túri.
23. Magyarinak üstöke
 Zabolázó féke
 Vagyon már kezében,
 Esküdt a pogánynak
 Töröknek-tatárnak
 Minthogy hívségében;
 Levágja barátját,
 Atyafiát, bátyját
 Öldöklő mérgében!
24. Törökkel-tatárral
 Fölötte nagy kárral
 Országunkat rontja,
 Ontja kereszténynek
 Vérént nemzetének,
 S hazánkat pusztítja;
 Kegyetlenségével
 S törökösségével
 Istent is boszontja.“

A költemény utolsó előtti két szakának hangulatát tisztán úgy érthetjük meg, ha költőnk egyéniségének fejlődésére is visszagondolunk, s akkor a három utolsó szak hangulatának fokozódását is világosan látjuk.

Koháry 15 éves volt s a magasabb tudományok végett a bécsi főiskolában végezte tanulmányait, midőn atyja 1664-ben a Léva melletti harcban elesett s a füleki-vár kapitány nélkül maradt. Ő tanulmányait végezve hazajött, s itthon „nemsokára parancsát vette I. Leopoldnak, Ma-

gyarország akkori királyának, melyben Fülek-vár kapitányává neveztetett. A még alig huszonegy évű ifjú, meglepetve e váratlan parancs által, ügyekezett a nehéz tisztséget magáról szerényén elhárítani, említvén királya előtt korát s tapasztalatlanságát a hadi pályán. Azonban a király, bizva a lévai hős nagy reményű fiában, újólág parancsolá, hogy hivatalát haladéknélkül vállalja el, melyet atyja érdemei miatt ad neki, kinek hős nyomdokaiba bátran s férfiu lélekkel fog lépni; erős hittel hiszi.“ (Bajza.)

Ez adatok javarészből megmagyarázzák azt a szellemet, mely itt következő soraiiban nyilvánul:

Hogysen a törökkel való szövetkezést megérjük:

25. „Egy lábíg elvészünk
Sokkal jobb lett volna!
Szemeink világa,
Szomszédink országa
Hogy illyet ne látna;
Esküdt ellenségnek,
Törökkel bérlettnek
Senki sem mondhatna.

26. Rettenve, rémulve,
Méltó, keseregve
Errül gondolkodni;
Értékünknek káros,
Lelkünknek is áros
Törökkel tartani.
Gyalázatos hírünk, —
Valljon hát hogy merünk
Tovább kuruczkolni?!

27. Ném szólhatok többet,
S mit mondjak egyebet
Mostani sorsomban;
Ellátom s úgy tartóm:
Már sohasem látom
Keresztény világban
Mi édes hazánkat
S hazafiainkat
Régi szabadságban!“

(Eredeti czime e költeménynek: „Magyarországnak elveszett szabadságán, s török igában esett sorsán jaj! igen méltó keseregnem.“ Th.)

„A szerencse forgandó voltáról“ szóló költeményét így fejezi be:

11. „Én mind kedvezését
S mind hizelkedését
Tartom már semminek;
Semminémű jóvát,

Sem ámitó szavát
 Nem is tartom kincsnek;
 Egyedül Istenben
 S nem az szerencsében
 Reménye fejmenek!

12. Rab vagyok, elhittem
 S kétségben sem vettem,
 Kell sokat szenvednem;
 Gyámoltalan vagyok
 S bánatom is nagyok, —
 Van min keseregнем;
De jobb keseregve,
Mintsem hitem-szegve
 Ez világot élnem!“

(Eredeti czime: „Mindenek fölött embernek elsőben lelkére, annakutánna böcsületire kell jó gondot viselni,“ Th.)

„Most mások örömben...“ kezdetű költeményében elpanaszolja rabsága kinjait; érzi, tudja, hogy nem vétett annyit, a mikért annyit kell szenvednie, de, ha „hiúságos élteért“ szenved, megnyugtatja magát e gondolattal:

14. „Tudom de: *Munkácsban,*
Mintsem hogy pokolban
Jobb nékem szenvednem.“

Mert hisz ő neki vagy „mindenét“ vagy „becsületét“ kellett elvesztenie; elvesztette mindenét, de megtartotta becsületét; s ezért hite megvigasztalja:

23. „Lelkemnek keresni
 S üdvösséget nyerni
 Lehet az rabságban;
 Nem kell többre vágynom
 Se többet kívánnom
 Széles ez világban:
 Istennek juthassak
 — S hogy boldogulhassak —
 Ő szent országában.“

„Jár-kél, lótfut, fárad...“ kezdetű énekében is a török-barátság ellen támad; a „vitéz embereknék“ sorsán elmélkedve béfejezésül ezt mondja:

12. „Nincsen de oly jó hir,
 Mint melylyel vitéz bir,
 Harczolván szívessen
 Isteni Fölségért
 S az kereszténységért
 Nagy dicséretessen;
 Véréit özvegyekért

Kiontván árvákért —
Halhat istenessen!

13. Győzedelmet vehet,
Halálának nyerhet,
S jó híret adhatja;
Országát istennek
S érdemét vérenek
Jó hitben várhatja:
De talán pogánynak —
Töröknek-tatárnak
Ne légyen barátja!

14. *Azok ellen* vijjon,
Azok ellen vágjon
S melléje ne álljon,
Légyen ellenségek:
Nincs kereszténységek,
S jármokra ne szálljon;
Ójja igájoknak
Terhét, nagy súlyjának,
Veszélyt ne találjon!“

E részeket e helyütt ama nevezetes labancz gúnydállal kapcsolatosan legfőképp annak megvilágítása végett idéztem, hogy azoknak a „szigorú németpártiak“-nak lelkén minő eszmék és minő szellem uralkodának. Nekik nem kellett a török! — — —

Thököly Imre és Zrinyi Ilona sorsa.

Thökölyt a bécsi csapás annyira megrendítette, hogy szeptember 20-án a Pozsonynál táborozott lengyel királyt kérte fel közbenjárónak azon kívánata teljesítésére: hogy „a sérelmek valóban szabad országgyűlésen orvosoltassanak, a bujdosók jószágai visszaadassanak, s neki az északkeleti 13 vármegye fejedelmi czimmal engedtessék át.“ De czélt sem évvel, sem egyéb kísérletével nem érhetett. Szerencséje végkép a hanyatlás lejtőjére jutott. Nem irom le a következő évek borzalmasságait; csak néhány eseményt említek fel, melyek még tárgyalandó költői emlékeinkkel közvetlenebb összefüggésben állanak. Thököly dicsőségének napja a zernyesti csata után (1690. aug. 21.) még egyszer felragyogott, midőn a keresztény-szigeti országgyűlés őt, a győzelmes kurucz vezért, Erdély fejedelmévé választá, de ez sem tartott sokáig, mert őt hét múlva (okt. 25.) Lajos badeni örgróf hada a bozzai szoroson át Havasalföldre üzte az új erdélyi fejedelmet.

A bujdosó fejedelem sorsával össze vala fűzve elválásztatlanul feleségének, a legmagasztosabb honleányi szívnek sorsa. Gyermekek halála nyitotta meg sirig tartó szerencsétlenségeik sorát. Szerető szívének

sebei közt tán legfájóbb az, melyet rajta annak hirtelensége ütött, hogy édes öccsét Bécs ostrománál „azon gyanúból, mintha a tatár csapatoknak kaulazul szolgálna“, elfogták és Rottenburgban bebörtönözték. Mert „az a gondolat gyötörte, hogy öccse, kit, midőn a kuruczok foglya volt, semmi csábítás sem volt képes elpártoltatni a császártól, kinek az udvarhoz, atyjának szomorú vége daczára is rendíthetetlen hűségét ő ismeré legjobban, most miatta szenvedni a borzasztó börtönt. Háttha már ekkor tudta volna, — sohajt tel Zrinyi I. életirója — hogy húsz évig fog szenvedni iszonyú börtönében az ártatlan testvér, pusztá gyanúból, talán csak miatta, s kinjaiban megtévelyedve, szinte állattá válva, fog elrothadni börtönében!

Legsúlyosabb megpróbáltatása az a harc volt, melyet anyai szeretetének a hitvesi szerelemmel kelle küzdeni keblében.

Az egymást érő veszteségek megingatták a török basák bizalmát Thököly iránt. Hogy a bizodalmat személye iránt a törökökben helyreállítsa, s több segínyt sürgethessen, személyesen kívánt találkozni a váradi basával, s hogy a gyanúnak még látszatát is eloszlassa, hűsége biztosítékául mostoha fiát a nyolcz éves kis Rákóczy Ferenczet Konstantinápolyba óhajta küldeni.

Nagy szerelme Zrinyi Ilonát már szinte hajlandóvá tette az áldozatra. Első nap legalább nem tagadta meg határozottan férje kívánatát. De midőn másnap egyetlen fiát anyai keblétől elszakasztani készültek, a szülői szeretet győzött s könnyeivel s esedezéseivel megghiúsítá férje szándokát.

Elváltak, — és csak hét év múlva látták ismét egymást!

Thököly Nagy-Váradra ment, itt a basa elfogatta s vasraverve Belgrádba kísértette. Fogságából 1685. végén szabadult ki. Az alatt a kuruczok közül sokan, maga Petneházy Dávid is, a császár hűségére tértek át. Régi erősségeik egymásután nyitottak kaput a német hadaknak. Még csak Munkács-vára állott büszkén szabadon. Caprara 1685. végén ezt is körültáborolta. Zrinyi Ilona és 5000 elszánt kurucz vitéz védelmezte a várat. Két évig tartott a hősi védelem. Caprara fegyvereivel szemben meg birta védeni, de Caraffa fondorlatai s Radics és Absolon áru-lása 1687. január 14-én Thököly birodalmának utolsó erősségét is megnyitatták a császári hadak számára.

Képzelmek, mit érezhetett a Zrinyiek vére, a Rákóczy árvák anyja, a „kurucz király“ hitvese, mikor a végfeltételeket olvasták előtte, s neki azokat alá kelle írnia! „Az első pontokat, melyek Ilona és gyermekei szabadságát és javait, úgy szinte az egész várnépet is biztosították, örömeiben ujjongva fogadá a tömeg; de midőn a Thökölyt sújtó pontokra került a sor, — melyek szerint Thököly ingóságai, kivált a töröktől nyert

athnámé, védlevél kiszolgáltatandók, s a vár átadását Thökölynek, ki kegyelmet vesztett lázadó s polgári halott, megizenni nem szabad — csönd és néma bánat szállta meg a gyülekezetet. Ilona arcát halásáppadtság, majd a harag pirja borítá el. Ott állta néhány perczig mozdulatlanul: a férje miatti fájdalom, az anyai szeretet, a nemzeti büszkeség küzd vala lelkében, míg végre könnyei megeredvén, e szavakban tört ki: „Hát annyira jutottam, hogy szívem uram kárhóztatását enmagamnak kell alá-írnom!” (Horv. M.)

A szerződést aláírták és január 17-én német őrség vonult be Munkács várába.

Zrinyi Ilona és gyermekei.

Szent lapot nyitok meg előttetek: a legdicsebb magyar nő irását: „Munkács várában, 1686. 22. Maji, köszöntöttek az én édes gyermekeim, Szent-Ilona napján. Kezdete az én édes fiam Rákóczy Ferencz, 9 esztendő korában, — felelt arra az én édes leányom, Rákóczy Juliána, 13 esztendő korában. — Isten soha ne adjon anyának jobb gyermekeket, mint ezek még eddig az ideig voltak, mert soha nem tapasztaltam egyebet benne az igaz szeretetnél és engedelmességnél hozzám, semmi-nemű változásokban; abban leginkább gyönyörködtem. Egymáshoz igaz atyafi szeretettel voltak; ha tovább is hozzám és az én édes Uramhoz abban megmaradnak: vesznek jutalmat mitőlünk, az Istentől áldást, s adnak jó példát az világ fiainak.“

Caprara márcziusban érkezett Munkácsot ostromló taborába. Első gondja volt, hogy felszólítsa a vár feladására annak urnőjét. De tőle ily tartalmú választ nyert: „Ő — ugymond — bár a harcot nem kívánja, mint Rákóczy Ferencz gyermekeinek anyja s gondnoka, köteles védeni ezek örökségét, ha megtámadtatik. Sem ő maga, sem kiskorú gyermekei nem vétettek a császár ő felsége ellen. Azért nem hiheti, hogy ez egy nő és ártatlan gyermekei ellen fegyvererőt akarna foganatba venni; mi bizonyára sem ő felségének sem a vezérnek nem fogná öregbiteni hadi dicsőségét. Kéri is a tábornokot, szünjék meg őt háborgatni. Ha azonban e kérésére nem ügyelne, tudja meg, hogy sem többi várainak elveszte, sem az ostrom félelme nem képes őt arra indítani, hogy megfélekedezék arról, a mivel gyermekeinek tartozik.“

Caprara megkezdte az ostromot. Zrinyi Ilona márczius 15-én kitűzette vára ormára a veres lobogót. Kapitányok, hadnagyok az egész őrséggel együtt megesküvének, hogy a várat mind halálig védelmezni fogják. Maga Ilona gyakran megjelent a bástyákon, falakon, nem rettegett a haláltól. Szavai, csüggedetlen reménye, bátorságának példája folytonos

lelkesültségben tartotta a várnépet. Figyelme a védelem minden irányára kiterjedt. Másfél hónapig hiába lövette Munkácsot Caprara; ápril 27-én siker nélkül vonult el alóla.

Nem rajzolom a Zrinyiek leányát: pánczélban, sisakban, karddal karcsú derekán, mint vezérlett, mint osztotta parancsait vára védelmében. Nem irom le a „Kurucz király“ hitvesének érzelmeit, midőn nagy várakozásában, nagy aggodásában sokszor már maga költötte leveleket kelle felolvasnia várnépe előtt, hogy „a fejedelem nemsokára eljő segítségükre, hogy immár útban van, hatalmas sereggel, azért csak védjék a várat elszántan.“ Hanem a Rákóczy árvák édes anyjának szive-gondjáról emlékezem meg azokból a napokból, mikor ágyúinak Caprara a tüzelés célpontjául Zrinyi Ilona palotáját tüzte ki. Az ostrom utolsó napjai voltak ezek (ápr. 26, 27). Éjjel-nappal tüzes golyók, bombák hullottak oda. Viradatkor egy 190 fontos bomba Juliánka kisasszony lakszobájának boltozatát szakasztotta be és hányta szét. De az árvák életét őrizte az Isten: anyjok már ekkor más lakásba költözött velök.

Mikor aztán ápr. 28-ára tova szállott a német a vár alól, s a várbeliek elzengették hálaimájokat megszabadulásukért, összerendezték a felforgatott helyzetet, május 1-én a kis Ferencz úrfi is kiment az őrséggel s megkerülte a várat. „Visszatérte után pedig a kapitányokat és hadnagyokat maga elébe rendelvén, hűségöket és fáradságukat szépen megköszönte.“ (H. M.).

Ily hosszú ostromra rendesen be szokott köszönteni az inség. Ej, nem ért rá beköszönteni: Okolicsányi uram május 9-én „úrnéja parancsából“ Lengyelországba indult némi izenettel a királyhoz s ékszerei egy részének eladása végett. Nem voltak ők inségesek; a nyugalom napjaiban gazdagok, oh, mily gazdagok voltak — szívökben!

Hol az ostromágyúk füstje szennyezé s bömbölése reszkettette a szürke felhős égboltozat sűrű levegőjét, virágillatos szárnyakon siet fel a völgy hajnali szellője oda, hol hármas lövéssel jelentik az örömnap felviradtát — Zrinyi Ilona nevenapját.

Nemesség, tisztség, közvitészlő rend siet köszönteni urát: asszonyát; és az úrasszonynak mindenik számára van elveszítetetlen drágasága örök emlékezetre: mert minden mosolya, minden szava a legmélyebb tengernek: szívének a gyöngye.

De a legdrágább gyöngy akkor vált ki e szivből s vált a szempilákon boldogság könnyévé, mikor az ő két szép gyermeke, a két Rákóczy fejedelmi sarj csevegte el — oly szépen, mint reggeli imádságát a dalos madár — a köszöntő verset.

Ki írta? Mi benne a költészeti műbecs? Ne kérdezzétek. Zrinyi

Ilona maga kezével írta le. A kis Rákóczy Ferencz azt az anyagszívű édes anyát köszönti, a ki

9. „Két pellikán-fiát szárnyával fedezte,
Szempillantás nem volt, szemével nézte,
Hogy vagy egyikének ne legyen eleste,
Kevesség távozván: azonnal kereste —“

mikor

11. „Egy Munkács várában szorult az szabadság,
Kit egy Zrinyi-szívő tartott meg asszonyság.“

És Rákóczy Juliánka a „szív tárházából“ ily esengést zeng maga és kis testvére nevében:

21. „— — — szokott kegyelme
Ne szőnjen meg rajtunk anyai szerelme;
Czimeres két szárnya: életünk védelme,
Szép Munkácsvárának legyen segedelme!
22. Csekély ajándékért bocsánatot kérünk:
Szívünk ohajtásit fontolja meg nekünk,
Kinek szeretetiben végződjék életünk,
És hogy kegyelmében holtunk napig éljünk.
23. Isten! hallgasd tehát ez kívánságinkot,
Hallgasd az egekből mi sóhajtásinkot:
Boldogítsd e földön mi édes anyánkat!...“

Záradékul Thaly szavait csatolom még ide: „Kit ne hatna meg ilyen kép, két század mulva is!... Ime, ily lélekemelő jelenetek történtek Munkács várában, a hosszú ostrom, a hősi védelem idejében, — mely az ifjú Rákóczy Ferencz lelkét, dicső anyja behatása alatt, a jövődő nagy események vezérelésére oly korán megérlelte, megedzette.“

Oh, hogy mégis el kelle esni Munkács várának és földönfutókká lenni a jog és igazság védelmezőinek!...

A hazátlanok.

Munkács várából rangjához illő fényes kíséret alatt gyermekeivel együtt Bécsbe utazott Zrinyi Ilona. Elveszíté mindenét; csak két drága kincse volt még: a szerelem, mely hű szívét az ő édes szive-urához fűzé, meg az a két árva, kiket az anyai szeretet boldog érzetével ölelt keblére. S ime alig érkezik meg Bécsbe, letépi kebléről magzatait; kit a kegyes Leopold a Rákóczy-árvák gyámjává nevezett, Kollonis cardinális és bécsi püspök gyámapai kezekkel kiszakítja az édes anyai kezekből őket, és a tizenegy éves Ferenczet előbb a prágai, aztán a neuhausi jézsuitákhöz adja nevelésbe, a 15 éves Juliannát pedig az Orsolya-szűzek bécsi kolostorába küldi.

Mit tehetett mást az elhagyatott asszony és anyja? Serdülő leánya közelébe maga is e kolostorba vonult, s ki csak nem rég is férfi erővel és lelkesedéssel állott a vihar elé, elvonultan a világtól négy évet tölt el e rideg életben!

1691. június 24-ikén édes örömtől dobogott fel anyai szive, mikor Juliánkáját oltárhoz vezette Aspremonti és Reckheimi gróf Gobert Ferdinánd osztrák tábornok.

Ugyanekkor már vége felé jártak azon alkudozások, melyek értelmében Zrinyi Ilona a Thököly által elfogott Heisslerért kicserélve, megszabadul és visszamehet férjéhez.

Thököly már ekkor idegen földön volt.

Egyetlen kívánsága volt még, hogy édes Ferenczkéjét magával vihesse. Ezt is megtagadták tőle. Csak azt engedték meg, hogy megölelje, megsókalja magzatait még egyszer és elváljon tőlük — örökre. Örökre? Nem. A koporsóban találkozott édes Ferenczkéjével, mikor a szentlelkű II. Rákóczy Ferenczet eltemették, angyalszívű édes anyjának koponyáját oda helyezték az ő koporsójába.

Zordon januári időben indult az idegen földről haza, hogy innen, hol már nem vala otthona, meg sem pihenve siessen a számkivettség örök idegenjébe, az ő szive-urához.

Új-Palánkon találkoztak május 13-án. „A viszontlátás megindító volt a viszontagságteljes hét év után, mióta egymástól elszakadtak. Ilona könnyektől elborított szemei alig tudták az egykor oly szép ifjú férfit felismerni a tábori élet sanyarai által megtörődött s magához hasonló szakállas urak közt elébe jövő Thökölyben.“ (Babocsay).

A mely napon újra látta férjét, ugyanaz nap hagyta el hazáját — örökre.

Olvassátok a többi történelmünk lapjain, én itt e szomorú emlékezést befejezem egy-két rövid adattal.

Thökölynek hiába való volt minden igyekezete, hogy legalább elvett javait visszaszerezze. Súlyos betegsége daczára még részt vett a zentai harcban (1697. szept. 14.), de a török tábor iszonyú vereséget szenvedett, mely után az éj beálltaig csak a holtak között rejtözve s aztán a Tiszán átúszva menthette meg életét. -

A karlóczai békekötés ezen pontja: „Thököly és mindazok, kik e háború elején a császártól elpártoltak, ezután török alattvalóknak tekintendők; de nehogy a békét megháborítsák, a birodalom belsejében, s ne a határszéleken tüzessenek ki lakhelyeik“ számkivetetté tette őket.

Utolsó lakásuk Nikomedia mellett Virágmező volt.

A szegény legények.

Kik voltak az első szegény legények?

Bujdosó kuncz katonák, fegyverök keresményéből élő katonai rend, kik Thököly szerencséjének hanyatlása idejében egy időre szolgálat nélkül maradtak.

Arany L. jellemzése szerint: „A legyőzött forradalom harcosa neki indul a nagy világnak. Rongyos a dolmánya, ki van az oldala, háta lapoczkáját veri a kalpagja, ködmöne a zsirtól megavult, csizmája a sárban elrohadt, lova hitvány, tarsolyában egy morzsa sem hever, palaczkját a pókháló belepte, pénze nincs, a neve: bujdosó katona. De magyar fatalismussal törődik bele e helyzetbe is.

Ime a kborló szegény legények s a futó betyárok költészetének első csirája a hazafiságból ered.“

Két fajta bujdosó katona volt; azok, kik itthon maradva a megadás hangján így ámtják magukat nyomorúságukban:

„ — — — — mint élhetek: élek,
Kivetem hasamat a szép verőfénynek,
Csak úgy dohányozok, az midőn éhezek, —
Igy én is másokkal szépen eltengődök“ —

meg azok, a kiknek ura elment „idegen országra“ s „levelet iratott“, hogy ők is menjenek utána, azért hát így zengik elhatározásukat:

„Ülök paripámra — jó lovam hátára:
Ugy megyek utánna — nagy Törökországba.“

El is mennek; de aztán „meghatóan festik nyomorúságukat az idegen földön s vágygyal sohajtanak haza felé, — pedig az itthoniak is csak a panasz hangját ismerik.“

A „szegény legények dala“ ránk maradt változataiból azt idézem az itthon bujdosók panaszának jellemzésére, melyet állítólag — az utolsó versszak jegyzése szerint — Kapitány István nevű bujdosó katona szerzett:

1. „Mit búszulsz, kenyeres, midőn semmid sincsen?!...
Jó az Isten, jót ad, — légy jó reménységben!
Felnyílik az üdő majd az gyenge füre —
Hová két szemünk lát, elbujdosunk ketten.
2. Oh édes pajtásom, hogyan búsulnék én:
Midőn a sok gondok rajtam uralkodnak,
Sok gondolkodások szüntelen fárasztanak, —
Életemet éppen nekem elfogyasztják.
3. Rongyos a dolmányom, ki van az oldalom,
A sok föttül ugyan nehéz a nadrágom,
Hátam lapoczkáját veri a kalpagom,
Sinóros mentém is alig van nyakamba.

4. Kényerem, pecsenyém igen szűkön vagyok,
Morzsalék sem hever mostan tarsolyomba,
Pénzem pedig nincsen a szegény táskámba —
Mert beiddogáltam régenten az korcsmán.
5. A köpönyegem is igen viselt immár,
A sok esső miatt vagyok benne nagy kár;
Mind elrothasztotta csizmámat a nagy sár,
A nyereségem is igen szűkön csak jár.
6. Nincs abrakom, szénám: rút, hitvány a lovam,
Rongyos az istálóm, igen pusztá házám;
Mind eltöredezett a szegény nyeregfám,
Mind elszakadozott puha hermet-sziam.
7. A farkas büremnek lekopott a szőre;
Pókháló palaczkom a szögön bélepte;
Nyargalózik rajtam a tetűk serege —
Mert szennyes az ingem, nincs ki fejjérite.
8. A lovam lábáról lekopott a patkó,
A ki még rajta van: az is nem igen jó;
Ha nem patkolhatom, elromlik az jó ló —
Ló nélkül pedig én nekem nem igen jó!
9. Kurva legyék anyja! mint élhetek, úgy élek;
Néki vetem az hasam a jó verőlének,
Csak úgy dohányozom, a midőn éhezek, —
Ugy az többivel majd én is kitelelek.
10. Én *Kapitány István* ezeket szerzettem,
Mohácsi mezőben, nagy tetvességemben;
Szintin elbágyadtam nagy szegénységemben,
Ezeket úgy irtam, veszteg hevertemben.“

Idézésre nem azért választottam épen ezt, mintha kétségbe vonnám Thaly nézetének jogos voltát, mely szerint ezen éneknek „legrégeb-
b, tehát legeredetibb változata a Szencsey-féle, mely még a XVII. szá-
zad végén, vagy a XVIII. elején iratott be ezen codexbe.“ Azt sem tar-
tom valószínűtlennek, hogy mivel Kapitány István nevet több bujdosó ka-
tona is viselhetett, e változatot valami iskolás ember később irta át em-
lékezetéből, s a népies költés hagyományos, ma is divó szokásos formá-
jához alkalmazkodva, kötötte eredetét egy — tán az-ő vidékükön isme-
retes — bujdosó katona nevéhez. De talán az sem lehetetlen, hogy épen
ez az eredeti, s így a többi változat ebből formálódott. Keltette pedig e
véleményt bennem a mű egységes kerekded szerkezete, mi a hosszabb
népköltési alkotásokból általában hiányzik. Ennek megokolása végett csak
az 1. és 9. versszak tartalmára utalok. Lássuk csak bennök az Arany L.
által úgynevezett — „magyar fatalismus“-nak humorát.

Az 1-ső versszakban:

„Mit búsulsz, kenyeres, midőn semmid sincsen?!“

a 9-ikben:

„ — — — — mint éhettek, úgy élek;
Néki vetem az hasam a jó verőfénnek,
Csak úgy dohányozom, a midőn éheztek.“ —

A kezdet és vég e rokonszellemű kapcsolódása, mi a változatok mindenikében megvan, nem a népi, hanem a műköltési szerkezet sajátja. Ennél még erősebb érv a kezdet és vég logikai összefüzdése e sorokban:

1. „Felnyílik az üdő majd az gyenge fűre“

és

9. „Ugy az többivel majd én is *kitelelek*.“

E következetes alakítás még határozottabban mutat az ének műköltési eredetére. E formasággal nem is barátkozott meg a közhasználat: a kitelelést elcserélték az eltengődéssel.

Stilusának és rhythmusának correctségén kívül maga a befejező (10.) szak is olyan szerzőt gyanított, ki a régi mintákat ismerte. Ilyenek pedig nem kevesen voltak a kurucz táborban, mint ezt Thaly hitelesen bizonyítja e szavaival: „Kisebb tisztjeik: századosok, hadnagyok szélére olvasták a táborokban is Balassa és Rimay vitézi énekeit; — több adatra letem, midőn ezek verseinek megszerzésére adatik megbizás; sőt egy a csatatéren elesett szegény kurucz hadnagy holttesténél levő holmik összeírásában olvasám, hogy oldalán függött tarsolyában ott találták — Balassa verseit.“ „Beniczky Péter verseit is jól ismerték és használták a kuruczok.“ —

Könyves — írásos kurucz a Kapitány Istvánok közt is akadhatott.

Az idegen földre készülő bujdosó katonáknak jó darabig legterjedtebb éneke lehetett a „Most jöttem Erdélyből, Erdélyországából“ kezdetű, határozottan népies eredetű ének, melyben a szegény bujdosó katona elpanaszolja nagy keservét:

3. „Nem vétettem semmit, az ég bizonyságom:
Még sincs maradásom — köztetek lakásom...“
4. „Szegény árva fejem nincs hová hajtánom.“
5. „Elment az én uram idegen országba:
Levelet íratott, hogy menjek utánna...“
6. Elment az én uram a török táborra —
Meggyászolom ötet fekete bársonyba.
7. Délig feketébe — délután veresbe,
Hajnalkor peniglen öltözöm fegyverbe...“
8. Ülök paripámra — jó lovam hátára:
Ugy megyek utánna — nagy Törökországba.“

Ennek és a vele rokon szellemű emlékeinknek oly nagy hatása volt

népünk lelkére, hogy némely sorát sőt szakát maig fentartotta beleillesztve újabb és újabb alkotásaiba.

Idegen földre készülő bujdosó katona Jánóczi András énekéből idézek még néhány szakot, melyekben hazájától való megválásának okát, Istenben vetett bizodalmát és búcsúját mondja el:

1. „Ideje bujdosásomnak
Eljött már távozásomnak,
Szomorú útazásomnak —
Sok okai vannak annak.“
3. „Nincsen, látom, a legénynek
Semmi becse, jaj szegénynek:
*Mert itthonn inkább kedveznek
Az idegen jövevénynek.*
4. Oly helyet azért keresek,
Az hol becsületben leszek,
A tengereken túl megyek —
Jó hirt-nevet ottan szerzek.
5. Csak egy sem fogja megtudni:
Szegény fejem él-é, hal-é,
És élésben módja van-é?...
Isten gondomat viseli!
6. Záloga te vagy lelkemnek,
Én Istenem; bizom benned,
Hogy ottan gondom viseled,
Az hol engem nem ismernek.“ — —
13. „Szerelmes atyámfijai,
Nemzetem kedves tagjai,
Szívemnek vigasztalói;
Kik voltatok orvoslói:
14. Csak kell immár bucsút vennem,
Édes atyám, anyám, nénémi,
Szerelmes bátyám és öcsém, —
Mert nincsen immár késésem.
15. Szomszédim s jó barátimat,
Kik látják megválásomat:
Köszöntsétek mindazokat,
Kik jóakaróim voltak.
16. Isten hozzátok pajtásim,
Vélem felnőtt jó barátim,
Kikkel sokszor nyájasságim
Voltak sokszor mulatásim.
17. Nékem a mi jót tettetek:
Isten fizesse meg néktek,

Hosszabbítsa életetek, —
Hogy ötet tisztelhesétek.

18. Az idegen földre mégyek,
Véletek többé nem lések;
"Talán nem is lát szemetek . . .
Róllam ne felejtkeztek!
19. Lábam akármerre mégyen:
Róllatok nem felejtkezem;
Minden járásom-kelésem
Áldja meg a szent Ur-Isten!
20. Áldása szent háromságnak,
Isten fijának Jézusnak —
Ki angyalt ád Kalauznak
Az igaz útban járóknak."

Szerzője nevét a versfejek rejtik:

„IANOCZIANDRASCINALÁ.”

És most áttérhetünk e korszak legszebb emlékére, összes bujdosóinak, az itthon maradt és kiköltözött szegény legényeknek s a velök együtt ér-
ző, együtt gyászoló igaz magyarságnak „Gondviselő édes atyám”
kezdetű közös szent énekére. Thaly Kálmán ezt írja róla:

„Ezen ihletett költői lélekből fakadt, bánatos hangulatú, megható re-
signációval irt s némely versszakaiban a költészet felsőbb régióiba emel-
kedő bujdosó ének egyike az összes kuruczvilág legszebb dalainak. Nagy
kedveltségnek is örvendett ama szomorú időkben, mert Ungvártól Vas
vármegyéig, s a Bakonytól a székely havasokig el vala terjedve, Sok sze-
gény kurucz bujdosó vigasztalhatta vele magát. Valódi költői és törté-
nelmi ereklje, mely ama sokat szenvedett és sokszor elbukott s meg újra
fölkelt buzgó magyar párt üldözött hiveinek állapotát hiven festi, hangu-
latát hiven tükrözi. — Áthangozá az egész országot; átérté, átérzé fájdal-
mas hangjait az egész kuruczság. És miképen Thököly bujdosó hivei e
szivemelő énekkel ajánlák magokat a bujdosók gondviselője: Isten ótal-
mába, — ugyanezzel búcsúztak hazájoktól a bujdosásra indult Rákóczy
és Bercsényi hivei is, — a magyargyűlölő, kegyetlen Heisler, Pálffy és a
bécsi miniszterium leszködő zsoldosai elől erdőkön, hegyeken bujdokolva,
1710-, 1711-ben s utóbb.”

Négy változatát birjuk.

Eredetileg az idegen földre indulók éneke volt. Mutatványul ime
nehány szak:

1. „Gondviselő édes Atyám,
Kérek, immár meg ne utálj,
Onnét felől vigyázz reám —
Mert érkezett nagy nyavalyám.”

Részletesen festi „igye fogyott szegény“ voltát s így folytatja:

6. „Csak elmegyek egyik földre,
Elbujdosom valamerre,
Egy országnak szegletire —
Ott megszállok egyik földre.
7. Az Istenre nézve talán
Találkozik olyan atyám
Avvagy olyan mostoh' anyám,
A ki gondot visel reám.
8. Igaz teremptő jó Atya,
Minden szegénynek gyámola,
Vigyázz az szegény árvákra —
Az idegen bujdosókra.“ — —

Legtovább — maig — ható költői része:

11. „Valamely föld hátára,
Ha megszállok északára:
Szegény madarak módjára
Fészket rakok az ágakra.
12. Ez ég alatt, az föld színén
Vagyon-é olyan jövevény,
Avvagy olyan szegénylegény —
Nem is termett olyan mint én.
13. Nincsen nekem atyám, anyám,
A kihez én folyamodnám;
Isten az én atyám, anyám —
A ki gondot visel reám!“

Istent kéri, hogy mutasson neki útát vándorlásában, szállást, a hol nyugvást találjon. Kérését Isten-teljesíti, szenvedéseiben meg fogja vigasztalni s jutalmul örök boldogságban részesítendi.

Három változatnak egyező befejezése:

„Ez a vége énekemnek...
— Engem kinek nevezzenek?
Csak egy szegény idegennek,
Bujdosó szegénylegénynek.“

igazolja főntebbi állításunkat. De a csik-szentléleki codexbeli változatban helyette ezt olvassuk:

„Ez a vége énekemnek...
Engem kinek nevezzenek?
Bujdosó szegénylegénynek,
Idegen földről jövőknek,“ —

mi kétségtelenné teszi, hogy a kibujdosottaknak és visszabujdosottaknak is ez volt vigasztaló éneke.

A garázdálkodók.

Hát ezek kik voltak?

A császár katonái, közembertől a főtisztig, kisebb és nagyobb hivatalnokai, birodalmi legmagasabb elüljáró szolgálai minden rendből — urastul.

De sem költeni sem heveskedni nem akarok e jó urak és szolgák jellemzésében. Még azt sem részletezem, mily pokoli terveket szöttek ősi alkotmányunk megsemmisítésére. Inkább kiírok róluk egy részletet a szent-elkű II. Rákóczy Ferencz önéletírásából. Ennek igazságában kételkedni sem oka sem joga senkinek.

„A császári katonák magaviselete s bánásmódja hasonló volt a pogányok zsarnokságához a pénz kizsarolásában, mi aztán még gonosz tettekkel is tetéztetett. Mert a fizetni nem tudók feleségeivel visszaéltek, ezek átengedésére kényszerítvén az adósság törlesztése fejében férjeiket. Mások halálra verettek, s még csekélyebb vétségek, s néha a nyomor által kiszajtolt panaszok is halált vontak magok után. Ezeket s hasonlókat a gonosz szellem ingerléseire kigondolt kínzásokat a közkatonák a népen, a tiszték a nemességen követték el. A panaszok felületes megvizsgálásánál egy német vallása többet nyomott a magyar tanúknál, minek következtében ártatlanok is sokan ítéltettek el s bünheshettek. És a katonaságnak ezen összeesküvésében a nép ellen, a közkatonát a tiszt, a tisztet a tábornok pártolta. Ez által az egész törvényes kormány felforgattatott; mert a megyék fő- és alispánjai s más hivatalnokok tisztjeiket nem teljesíthették; s kik hivatalaikban buzgóbbak valának, lázadóknak tartattak s vádoltattak, s nem csak dorgálást, de néha verést is szenvedtek.

Ezeket az udvarnak feljelenteni többnyire hasztalan volt, mert még az elintézés sürgetése is növelé a költségeket, melyeket a németektől kifosztott népnak kellett fizetnie. A biztosok, kik a gyakorlatokra táborba szálló, vagy a téli szállásokra visszatérő katonasághoz leküldettek, s annak számadásait és díjazását rendben tarták, nyertek ugyan hatalmat a panaszok kihallgatására; de a kapzsi ezen neme is csak a nép romlását növelé. Némelyek azok közül a németektől fogadtak el ajándékokat, hogy elítéljék a magyarokat, mások a magyaroktól, kikkel zsarlásaikban osztozának. Voltak köztök, kik szánakozást színelve, nem fogadtak el ajándékot, de iszonyú uzsorával kölcsönzének pénzt a népnak és a megyéknek. Ezekhez járult az őrségnek nagy száma s a parancsnokok türehetlen üzérkedése. Ezek egy része magának tulajdonítá el haszonvételel mindazon földek- és mezőknek, a meddig az ágyúgolyó hatott, más része a kapuknál csapszéket, vámházat, mészárszéket állíta; az elfoglalt földek művelésére pedig erőszakkal kényszerítették a jobbágyokat. És ekként a

németek húzták a mi javaink jövedelmeit, mi az uraknak csak nevét vicseltük. És hogy mindezt büntetlenül tűzhessék, a generálisoknak évdíjakat fizettek; és így a panaszok siket fülekre találtak.

A panaszok, ha Bécsbe feljelentettek, a tábornokokhoz küldettek le vizsgálat végett, s a költsékezés gyümölcse, jobbára ezek bosszúállása volt, melyet a panaszosok szenvedtek.

A törökökkel Karlóczán kötött béke ezekben semmi orvoslott sem hozott, sőt minden még rosszabb állapotba jutott, s a nemzetet végromlás fenyegette az új szerzeményi bizottság felállítása következtében, melyet nem szégyeltek török jognak nevezni. Leopold ugyanis megfelledekezvén a feltételekről, melyeket esküvel erősített volt, midőn a koronát elfogadta, s melyek szerint fogadta volt, hogy a mit a határszéleken a töröktől visszafoglaland, előbbi tulajdonosainak visszaadandja, a koronához pedig visszakapcsolandja: a mit csak a magyarok vérével s pénzével a töröktől visszafoglalt, saját kincstárának tulajdonítá el. A mágnások s nemések arra kényszerítették, hogy jogaik bebizonyítására az eredeti leveleket mutassák be, ezek aztán visszatartván, a százalok óta birt javaiktól megfosztattak, ha csak azokat drága pénzen meg nem váltották. Ezekből lettek aztán azon uradalmak, melyeket a császár a maga minisztereinek adományozott.

De mindezzel sem elégedtek meg. Az ország méltóságait tartó bárók s grófok a törvény ellenére Bécsbe idéztettek, és mivel mindaz, mit eddig kizsartak, önkéntes segélynek neveztetett, úgy akarta az udvar, hogy állandó adómenyiségről tanácskozzanak, s az ország törvényei a Kollonics cardinál által készített terv szerint módosíttassanak, s mi fő, a nemesség előjogai a szegényebektől egészen elvétessenek, a nagyobbakéi korlátoztassanak stb.“

Záradékkül még ide jegyzem, hogy ebből az időből való „e terv főkövácása“-nak, a Széchenyi György helyébe kinevezett indigena Kollonics Leopold esztergomi érseknek ez a hirhedt nagy mondása: „Én Magyarországot rabbá fogom tenni, azután koldussá, s így majd katolikussá fog válni.“ Ha csakugyan mondta — Isten bocsássa meg bűneit! — nem az Úr Jézus Krisztusnak és az ő apostolainak szellemében szólott.

Oh szegény magyarság!...

Az általános garázdálkodás korszakáról őrzötte meg Szencsey György codexe e költeményt, melynek történelmi adatait, korjellemző előadását, élénken beszélő plastikai képeit történelmszi szemmel nézve — Thaly szerint — eléggé becsülnünk nem lehet, — és melynek költészeti uralkodó eszméjében a hajdankor legdicsoőbb fénye villan vissza, keresztül a há-

romszázados gyász felhőin: Mátyás király emlékezete. Egyszer már láttuk ennek a fénynek egy sugarát megvillanni kuruczvilágbeli költészetünkben: a Szepesi Pál voxában; de ily magasztos erőben másutt eddig sehol sem jelentkezik.

Már első sorával, már megszólításával világot vet a korra, melyben a kurucz meg a labancz annyi gyűlölködés után most a nemzeti élet feltetésében egyesülni kezd. Nem a kuruczokat, hanem a magyarságot szólítja meg a névtelen költő.

És minő lelki erővel ragadja meg a lerogyni készülőt, hogy talpra állítsa vagy legalább csak térdére engedje omlani, s ha önmagában elveszté bizalmát, megimádkoztassa, hogy Isten megvigasztalja s „előbbi koroná“-ját neki még megadja.

A kemény magyar meg volt törve, ereje kimerült, régi reménye elveszett, fásult egykedvűségén elhagyatottságának tudata új remények meddő magvát hinté el: ámitva önmagát nyugton feküdt, bizva kelt; tánczozal, muzsikával iparkodott kideríteni arczát, mikor szemei már fájtak az elfojtott könyvtől. A régi jó barátok elzüllöttek, nyomaikat egykori lelkesedésök lángjának hamva takarja; a régi ellenségben új barátokat kezd keresni, azt hive balgatagul, hogy ezekkel a vadászaton felújítja az előbbi idők harci és a maguk természete szerint való jó társaság őszinte vigságát.

„Oh szegény magyarság!“ — így szólítja meg ennek láttára nemzetét a költő —

1. „— — — mit gondolsz magadban? . . .
Azt tudod: jól nyugszol te nemes ágyadban,
Avvagy vigan tánczolsz szabad cúriádban,
Sipoltatod magad kárpitos házadban.
2. Nyájasságod után ménsz az vadászásra,
Jóakaróiddal meg más mulatságra,
Térmészeted szerint az jó társaságra,
Gondolod: majd juthatsz előbbi vigságra.“

Első kábultságában felejtí a multak veszedelmeit, s nem gondol a „mézes szók“ új veszedelmére; azért inti a költő:

3. „Ne hidd; mert igen megtréfál az reménység! . . .
Más nótát fúj neked idegen nemzetség; —
Nézd el csak, mint regnál rajtad az németség!
Már az te országod, életed is kétség.“

Miért? mert:

4. „Az accisa után az repartitio,
Bészállá téhozzád az contributio,
Mely is te népednek nagy conturbatio,
Kit nem orvosolhat rectificatio.
5. Megkérték s megkérík túled az portiót,
Vármegyékre osztják számtalan sok adót,

- Megnézik házadnál te kincses ládádot,
Elvonják alulad paplanos ágyadot.
6. Szabadságod ellen házodban is beszáll,
Uri módra bizvást, énekölve sétál,
Te nemes fejedre tüle sok „hunczfut!“ száll,
Azt mondja: hazádtúl máshova távozzál!
7. Rettentő hatalmát kölletik kerülnöd,
Magad cselédestül más szállásra menned,
Az hol nem adatik az te csöndességed —
Hanem köll szenvedned igen nagy inséget.
8. Ajtódat kanóttal ő elpöcsétölte,
Muskotérokka azt környül kerítette,
Estrázsáját penig mellé helyhezette —
Igaz hűségedet ekképen fizette!
9. Ágyadban nem fekhetsz, mert elordinálta,
Asztalod nem tiéd, mert rajta az kártya
Több német urakat kártyázásra várja: —
Ez Magyarországnek egyik nagy igája.
10. Az kártyát elunván, kezd az koczkázáshoz,
Koczkázása után az dohányozáshoz,
Ezzel sem elégszik, alkalmatlansághoz,
Másra lépik, — mely nincs országunk javához.
11. Abrakot és szénát kér az lovainak,
Szép fejér, lány czipót hordat éh gyomrának,
Gyöngé levest, tyúkhust parancsol szájának,
Édes, lángizú bort hordat ő torkának.
12. E mellett forspontot kényszerít meglenni,
Az hová kívánja: sörényen elmenni,
Egy pár citromért is messzi elküldeni, —
Kedvének, kényének eleget köll tenni.
13. Ha ellene támadsz: neved csak rebellis,
Ellened föltámad házadban nyolczor is,
Szabadságod ellen kikerget tizszer is,
Egy órában téged fenyeget húszszor is.
14. Azonban pálczáját emeli fejedre.
Kéméletlenül vér: esel ott az földre,
Nem is mersz szólani magad mentségére —
Fejet köll hajtanod ő engedelmére.
15. Ha kvártélybúl kimegy: semmidet sem hagyja,
Minden javaidat magának takarja,
Idegen országra szekerekkel hordja —
Házod elpusztuljon, szintén azt akarja.
16. Gondolod olyankor: hol magyar szabadság?!...
Hol yan Mátyás király, kinél volt igazság!

- Földben temettetett véle az uraság,
Ez az szép nemesség lön keserves rabság.
17. Hol van országodnak öröme s vigsága?
Hol szép regulája, privilegioma?
Hol tündöklő napja, ragyogó csillaga?...
Eltüntenek, — vagyunk idegenek rabja.
18. Föltámadtál egyszer, de nem vala haszna,
Jó hired és neved azzal megcsorbula:
Mert erőt vett vala, téged megtromfola —
Te fejedről másra esék az korona.
19. Kihez hajtod fejed, nyomorult magyar nép?
Ki oly erőtlen vagy, mint sárból formált kép;
Annyi szabadság bizony immár nem ép —
Ki annak előtte voltál szép kényes nép.
20. Ki más országoknak régen parancsoltál,
Te vitézségeddel sok népet meghajtál,
Idegen nemzetet vitézül levágtál.
Sok győzedelmekkel triumphust tartottál:
21. Mast nem parancsolhatsz, mert nagy te rabságod,
Miként fújják, néked csak úgy köll tánczolni
Idegen nemzetre szállott szép országod,
Tüled elvétellett arany szabadságod.
22. Ez egynihány versek Magyarország dolgát
Mutatják és írják nagy nyomorúságát,
Mert ő elvesztette régi igazságát,
Jó Mátyás királynak drága szabadságát.
23. Kérjed Istenedet: megvigasztal téged —
Csak nagy tisztólettel mindenkor böcsüljed,
Szivedet, lelködöt hozzá fölemeljed:
Előbbi koronád megadja tenéked! —
24. Az ezerhatszázban és kilenczvenhétben
Az pünkösdhavának második hetében
Írám ez verseket szomorú szívemben,
Az Magyarországbán való nagy inségben.
25. Dicsértessél mennyben fölséges Ur-Isten,
Az te Szent-Fiaddal fénlő dicsőségben,
Szent-Lélekkel együtt: szánj meg kérésünkben —
Az Magyarországot tartsd meg békességben! —

Tisztán nemzeti költészetünknek a Rákóczy előtti korszakban e költemény a legművésziőbb alkotása, sem politikai sem vallási párteszmekek nem vegyülnek tartalmába. Hangjában nem nyilvánul a dacz ereje, s az elcsüggedés — kétségbeesés — erőtlensége. Érzése mindvégig a nemzet pusztulását gyászolja, de hite, Istenben vetett bizodalma fentartja reményét az új felvirulásnak.

Ki írta? Nem tudjuk. De az a közvetlenség, melylyel a garázdálkodás korszakát festi, engedi következtetnünk, hogy ő maga is szenvedő részese az általános elnyomásnak, üldözésnek, fosztogatásnak, mégis oly magas álláspontból szemléli kora viszonyait, hogy vádat a maga faja ellen még azon fölkelésért sem emel, melyben a „szép, kényes nép“, „jó hire-neve“ megcsorbula. Egyáltalában nem pártember: nem teszi idegesen izgatottá a győztes fél szolganépének korlátlan henczegése és aljas hatalmaskodása; nem tekintti Thököly szerencséjének lenyugtát olyannak, melylyel együtt a magyar nemzetre is örök éjnek kell borulni. Az igazság és szabadság szellemében forrnak egygyé az ő elvei: az eltiport igazságot és az elvesztett szabadságot siratja.

A zavargók.

Hogy a garázdálkodó katonaság mennyire ment vakmerő dúlásaiban és zsarolásában, a még ekkor nem kurucz Károlyi Sándornak, Szatmár-megye főispánjának önéletrírásából idézek jellemzésére egy esetet.

1696-ban történt, hogy Auersperg tábornok és szatmári parancsnok 6000 frtot akart Károlyi Sándoron „exequálni.“ Nyakára is küldötte Kahlenberg nevű kapitányát egy osztály némettel nagykárolyi várába. Csak-hogy a főmagyarban emberére akadt a német, mert, midőn a kapitány rendeletet mástól, mint Auerspergtől, előmutatni nem tudott, a haragra gyűlt várúr fegyverre szólította várszolgáit s velök onnan a rabló hadat kikergette.

Hanem a kik az erőszak ellen ily fegyveres erővel nem rendelkeztek, ha személyük kegyetlen bántalmazásától menekedni akartak, kénytelenek voltak túrni a zsarolás és erőszak minden nemét. Végre a sok sérelem dühösségig, izgatta az elnyomott népet. A gyűlölet és bosszú hevében eleinte bizonyára azok, kik már úgy is mindent elvesztettek, veszteni valójok tehát nyomorult életükön kívül mi sem volt, új zavargást kezdének. A hol csak németre bukkantak, vágták, ölték. A pataki parancsnokot az újhelyi vásárra menő föld népe, midőn tőle szokatlan vámot akart zsarolni, embereivel együtt agyon verte. Annyira ment a vidéken a németek gyűlölete, hogy üldözések még azokra a magyarokra is kiterjedt, kik a magyar kalpagot német kalappal cserélték fel. Így lakolt németeskedésért néhány sebbel Sennyei Ferencz és Vécsey Sándor.

Az erdőkben bujdosó szegény legények visszavették régi „kurucz“ nevüket, a szegény nép kezdte visszavárni Thökölyt, kinek „ügnökei még mindig jártak az országba, hol — kivált a felső-tiszai földnépe közt — rokonszenvvel találkoztak.“ A daliás kurucz fejedelem a távol Balkán alján „mesés fénynyel-körülövezve tünt fel a pórok képelmében.“ A nép képzetét izgatták s így benne az küzdelem és felszabadulás reményét

egyre növelték az erdőkben bujdosó és csoportosuló kurucz vitézekről szál-
longó hírek, kik aztán itt-ott valósággal elő-előbukkantak czifrán, párducz-
bőrösen, forgósan egy-egy nagyhirű régi vitéz átvett nevével. Kárt nem
tettek, nem fosztogattak, csak a nép reményét úpolták. Végre azonban
Tokaji Ferencz és Szalontai Kárándy György fellobogtatta Thököly zászlóit,
a hegyaljai nép hozzájuk sereglett, s 1697. július 1-én viradóra Tokaj vá-
rát Tokaji Ferencz, Patak várát Szalontai K. György hirtelen meglepik,
az őrséget kardra hányják és a várakat elfoglalják. Lett e zavarra aztán
izgalom és rémület: a német őrségek azt hitték, hogy már az udvartól s
a kassai főkapitányságtól is el vannak zárva, az udvar pedig nagy sietve
katonaságot küldött a „kuruczok“ ellen. A várakat vissza is foglalták, a
zavargókat szétverték; kik el birtak osonni, a török földre Thökölyhez
menekültek. De siralmas sors várt a honmaradottakra. E siralmas sors-
ról szól ama nemzeties énekünk, melyet A. L. így jellemez: „E hatalmas
feljajdulás méltó Jeremiás siralmához.“ Czime:

Tokaji veszedelem.

(Cantio Tokai.)

„Az ismeretlen költő művét, mely bizonyára még ugyanazon (1697.)
évben, a veszedelem élénk hatása alatt keletkezett, magyarázat nélkül idé-
zem e Rész befejezéseül:

1. „Jaj, végső romlásra jutott Magyarország,
Kiben épség nincsen, hanem csak nyomország.
2. Veszedelmünk oka az nagy kegyetlenség —
Egymás ellen való méltatlan irigység.
3. Kegyetlenek vagyunk, mert egymást nem szánjuk,
Kisdéd csöcösszópokat fegyverre hányatunk.
4. Az fenevadak is nem érnek mivelünk,
Oroszlányoknál is kegyetlenebb szívünk.
5. Sirván az Tokajban, jajgatnak Patakban,
Sok jajszó hallatik minden utczáiban.
6. Jajszó indíttatik kívül az kapukon:
Nagy vérontás esék szélljel az városban.
7. Jajgatás, sóhajtás, szörnyű nagy vérontás
Általméne rajtunk keserves kárvallás.
8. Mint Jeruzsálemet úgy elpusztítának,
Mindenesül fogva fegyverre hányának.
9. Kiált Tokajvára, jajgat Patakvára,
Kinek most hallatik rettenetes jaja.
10. Sok szép lakosinak sűrű könyhullása,
Apró gyermekinek keserves sirása.
11. Ki siratja urát, ki jajgatja társát,
Ki apját, ki anyját, szánja szép magzatját.
12. Kedves Jakóhelünk szörnyű pusztaságát,
Tokaj városának utolsó vigságát.

13. Nem volt tekinteti ékes személyünknek,
Nem volt foganatja reménkedésünknek.
14. Könyörgő szép szavunk minket meg nem tartott,
Grátiát fejünkre senkisémet találunk.
15. Sok asszonyiállat gyermekét fölvette,
Véle szép magzatját az Tiszába ölte.
16. Csöccszopó gyermekek halak ebédjévé —
Kiket megemészte Tiszának mélysége.
17. Sok vér kicsordula Rákóczy házában,
Nagy vérontás esék Tokaj városában.
18. Az sok káromkodók átka azt hozta ránk:
Babiloniához mert hasonlók valánk!
19. Vérrel tajtékozék az Tiszának habja,
Rakva holttestekkel az város utcája.
20. Siralmas órára ez nap értünk vala —
Személyválogatás mert köztünk nem vala,
21. Egy fertál óráig nem volt késedelmünk,
Egy szempillantásig, elfogyá életünk.
22. Miként Zsodomának kénköves essővel:
Úgy volt veszedelmünk nagy hirtelenséggel.
23. Jussion eszetekben vérünk kiontása,
Apró gyermekinknek nagy martyromsága.
24. Gyászban öltözzenek más szomszéd városok, —
Tanuljanak rólunk ártatlan magzatok.
25. Tisza-torok köze méltán átkozhatja,
Az egész Hegyallya mind kárhoztathatja
26. Pataki és Kövér Ferencz hamisságát,
Bakos és Tokai gyalog kapicányát.
27. Protestál az igaz és az ártatlan vér,
Kegyelmes grátiát az Ur-Istentül kér.
28. Angyali korona fejükben tétessék,
Nagy hálaadással Isten dicsértessék.
29. Ha mennyi rótok van az egész világon, —
Mind egyet-értene ezen az egy dolgon:
30. Szörnyű veszedelmünk ki nem tudnák írnia,
Annak sok romlásit előszámlálnia.
31. Szerteszéllel hullott tetemink hol vádnak:
Minden föld határán benned nyugodjanak.
32. Megmaradt árváknak keserves gyámola —
Mig ez földön élnek: légy irgalmas Atya!
33. Az ezerhatszázban és kilenczven hétben
Szent-Iván havának (?) harmadik hetiben
34. Eger vize mellett irám ez éneket —
Jajgató beszéddel megsiratám őket.*

Bizony-bizony e gyászos időkben méltán énekelhette a kor lantosa:

„Zokogó sirással sirhatsz, magyar nemzet!”

1931/32

817